

LUKIJALLE

Sotahistoriallisen Aikakauskirjamme toimitusfilosofiaan ja julkaisuperinteisiin on varsin vahvasti kuulunut sotahistoriamme keskeisten tapahtumien muistaminen nimenomaan niiden suurempien muistovuosien yhteydessä. Niinpä talvisota sai luonnollisen sijansa edellisessä vuosikirjassamme n:o 8/89:ssä 105:n kunniamme päivän 50-vuotismuiston merkeissä. Talvisodan muistaminen jatkuu tässä aikakauskirjassa. Kyseessä on kaksi mielenkiintoista talvisodan ”tuottamaa” erikoistoimintaa. Huomattavan osan kirjastamme täyttää maisteri Erik Tudeerin laatima Ahvenanmaan vapaaehtoisten kodinturvajoukkojen — Ålands Hemvärnin mielenkiintoinen historiikki. Hänen tukenaan on ollut laamanni Nils Dahlmanin, pankinjohtaja Klaus Eklundin ja ent. suurlähettiläs Martin Isaksenin muodostama ahvenanmaalainen toimituskunta.

Tutkielma osoittaa kuinka ”talvisodan henki” sai vahvan sijansa oman maakunnan puolustamiseen sovellettuna myös Ahvenanmaalla ja osana Suomen liikekannallepantujen voimien — tässä tapauksessa Ahvenanmaan meripuolustuksen organisoimista. Ehkäpä Sillanpää olisi voinutkin sijoittaa kuuluisaan marssilauluun sanat ”Aina Oolannista Petsamoon, sama kaiku on askelten”. Ahvenanmaalaisien puolustusotteiden on täytynyt olla helpotus paitsi alueen kokonaispuolustuksesta vastanneelle johtoportaalille myös Päämajalle marsalkkaa myöten. Ruotsinkin vastuuntuntoisille piireille sillä oli myös oma ilmeinen signaalinsa kun suunnitelluista yhteistoimista Ahvenanmaan puolustamisessa ei tullut mitään. Olisihan ollut olemassa sekin teoreettinen mahdollisuus, että tuossa kriisitilanteessa ahvenanmaalaiset olisivat pyytäneet Ruotsin suojelusta? Kaksikielisen seuramme perinteitä vaalien Ålands Hemvärnin historiikki julkaistaan ruotsinkielellä, suomen- ja englanninkielisine yhteenvetoinen. Asiaan liittyy myös tuhannen kappaleen eripainoksen ottaminen historiikista.

Englannin ja Ranskan toteutumattomat suunnitelmat avustusretkikuntien lähettämiseksi Suomeen talvisodan aikana kuivuivat tunnetusti kokoon, joskin materiaalista apua ja nimenomaan henkistä rohkaisua tuli perille. Henkilöstöapu ”vesittyi” pieneen, mutta

varsin mielenkiintoiseen englantilaiseen vapaaehtoisjoukkoon. Tämä ilmeisen lauluharrastuksensa vuoksi "Kanarialinnuiksi" kutsuttu osasto on saanut kuvauksensa aiemmin tiettävästi ainakin kahdessa kirjassakin. Aikakauskirjaamme sisällytetty kuvaus on osaltaan kiitollisuuden osoitus kaikkea sitä sympatiaa ja apua kohtaan, jota itse sodassa ollut Iso-Britannia osoitti tuolloin Suomelle. On valitettavaa, että tämä vahva ystävyys sitten vuonna 1941 kääntyi peräti sotatilaksi Englannin ja Suomen välillä. Merkillisiä ovat sotilaspoliittiset ympyrät.

Tänä vuonna on monin tavoin; mm. Kotkan alueella toteutetuin juhllaisuuksin muistettu Kustaan sotaa eli Ruotsi-Suomen kuninkaan Kustaa III:n epäonnistunutta revanssisotaa Venäjää vastaan 1788—1790. Sotaan sisältyi kuitenkin muistamisen arvoisena ruotsalais-suomalaisia sankaritekoja kuten Ruotsinsalmen toinen meritaistelu ja professori Mauno Jokipiin kuvaama Parkumäen taistelu Savossa, jossa suomalainen sotilaskunto ja omaperäinen taktiikka osoittivat iskukykynsä kun "viel' liehui jäännös Suomen värein entisten". Todettakoon, että yhdistyksemme jäsen kommodori Erik Wihtol on perehtynyt erittäin ansiokkaasti Ruotsinsalmen taistelun historiaan, josta hän esitelmöi tuon taistelun muistotilaisuudessa viime kesänä.

Sotilashenkilö- ja asehistoria kuuluvat perinteisesti julkaisumme palstoille. Edellistä tutkimusaluetta edustaa tällä kertaa Vesa Varesen kuvaus sekä oman vapaussotamme että Viron vapaussodan legendaarisesta hahmosta Hans Kalmista. Paitsi rohkeana sotilaina hän tuli tunnetuksi myös omaperäisestä puuttumisestaan poliittisiin kuvioihin tai jopa niiden rakentamispyrkimyksistä. Asehistorian tärkeätä sektoria edustaa eturivin asiantuntijamme maisteri Markku Palokankaan "Miekan tarina". Miekan poistuminen suomalaisen upseerin varustuksesta museoiden hyllyille on vauhdittanut tuon "muistokirjoituksen" sisällyttämistä kirjaamme.

Viime keväänä keskuudestamme kutsuttiin viimeiseen iltahuutoon yhteiskunnassamme monin tavoin ansioitunut historioitsija, professori, majuri res Jarl Gallén, Sotahistoriallisen Seuran kunniajäsen. Sekä kotimaassa että ulkomailla arvostettuna tiedemiehenä ja sotilaana hän jätti meille vaalittavaksi arvokkaan henkisen

perinnön. Tämä aikakauskirjamme, johon ye-eversti, filosofian tohtori h.c. Keijo J. Mikola on kirjoittanut muistosanat, on omistettu Jarl Gallénille, hänen elämäntyölleen ja muistolleen.

Toimituksen kannalta on ollut rohkaisevaa se kiinnostus, jota maamme historiantutkijat ovat edelleen osoittaneet aikakauskirjaa kohtaan. Se on turvannut toimituksen arvion mukaan julkaisumme sisällön tason ja jopa mahdollistanut osittain jo seuraavienkin numeroiden sisällön hahmottelua. Pitkäjänteisyys on tämänlaatuisen julkaisun toimittamisen perusedellytyksiä. Historia on mittamaton tutkimuksen kohde ja ruokkija.

Suomen Akatemia ja Maanpuolustuksen Kannatussäätiö ovat jälleen osaltaan olleet turvaamassa aikakauskirjan jokavuotisen ilmestymisperinteen katkeamattomuuden. Tämä perinteinen perustuki on kaiken kiitoksen ansaitsevaa. Yhdessä kirjoittajakunnan laajentumisen ja arvoisan lukijakuntamme osoittaman kiinnostuksen kanssa se motivoi toimitusta työssään.

MATTI LAPPALAINEN

JARL GALLÉN
23.5.1908—27.3.1990

Kuva: Ayssa Appelqvist.

Vuosikokouksessaan 16. päivänä helmikuuta 1987 Suomen Sotahistoriallinen Seura kutsui professori Jarl Gallénin kunniajäsenekseen. Täten haluttiin osoittaa kiitollisuutta professori Gallénin monipuolisesta panoksesta seuramme toiminnan edistämiseksi. Hän oli toiminut luottamustehtävissämme ja johtoportaisiamme lähes kahden vuosikymmenen ajan, hän oli ollut aktiivisesti retkeilyjä suunnittelemassa ja johtamassa ja hän oli eri muodoin tukenut erityisesti julkaisutoimintaamme.

Kunniajäsenyyksuksullaan seuramme halusi samalla osoittaa arvonantoaan ja kunnioitustaan professori Jarl Gallénin henkilökohtaista tutkimustyötä kohtaan. Hänen ansioluettelonsa on varsin monipuolinen: tieteellisiä julkaisuja, yliopiston opettaja — dosenttina ja professorina yhteensä 25 vuotta — aktiivinen suojeluskuntamies ja maanpuolustusaatteen edistäjä, sotilas — majuri ja pataljoonan komentaja, joka laati historiikit joukko-osastoistaan sekä talvi- että jatkosodassa, monien kotimaisten ja kansainvälisten

kulttuuri-, tiede- ja kansalaisjärjestöjen johtotehtävät. Sotilas ja tiedemies oli samalla aktiivinen luonnonystävä, retkeilijä ja purjehtija.

Kunniajäsenemme oli hillitty, hienostunut persoonallisuus, joka itseään esiintuomatta oli aina valmis auttamaan ja ohjaamaan. Hänen tutkimusalansakin oli monitahoinen, toisaalta hän oli keskiajan tutkija, mutta toisaalta hän oli kiinnostunut sotahistoriasta, suomalaisesta sotataidosta, taktiikasta, erityisesti Y. M. Sprengtportenin oppien sopeuttamisesta suomalaiseen maastoon. Tähän tutkimukseen, kuten moneen muuhunkin häntä kiinnostaneeseen aiheeseen hän — tuntien fyysisten edellytyksiensä rajallisuuden — koetti saada nuorempia voimia mukaan. Tutkijahenki eli hänessä vireänä ja tuloksia tuottavana näkökyvyn vaikeasta heikkenemisestä huolimatta. Hän toisti usein sitä kuinka paljon hän haluaisi vielä tehdä, miten paljon olisi tutkittavaa, mutta voimat eivät enää riittä.

Professori Jarl Gallénia muistamme jalona persoonallisuutena, hienona ihmisenä, miehenä, jolle historian tutkimus oli elämäntehävä, maanpuolustustyön ohella myös rakas harrastus.

Keijo Mikola

Sepeleenlasku Kerimäen sankarihaudalle.

SISÄLLYS

MAUNO JOKIPII:

Parkumäen taistelu 21. heinäkuuta 1789 11

VESA VARES:

Hans Kalm ja suurpolitiikka — tottelemattomuudella
miltei maailmanhistoriaan 49

ERIK TUDEER:

Ålands Hemvärn 1939—1940 89

VELI-MATTI SYRJÖ:

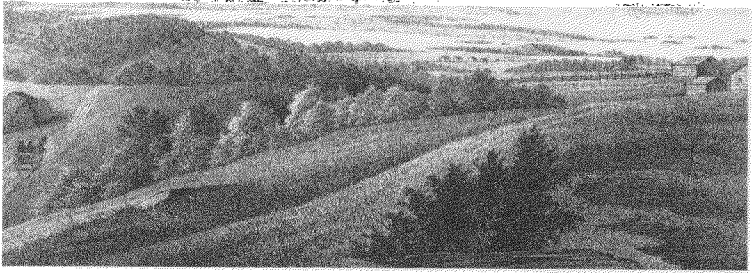
Kulttuurien kohtaaminen — englantilaiset
talvisodan vapaaehtoiset Suomessa 134

MARKKU PALOKANGAS:

Miekan tarina itsenäisen Suomen
Puolustusvoimissa 157

SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y.:

Vuoden 1989 toiminnasta 203

*Parkumäki. Kuva: Topelius, Z., Vanha kaunis Suomi.
(Alk. Finland framstäldt i teckningar 1845.)*

PARKUMÄEN TAISTELU 21. HEINÄKUUTA 1789

Kustaan sodan syntyminen 1788 ja Anjalan liitto

Vuoden 1788 sodan ensimmäinen vaihe oli sotilaallinen ylläkköyri-
tys, johon Ruotsi ryhtyi korvatakseen suotuisan konjunktuurin il-
maannuttua Uudenkaupungin ja Turun rauhojen menetykset Suo-
messä. Venäjän päävoimat olivat nimittäin kiinni Turkin sodassa ja
uuden pääkaupungin Pietarin suojana oli kovin vähän joukkoja.
Ruotsi ajatteli voivansa ne murtaa, syrjäyttää keisarinna Katarii-
nan valtaistuimelta ja saada tahtonsa läpi hänen heikon poikansa
Paavalin liittolaisena. Syntyi salainen ns. ”kenraali Tollin sota-
suunnitelma”, joka sisälsi Ruotsin joukkojen viemisen laivaston
avulla Pietarin lähelle, kaupungin valtaamisen ja vallankaappauk-
sen.¹ Kustaa III:n epäonneksi hänen ylimmän upseeristonsa pääosa
ei kuitenkaan uskonut tähän uhkapeliin. Jo valmisteluissa joudut-
tiin siten kahdensuuntaiseen salaamiseen, joka vaikeutti kaikkia
toimia. Kustaa III ei totisesti ottanut oppia vuosien 1741—1743
epäonnistumisesta eikä vuoden 1783 omista pettymyksistään², kun
hänen vastaavan tapainen suunnitelmansa Kööpenhaminan val-
taamisesta ylläköllä oli paljastunut ja hän siten joutunut todella
tekemään salaamisen vuoksi ennalta mainostetun matkan Italiaan.

Tämänkertainenkin toteutus vastasi pahimpien epäilijöiden pel-
koja. Kun Ruotsin avomerilaivasto saavutti Suursaaren meritaiste-
lussa 17.7. korkeintaan tasapelin, vaikka sitä mainostettiin voitto-
na, Tollin suunnitelma sortui alkuunsa. Kustaa itse suostui, upsee-
reittensa sodan laillisuutta koskevien epäilysten takia, vetämään
joukkonsa takaisin rajan taakse jo piiritetyn Haminan ympäriltä.
Asemasota jatkui upseereiden politikoinnin merkeissä, Liikkalan
kirjeen 9.8. ja Anjalan liiton 12.8.1788 luomassa ilmapiirissä. Edel-
linen oli kuningasta vastustavan korkean upseeriryhmän epäviral-
linen rauhantarjous Venäjälle rajakorjausta vastaan, jossa Uuden-
kaupungin rauhan raja palautettaisiin. Jälkimmäinen oli 113 maa-

armeijan upseerin, joista valtaosa oli suomalaisia, ilmoitus Kustalle omavaltaisen rauhankontaktin avaamisesta, jota he pitivät oikeutettuna.³

Pari vuotta sitten, kun tuli kuluneeksi 200 vuotta Anjalan liitosta, sen luonnetta pohdittiin laajasti. Tuloksesta voidaan ehkä sanoa, että vanhalla käsityksellä, että liitto olisi pääosaltaan itsenäisyysliikkeen aikaansaannosta, ei enää ole suoranaista kannatusta. Huomautetaan, että joukossa oli toki monia ruotsalaissyntyisiä upseereita, joille Suomen itsenäisyysliike ei voinut olla läheinen. Sen sijaan liittoa on pidettävä ennennäkemättömän tehokkaana rauhanoppositiona, jossa suomalaisilla oli merkittävin osuus. Jos ryhmä olisi uskaltanut vangita laittomasti, ilman valtiopäivien suostumusta, sodan aloittaneen kuninkaan, se olisi saattanut onnistua ja saada rauhan. Tähän osanottajilta kuitenkin puuttui päättäväisyys. Sotatoimien alettua Ruotsin länsirajallakin kuningas saattoi kasvojaan menettämättä poistua sotanäyttämöltä ja palata kotiin. Kun armeija talveksi ajan tavan mukaan pääosaltaan kotiutettiin, Kustaa III saattoi vangita kymmenkunta Anjalan miesten johtajaa — alempaa upseeristoa vain kuulusteltiin joukko-osastoissaan.

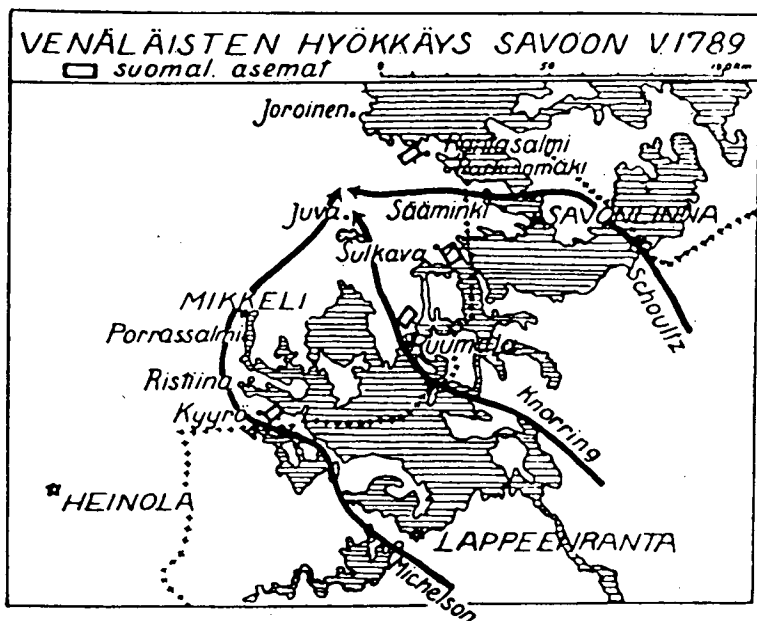
Toisaalta Venäjäkin pettyi suomalaisiin separatisteihin Yrjö Maunu Sprengtporteniin ja Johan Anders Jägerhorniin. Jos heillä olisi ollut Suomessa riittävä kannatus, niin että he olisivat saaneet kokoon täkäläiset kapinalliset valtiopäivät, Porvoon 1809 tapaukset olisivat sattuneet 20 vuotta aikaisemmin. Mutta he saivat aikaan vain mitättömän Nastolan Paason kokouksen, johon Venäjä ei katsonut voivansa kansainvälisen oikeuden edessä vedota. Laillisuuskannalla oleva Katariina II olisi kyllä voinut auttaa yksimielistä Suomen kansakuntaa autonomiaan, mutta ei kapinallisia upseereita kapinoimaan.⁴ Ruotsin sisäpoliittinen suunnanmuutos Suomen suhteen pikkuvihan jälkeen, kun Suomen asioita oli ryhdytty monin tavoin ottamaan huomioon esim. valtiopäivien Suomen deputatioissa, talousreformissa (Pohjanlahden kauppapakon purkaminen, tienrakennukset) ja puolustuspolitiikassa (Viapori ja saaristolaiivasto ym.) olivat ehtineet — erityisen voimakkaasti juuri Kustaa III:n aikana kantaa hedelmää ja reformit viedä pohjaa harvojen

separatistien toiminnalta. He olivat enää vain kourallinen johtajia vailla joukkoja.

Venäläisten hyökkäys Savoon kesällä 1789

Turkin sodasta vapautunut Venäjä otti aloitteen vuoden 1789 sota-toimissa. Kymijoen rintamalla oltiin lähinnä puolustuskannalla, mutta päähyökkäys kohdistettiin Savoon. Tässä lienee takana neuvonantajaksi kutsutun kenraali Sprengtportenin vaikutus.

Venäläisten päällikkönä tällä suunnalla oli kenraali Michelson, jolla oli käytettävissään noin 10 000 miestä. Hän jakoi ne kolmeen joukkoon, joiden eri teitä myöten oli edettävä Savoon. Kaikki yhtyi-

Venäläisten hyökkäyssuunnitelma Savoan 1789 J. O. Hannulan mukaan.

Russian attack plan in Savo in 1789 according to J. O. Hannula.

sivät Juvalla suorittaakseen siellä yhdessä Savon ruotsalaisjoukkojen motituksen kolmelta suunnalta ja siten myös ratkaisevan tuhoamistaistelun. Kenraali Michelson itse johti läntistä pääjoukkoa, joka lähti liikkeelle Lappeenrannasta ja etenisi Saimaan länsirannan maantietä Mikkelin kautta Juvalle. Tähän kuului noin 6 000—7 000 miestä. Kenraali Knorring johti keskimmäistä venäläisjoukkoa, joka tulisi rajan ja Saimaan vesistön yli Puumalan kapeikosta ja etenisi pohjoista kohti Juvalle. Siihen kuuluisi noin 1 500 miestä. Itäistä venäläisjoukkoa, noin 2 000 miestä johtaisi kenraali Schultz, joka joukkoineen etenisi Savonlinnasta Säamingin ja Sulkavan tietä luoteeseen, kohti Juvan kirkonkylän ratkaisupaikaksi ajateltua maastoa. Eteneminen aloitettiin kesäkuun 8.—10. päivän tienoilla kaikilta suunnilta samalla kertaa, jotta puolustaja ei voisi siirrellä vapaita joukkojaan painopistesuunnalle.⁵

Puolustuksessa oli Savon Prikaati uuden komentajansa eversti Curt von Stedingkin johdolla; edellinen komentaja eversti Hastfer oli nimittäin Tukholmassa sota-aikeudessa vastaamassa osallisuudesta Anjalan liittoon. Stedingk oli sijoittanut länsitielle Ristiinan pitäjän eteläreunassa olevaan Kyyrön rajakylään pienehkön 300 miehen vartion majuri Knorringin komennossa. Suvun jäseniä toimi siis molemmin puolin rintamaa. Pääjoukot, 700 miestä majuri K. P. Gahnin komennossa olivat keskimmäisellä tiellä Puumalassa. Itäisellä tiellä oli samoin vain 200 miehen vartiojoukko majuri K. A. von Morianin komennossa Sulkavalla. Eräänlaisena koko prikaatin reservinä tausta-alueella oli Rantasalmelle sijoitettu Porin Rykmentin pataljoona, 600 miestä everstiluutnantti Ehrnroothin johdossa. Pienempiä reserviosastoja oli myös Mikkelissä ja Ristiinassa, noin 150 miestä kummassakin, sekä Pohjois-Karjalassa. Saimaan pieni sisävesilaivasto, vähän toistakymmentä tykkijollaa, oli pääosin keskitetty Pohjois-Saimaalle, mutta joitakin jollia oli myös Puumalassa.⁶

Venäläisten suuret voimat karkottivat 11.6. taistelun jälkeen Ristiinan Kyyrössä olevan etuvartion ja marssivat Mikkeliiä kohti. Suomalaiset olivat, jossakin määrin improvisaation luonteisesti — majuri Georg Henrik Jägerhornin suunnitelman mukaan — asettuneet puolustukseen Porrassalmen kapeikkoon, jossa 13. kesäkuuta

1789 syntyi ankara taistelu. Siitä on olemassa Jaakko Toiviaisen etevä monografia (1980), joka osoittaa, että taisteluun osallistui Savon Jääkärien ja Rykmentin lisäksi runsaasti Porin Rykmentin joukkoja sekä Karjalan ja Uudenmaan rakuunoita. Venäläiset henkivartiokrenatöörit, jotka olivat samanlaista uusin rihla-asein varustettua valiojoukkoa kuin Savon Jääkärit, hyökkäsivät tulivalmistelun jälkeen salmen yli jakautuen kahdeksi kolonnaksi niemen kummallekin rannalle. Sprengtporten toi kevyen tykin heidän peräänsä lähitulitueksi, mutta haavoittui siinä yhteydessä: "Omat koirat purivat." Tilanne päättyi rynnäköintiin, pistintaisteluun ja käsikähmään, joissa aluksi horjunut suomalaisrintama kesti ja heitti vihollisen takaisin salmen yli. Kun oma tykistö sai lopulta välillä kokonaan loppuneita ammuksia ja Mikkelistä tuli niiden mukana täydennykseksi kaksi komppaniaa porilaisia, torjuntavoitto oli varmistettu. Suomalaisien kokonaistappiot kaatuneina ja haavoittuneina olivat noin 250 miestä, venäläisten noin 450 miestä. Armeijan moraalille voitolla oli suuri merkitys ja se antoi aikaa Savon joukkojen oikealle järjestelylle, vaikka yleistilanne ei paljoa muuttunut. Viikkoa myöhemmin venäläiset näet kiersivät Porrassalmen ja valtasivat Mikkelin.⁷

Kun eversti Stedingk noin 20.6. havaitsi, että myös itäinen kenraali Schultzin ryhmä oli ryhtynyt Savonlinnasta käsin tarmokkaasti etenemään, hän arvasi heidän saarroitusaikeensa Juvan kohdalla ja veti kaikki joukkonsa nopeasti taaksepäin pihdeistä pois Rantasalmelle ja Joroisiin. Pisin marssimatka oli tällöin Puumalassa olleilla majuri Gahnin Savon Rykmenttiin kuuluvilla joukoilla, mutta nekin ehtivät viime tingassa Juvan ohi. Juvalla olleista armeijan varastoista otettiin mukaan niin paljon kuin saatiin kuormissa kulkemaan ja loput poltettiin.

Tässä vaiheessa Kymijoelle saapunut Kustaa III sai siellä aikaan kevennyshyökkäyksen, joka suuresti auttoi Savon Prikaatia. Tämän tunnetuin tapaus on Runeberginkin mainitsema Utin voitto 28.6.1789. Venäläisten ylipäällikkö Musin-Pushkin veti jo 27.6. Michelsonin suuret joukot Kymijoen rintamalle. Venäläiset siis keskeyttivät koko Savon operaationsa. Heinäkuun alkupuolelta lähtien siellä vallitsi voimien tasapaino, noin 3 500 venäläistä yhtä monta

suomalaista vastassa. Savon Prikaatille avautui mahdollisuus vihollisen työntämiseen vastahyökkäyksellä pois kotiseudulta.⁸

Suomalaisten vastahyökkäys Savossa kesällä 1789

Päävoimineen Joroisiin sijoittunut eversti Stedingk aloitti etenemisen oikealta Juvaa ja Mikkeliä kohti. Everstiluutnantti Gripenbergin 800 miehen osasto työnsi 6. heinäkuuta venäläisen kenraali Rautenfeltin osaston Juvalta kaakkoon Sulkavalle. Suomalaisten kärki valtasi läntistä tietä edeten 11.7. takaisin Mikkelin. Venäläiset vetäytyivät täällä Ristiinan kautta Suomenniemelle, siis takaisin rajan yli. Vain itäisin suunta oli tämän jälkeen kesken. Siellä pieni savolainen kärkeosasto eteni majuri Gahnin johdolla kokeeksi Rantasalmelle ja tien ollessa auki edelleen Puikon sillalle, joka oli jo aivan rajalla. Hänen tuekseen lähetettiin 14.7. everstiluutnantti Ehrnrooth 500 porilaisen ja kahden tykin kanssa. Stedingkin päävoimat saapuivat perästä Rantasalmen kirkolle 17.7. Tulevan päähyökkäyksen oikeanpuoleiseksi sivustavarmistukseksi lähetettiin 19.7. majuri Ehrenstolpen 300 miehen osasto Sulkavan Partalaan.⁹

Näin käsitettynä Parkumäen taistelu 21.7. oli vain yli kaksi viikkoa kestäneen kaikkien Savon joukkojen yleisen ja menestyksellisen vastahyökkäyksen kohokohta ja huipentuma.

Parkumäen taistelun historialliset lähteet

Taistelusta kertovat meille harvinaisen hyvät historialliset lähteet. Suorastaan ihmetyttää, että 200 vuoden takaa näinkin paljon tietoa on saatavissa — sekin osoittaa taistelun suurta merkitystä.

1. Savon Prikaatin taistelukertomus, nykyään Upsalan yliopiston kirjastossa (UUB), Kustaa III:n Suomen sotaa 1788—1790 koskevassa kokoelmassa.
2. Savon Prikaatin komentajan kenraali Stedingkin painetut ranskankieliset muistelmät (jossa mm. ranskankielistä kirjeenvaihtoa kuningas Kustaa III:n kanssa).¹⁰

3. Savon Prikaatin esikuntapäällikön majuri Georg Henrik Jägerhornin kertomus taisteluista Savossa 1788—1790. Nykyään Ruotsin sota-arkistossa (KrA). Liitteenä taistelualueen kartta.
4. Majuri Georg Henrik Jägerhornin painettu omaelämäkerta.¹¹
5. Savon Prikaatin adjutanttin, kapteeni Georg Karl von Döbelnin painettu kertomus Savon sotaretkestä 1798 (KrA).¹² Liitteenä kartta (s. 13), joka sanotaan saadun Stedingkiltä, mutta ilmeisesti on Jägerhornin puhtaaksi piirretty versio.
6. Porin Rykmentin taistelukertomus 1789. Nykyään Valtionarkisto (VA), Militaria II.
7. Porin Rykmenttiin kuuluneen kapteeni Carl Adolf Brakelin muistelmat. Käsikirjoitus on Brakelin kokoelma I (VA). Painettu.¹³
8. Porin Rykmentin Henkipataljoonan taistelukertomus, nykyään Riilahden kartanon kokoelmassa Bromarvissa. Käytetty Erik Lindhin teoksen mukaan.¹⁴ Sen liitteenä kartta (s. 175), joka on eri kuin Jägerhornin.
9. Juttu, Ruotsin Sotaväen voitosta Parkumäen tykönä Savon Maasa, sinä 21:nä päiv. Heinä-Kuusa 1789. Stockholm, pränätetty Kuningallisessa Suomalaisessa Präntisä, 1789. (HYK, neljä sivua).
Kijtos woiton ylitse Parkumäesä Savon Maalla Sinä 21:nä päiv. Heinä-Kuusa 1789. Stockholmisa, Pränätetty Kuningallisessa Suomalaisessa Präntisä, 1789 (HYK, kaksi sivua).¹⁵

Näistä täyteläisimmät ja eniten yksityiskohtia sisältävät esitykset ovat selvästi numerot 1, 3 ja 6, joissa on välittömästi muistiin panun tapauskulun ja silminnäkijän myötäelämisen selvä leima.

Joitakin lähdekriittisiä toteamuksia on silti tarpeen tehdä. Näkyy, että erityisesti taistelujen varsinainen johto on jättänyt siitä kertomuksia ja asiakirjoja: nimenomaan Savon Prikaatin komentaja, esikuntapäällikkö ja adjutantti sekä kunnostautuneen Porin Rykmentin päälliköt; sen sijaan vähemmän mainehikkaiksi jääneillä Pohjanmaan Jalkaväkirykmentin ja Savon Jalkaväkirykmentin tahoilla siitä ei ole ollut samaa tarvetta kirjoittaa. Kirjoittajat ovat olleet sotilaallisesti erittäin päteviä: Stedingk ylennettiin kenraa-

liksi juuri Parkumäen taistelun johdosta ja myös Jägerhornista ja von Döbelnistä tuli myöhemmin kenraaleita. Silti heidän kirjoituksissaan näkyvät inhimilliset heikkoudet. Stedingk ei mainitse eikä anna prikaatin kertomuksessa mainita, että taistelusuunnitelma oli Jägerhornin tekemä — ehkä juuri tämän takia Jägerhorn korostaa sitä sekä omassa taistelukertomuksessaan että muistelmissaan ylen määrin. Puolueeton Porin Rykmentin taistelukertomus sekä Porin Rykmenttiin kuuluneen kapteeni Brakelin muistelmat osoittavat Jägerhornin olevan oikeassa. Toisaalta Jägerhorn ei anna Stedingkille tunnustusta onnistuneesta kokonaisjohtamisesta, mm. kuninkaan Utissa saavuttaman voiton välittömästi hyväksi käytöstä Savon suunnalla. Hän arvostelee Stedingkiä kovasti siitä, ettei tämä pakottanut koko yön marssineita ja aamupäivän taisteleita joukkojaan heti takaa-ajoon: varmaan joukot olivat ansaitusta levosta kiitollisia.

Riilahden kartanon kokoelmassa oleva myöhemmän Porin Rykmentin komentajan Johan Fredrik Aminoffin saama Porin Rykmentin Henkipataljoonan kertomus (n:o 8) ei paljon eroa koko rykmentin Valtionarkistossa olevasta kertomuksesta (n:o 6). Tieto, että Gahnin savolaisten hyökkäyksen piti alkaa jo klo 1 yöllä, vaikuttaa kuitenkin oudolta; Porin Rykmentin kertomus edellyttää, että hyökkäys olisi tehty samaan aikaan kuin pääjoukonkin. Sen sijaan se, että mukana Haukkalassa olisi ollut vain kaksi tykkiä selittyy sillä, että rajoitetumpi kertomus puhuu vain porilaisille alistetuista kahdesta tykistä; Porin Rykmentin kertomus tuntee Pohjanmaan Rykmentillekin alistetut neljä tykkiä. Henkipataljoonan sopii kertoa innostuneesti kuinka Kyrön komppanian päällikkö majuri Johan Lillienberg johti Haukkalan rynnäkön loppuosan talosta venäläisten parakeille ja leirialueelle. Lindhin käyttämä muoto Haukkula perustuu vain Riilahden kartan epäselvään kirjoitustapaan. Henkipataljoonan kertomus tietää myös, että Stedingk otti vastaan vangittujen venäläisten paraatin seisten porilaisista muodostetun rivistön edessä; mikä kunniakas muisto!

Suomenkielinen kirkoissa luettu kertomus perustuu yleisesti Stedingkin tietojen pohjalle. Häntä myös kiitetään ylen määrin, suunnittelija Jägerhorn jää kokonaan huomiotta ja taistelun taktinen

sankari everstiluutnantti Ehrnrooth mainitaan vain ykskantaan kunnostautuneiden luettelossa samoin kuin Porin Rykmentin kakkosmies majuri Lillienberg — Porin Rykmentin nimi jää kokonaan huomiotta, vaikka sillä oli kolme haavoittunutta upseeria. Upseeri- ja miehistötappioiden tähden (4 haavoittunutta upseeria) Pohjanmaan Rykmentti mainitaan sen sijaan kolmasti. Savon Rykmentistä oleva majuri Gahn saa kertomuksessa henkilökohtaisen osansa kunniaista, samoin Puikossa olleen tykistön esimies kapteeni Johan Carl Duncker, mutta heidän osastojaan ei nimetä. Suomenkielisestä kertomuksesta ei kaiken kaikkiaan saa kovin tasapuolista kuvaa taistelusta.

von Döbelnin muistelmat eivät ole edellisten osanottajien laatimien kertomusten kanssa yhteismitallisia sikäli, että hän ei ollut itse paikalla, vaan haavoittui jo Porrassalmella pahoin otsaan, makasi näinä päivinä sotasairaalassa Mikkelissä ja joutui siellä venäläisten sotavangiksi. Hän on kuitenkin saanut välittömiä tietoja tapauksista, tuntenut hyvin osanottajat ja olosuhteet sekä kirjoittanut tapaukset muistiin tuoreeltaan. Lisäksi hänen temperamenttiset mielipiteensä ovat yleensä sotilaallisesti hyvin perusteltuja. Ensimmäinen 1800-luvun painettu versio kuitenkin ”säästi” eräitä henkilöitä, mitä nykyinen tieteellinen versio ei tee. Döbelnillä oli silmää sekä osanottajien virheille että ansioille. — Rykmenttien historioteokset osoittavat, etteivät ainakaan nämä perusteelliset kirjoittajat ole löytäneet rykmenttien arkistoista lisää raportteja näistä asioista. Suulliset tiedustelut Tukholman Krigsarkivetin arkistonhoitajilta päätyivät samaan.¹⁶ Jos kertomuksia tai kirjeitä myöhemmin löytyy, niille jää mahdollinen vaikutuksensa saatuun kuvaan.

Parkumäen taistelusuunnitelma ja maasto

Mikkelin maalaiskunnassa syntynyt ja asunut majuri Georg Henrik Jägerhorn — Anjalan miesten em. johtajan Johan Anders Jägerhornin pikkuserkku — oli aikanaan, 1777—1779 ollut itsensä Sprengtportenin oppilaana Brahelinnassa, vieläpä erittäin läheisissä suhteissa silloiseen esimieheensä. Hän oli täällä oppinut tärkeät

sotilasasiat, erityisesti recognosoinnin eli tiedustelukarttojen teon ja aktiivisen ja liikkuvan jääkäritaktiikan, mutta pysynyt silti valtiollisesti tiukasti kuningasmielisenä. Tässä hän poikkesi ympäristöstään, koska Sprengtportenin valtiollisillakin ajatuksilla ja Anjalan liitolla oli ollut Savossa laajaa tukea.¹⁷

Majuri Jägerhorn joutui kuriiri- ja valtiopäivämatkallaan Tukholmassa vuoden 1789 alussa pyynnöstä harjoittamaan Dalin maakunnan Drottningholmiin sijoitettua rykmenttiä sprengtportenilaisten metodien mukaan. Täällä hän tutustui henkilökohtaisesti Kustaa III:een. Tämä tilasi häneltä operaatiosuunnitelman Suomen rintamalle, minkä hän sopivasti kenraaleja kainosteltuaan tekikin. Kun hänet lähetettiin kuriirina Suomeen, hän joutui kotipitäjässään osallistumaan Porrassalmen taisteluun 13.6.1789, jossa hänen äkkiä laatimansa suunnitelma tuli onnistuneen puolustuksen pohjaksi. Ilmeisesti hän voiton johdosta sai myös ylennyksen everstiluutnantiksi 13.6.1789. Hänet lähetettiin taas lähettinä Eli-mäelle kuninkaan luo, joka 21.6. suvaitsi keskustella hänen kanssaan myös laajemmista sotasuunnitelmista.¹⁸ Kun Jägerhorn näin heinäkuun alussa saapui edelleenkin kuriirina Savon Prikaatiin Stedingkin luo, hänellä oli varma vakaumus kyvyistään operaatioiden suunnittelijana. Vastakohta everstin kanssa syntyi tuossa tuokiossa.

Vastahyökkäyksen edettyä jo Puikkoon asti Jägerhorn pyysi saada lähteä tiedustelumatkalle rajan yli. Hän saikin luvan, koska hänen tiedettiin recognosointitottumuksensa lisäksi mm. lapsuudesta asti puhuneen suomea ja tulevan siten helposti toimeen paikallisten talonpoikien kanssa. Hän kävi partioineen salaa ”Venäjän puolella” Hiltulan kylässä ja lähetti talonpoikia Parkumäkeen ja sieltä Savonlinnaan vievälle maantielle ottamaan selvää vihollisen voimista, joita hän piti paljon luultua pienempinä. Hän olikin oikeassa. Talonpojat tulivat kirkkoon Rantasalmelle ja kertoivat täällä havaintonsa. Jägerhorn antoi muiden kuulustella heitä, jotta tietoihin uskottaisiin. Näin hän sai epäröivän Stedingkin pitkin hampain hyväksymään laajaan metsäkoukkaukseen perustuvan sotasuunnitelmansa Parkumäen valtaamisesta ja venäläisten motittamisesta, jos nykyaikainen sana sallitaan.¹⁹

Jägerhornin taistelukertomuksen mukaan ”Parkumäen kylä muodostuu 4—5 talosta ja joistakin torpista, jotka sijaitsevat toisistaan usean sadan kyynärän etäisyydellä eri kukkuloilla, laaksojen erotamina. Kukkuloiden yli talosta taloon kulkee Savonlinnasta Rantasalmelle menevä maantie. Vajaan puolen peninkulman päässä tästä kylästä Rantasalmelle päin on Puikon silta, joka kulkee syvän ja (=rannoiltaan) upottavan joen yli. Maantie menee vihollisen puolella yli hallitsevan kukkulan, jonka päälle on tehty hyvät kenttävarustukset. Näitä kenttävarustuksia puolustaa 4—500 miestä kanuunoinen (= 2 kpl, vrt seur. M.J.) everstiluutnantti Tollin komennossa. Vihollisen päävoimat olivat Parkumäen kylässä, jossa varmasti oli suunnilleen 1 000 miestä kenraali Schultzin komennossa.” Näin siis Jägerhorn tiedustelunsa perusteella.²⁰ Taistelun jälkeen laaditussa suomenkielisessä taistelukertomuksessa, joka luettiin kirkoissa kansalle, sanotaan, että venäläisten leirissä (siis Haukkalassa) oli pataljoona krenatöörejä ja kolme komppaniaa jääkäreitä sekä Puikon sillan luona everstiluutnantti Tollin komennossa kaksi jääkärikomppaniaa. ”Vihollisen koko armeija” arvioitiin näin noin 1 200 mieheksi, eli hiukan pienemmäksi kuin Jägerhornin kertomuksessa. Miesluvun suhteen vallitsi tasapaino, vaikka raskaan aseistuksen etu oli ruotsalaisilla.²¹

Havaitsemme, että Parkumäki siis oli tällöin tyypillinen savolainen hajakylä, jonka pellot oli sijoitettu hedelmällisimpään paikkaan, oman kukkulan laki-osaan kunkin talon tai torpan ympärille. Koska vasta oltiin siirtymässä kaskikaudesta laajaan pellonviljelykseen, pellot olivat myöhemmin paljon pienempiä, eivätkä isoja-kokarttojenkaan mukaan vielä muodostaneet sellaista yhtenäistä kylän peltoaukeaa kuin nykyisessä Parkumäessä. Välillä oli varsinkin notkelmissa erilaisia laiduntamiseen ja kaskeamiseen käytettyjä metsiköitä. Metsälaidunnus vaati peltojen ja kaskien kunnollista aitaamista, ettei irrallaan kulkeva karja päässyt niitä liian aikaisin syömään. Savolaistalonpoikien aitaamistaito saa sotilailta hyvän arvosanan, koska Jägerhornin taistelukertomuksessa sanotaan, että kasakat pääsivät taistelun loppuvaiheessa pahasti ahdistamaan maantiellä etenevää omaa ratsuväkeä siksi, että apuun tuloilta meni liikaa aikaa aitojen kaatamiseen.

Savon Prikaatin taistelukertomus kiinnittää maamerkinä erityistä huomiota Parkumäen eteläreunaan Haukkalan talon kukkuralle sijoittuneeseen rajatullikamariin, jonka viereen venäläiset olivat pystyttäneet telttaleirinsä. Riilahden karttaan on tänne merkitty myös useita venäläisten rakentamia parakkeja tai makasiineja. Kylän eräänlainen keskusta tähän aikaan lienee sijainnut siellä.

Metsäkoukkaus Parkumäen kylään

Rantasalmelle keskitetyllä Savon Prikaatin pääjoukolla oli käytävissään silmiinpistävän vahva tykistö, 13 erilaista tykkiä tämän suunnan venäläisten viittä putkea vastaan. Se johtui tärkeältä osalta Ruotsin tykistön komentajan (vuodesta 1781) Carl Gideon Sinclairin uusista periaatteista, joiden mukaan tykistö oli jaettava komppanioittain (á 6 tykkiä) välittömästi jalkaväkeä tukemaan. Tavoite oli saada kullekin jalkaväki- tai jääkäripataljoonalle ainakin kaksi tykkiä, mutta aivan siihen ei Suomen tykistö kuitenkaan riittänyt. Aikaisemmin jalkaväessä palvelleet Sinclair siis luopui varhemmasta tykistön keskitetystä käytöstä, vaikka sen tehosta oli paljon osoituksia. Syrjäinen Savon Prikaati sai kuitenkin tällä systeemillä osuutensa maan tykistöstä siinä kuin toisetkin suunnat. Savon tykistön keskittyminen juuri Rantasalmelle johtunee taas siitä, että siellä oli kaikilta kolmelta päätien suunnalta vetäytyneitä joukkoja. Tykistön paikallinen keskittäminen Puikonjoen taakse oli osoitus siitä, että tätä suuntaa pidettiin sikäläisenä pääpuolustuslinjana. Keskityksen voima näkyy helpoiten vertailusta edellisessä kuussa sattuneeseen Porrassalmen taisteluun, jossa kaksi ruotsalaisten tykkiä puolustautui kahdeksaa venäläistä tykkiä vastaan.²²

Pääosasto, noin 1 100 miestä ja 6 kevyttä tykkiä, lähti Rantasalmen leiristä marssille klo 18 tienoissa illalla 20. heinäkuuta 1789. Etujoukkona oli Porin Rykmentti (460 miestä) eversti Ehrnroothin johdossa, 40 rakuunaa kapteeni Linderantzin johdossa ja 50 Savon jääkäriä kapteeni Brusinin johdossa sekä kaksi tykkiä. Pääjoukko eteni koko prikaatin komentajan, eversti Curt von Stedingkin joh-

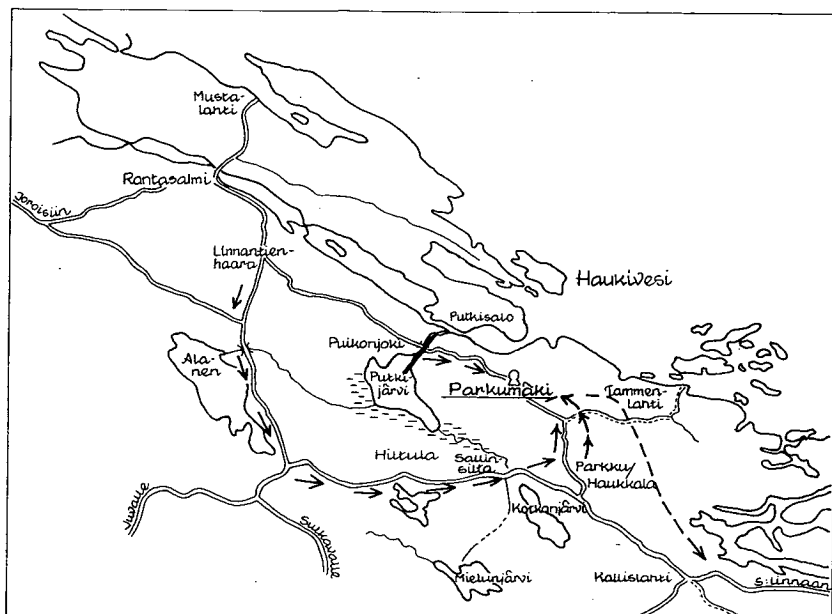
dolla. Siihen kuului Pohjanmaan Rykmentti (460 miestä), loput 20 rakuunaa ja 30 jääkäriä sekä neljä tykkiä. Stedingk kirjoitti 27.7.1789 kuninkaalle, että nämä tykit "kirjaimellisesti kannettiin mukana", ilmeisesti osiin purettuina eri hevosilla.

Jägerhornin taistelukertomuksen mukaan leiristä lähdettiin marssille klo 18 tienoissa illalla 20. heinäkuuta 1789. Jägerhornin taistelukertomuksen mukaan marssittiin ensin 1 1/2 peninkulmaa (siis n. 15 km) Rantasalmelta Juvalle kulkevaa maantietä Hiltulan kylään, jossa levättiin kaksi tuntia. Sieltä jatkettiin marssia — karttojen mukaan noin 5 kilometriä — Juvalta Savonlinnaan kulkevaa tietä Sallinsilta nimiseen aivan valtakunnanrajalla olevaan paikkaan, josta vasta poikettiin metsän läpi kulkevalle kapealle ratsutielle. Jägerhorn oli selvillä siitä, että Kotkajärvestä Sallinjokea Putkilahteen laskeva vesistö päättyi Puikonjoen kautta Haukiveteen. Parinkymmenen kilometrin marssi lienee vienyt aikaa noin viisi tuntia ja lepo kaksi, joten noin klo 2 aamuyöllä lähdettiin oikaisemaan metsän kautta tavoitteeseen.²³

Sallinsillalta alkavalle metsätielle työnnettiin joitakin kapteeni Brusinin alaisia jääkäreitä etuvartioksi siksi aikaa kun Sallinsiltaa vahvistettiin kestämaan tykkien ylikuljetus. Miehistö ilmeisesti sai sen ajan levätä, koska Porin Rykmentin kertomus mainitsee täällä tunnin tauon. Edeltä lähetetty partio tapasi metsätieellä vihollispartion ja karkoitti sen muutamalla laukauksella. Tästä lähin edettiin harvaa mäntykangasta kulkevaa polkua, jossa 30 kylästä otettua talonpoikaa yhdessä sotilaiden kanssa kaatoi puita, niin että kaunuat pääsivät eteenpäin. Kankaan jälkeen tultiin kovapohjaiselle niitylle, jonka aita kaadettiin ja marssittiin sen yli eräälle torpalle.²⁴ Porin Rykmentin kertomus sanoo sitä Sepposen torpaksi (nyk. Pirttimäki). Täällä loppui kapea metsätie.

Täältäkin karkoitettiin muutamalla laukauksella vihollisen pieni kenttävartio. Jo parempikuntoista kylätietä myöten tultiin Laitilan taloon, jolloin oltiin 200 kyynärän päässä Rantasalmelta Parkumäen kautta Savonlinnaan kulkevasta maantiestä.²⁵ Jonkin matkaa maantien itäpuolella oli vielä Laitisen torppa (nyk. Karilehto).

Tämä noin 4—5 kilometrin metsämarssi otti monta tuntia, sillä kun taistelu lyhyen järjestäytymisen jälkeen alkoi, kello oli 6 aa-

Yleiskartta Parkumäen taistelun tapahtumapaikoista. Pääjoukko eversti Steudingin johdolla marssi yöllä 20.—21.7.1789 Rantasalmelta läntisempää pientä maantietä Hiltulan kylään ja oikaisi valtakunnanrajan kohdalla olevalta Sallinsillalta heikkoa metsätietä myöten rajatullikamarin vieressä Parkun eli Haukkalan mäellä olevan venäläisten leirin kimppuun (tavalliset nuolet). Siellä muodostettu oikeanpuoleinen kolonna koostui pääosin Porin Rykmentin miehistä, vasemmanpuoleinen kolonna Pohjanmaan Rykmentin miehistä. Kukkula ja leiri otettiin onnistuneella rynnäköllä noin klo 7 aamulla.

Venäläisten saatua jo metsämarssin aikaan aamuyöstä selville suomalaisten lähestymisen he kutsuivat päämaantien varrella Puikonjoella olevan majuri Tollin komentaman osastonsa nopeasti pääjoukon yhteyteen. Puikonjoella olevat majuri Gahnin johtamat savolaiset sekä heille annettu raskas tykistö seurasivat kuitenkin rientomarssissa perässä ehtien ratkaisuhetkeen mennessä jo Parkumäen korkeimman kukkulan ohi. Venäläiset jäivät mottiin heidän ja Haukkalasta etenemistä jatkavan pääjoukon väliin sekä hajoitettiin tai antautuivat. Vajaa puolet venäläisistä pääsi Haukkalan taistelun tai tämän lopputaistelun jälkeen metsien kautta hajanaisina ryhminä pakoon Savonlinnaan päin (harvennettu oikeanpuoleisin nuoli).

Kirjoittajan luonnoksesta piirtänyt Susanna Jyrkinen.

A general map of the battle of 21 July 1789 in Parkumäki. The full arrows show the Finns' pincher movement, the spaced arrows illustrate the Russian escape routes through the forests to Savonlinna. Drawn from the sketch of the writer by Susanna Jyrkinen.

mulla.²⁶ Vaikka Porin Rykmentin kertomus sanoo myös osuutta Rantasalmelta Hiltulaan "vaikeaksi ja kiviseksi", on ilmeistä, että varsinainen raivaus- ja metsämarssi oikoteitä tapahtui näin vasta koukkauksen loppuosuudella "yhden vaivalloisen ja ahtaan Metsätien läpitse", kuten kirkoissa luettu suomenkielinen taistelukertomus sanoo. Jägerhornin on täytynyt järjestää työväen saanti rai-vauksiin jo em. tiedustelumatkallaan Hiltulaan, koska muuten yhdestä kylästä ei olisi keskiyöllä saanut monta kymmentä talon-poikaa liikkeelle. Samalla se osoittaa väestön ruotsalaisystävällistä mielialaa.

Porin Rykmentin kapteeni *Carl Adolf Brakel* on paljon myöhemmin muistellut, että "kuljimme koko yön raivaamattomia teitä, soiden ja kukkuloiden yli majuri Jägerhornin opastamana ja useat talonpojat sekä ryhmä sotilaita, jotka oli varustettu kirvein ja lapioin, kulki edellä tietä tekemässä. Neljä kolmen naulan metallikanuunaa kuljetettiin mukana; suurin vaiva oli saada niitä eteenpäin. Tällä marssilla tulin vakaumukseen, että sotilasjoukko pystyy voittamaan mitä vaikeimmatkin (maasto)esteet."²⁷ — K. A. Häyrynen (1889) satavuotiskertomuksessaan taistelusta lisää von Stedingkin ja von Schantzin mukaan vielä: "Suurin vastus on tykeistä. Ne irroitetaan lave-teistaan ja hajoitetaan eri osiin, joita miehet ja hevoset kantavat. Hiltulan kylässä levätään pari tuntia. Täältä kävi tie paremmaksi. Tykit asetetaan sijoilleen ja klo 4 aamulla saavutaan venäläisten selän taakse Laitisen taloon."²⁸ — Edellinen osoittaa, ettei Brakel enää muistanut aivan tarkasti alun maantiemarssia ja tykkien tarkkaa määrää (joka oli 6). Häyrynen taas panee tien paranemaan liian aikaisin, huono tienosuushan oli nimenomaan lopussa ja vasta Sepposestahan se parani lähes taistelupaikalla. Saapumisaikakin on kovin varhainen.

Eversti Stedingk arvelee kirjeessään kuninkaalle 27.7.1789, että venäläisten tiedustelu jo tähänastisista kosketuksista pääsi selvil-le, että kysymyksessä oli ruotsalaisten suurisuuntainen operaatio, vieläpä liioitteli sitä niin, että ilmoitti 3.000 miehen olevan lähesty-mässä metsien kautta Parkumäkeä. Tällöin kenraali Schultz olisi antanut kullekin osastolle käskyn puolustautua sillä paikalla, jolla on, äärimmäiseen asti, mitä oli sitten noudatettu onnettomin seu-rauksin.²⁹ — Tämä ei tunnu mitenkään todennäköiseltä; Stedingkin

viikkoa myöhemmin lähettämä kirje on muutenkin epätarkka (hän sanoo koukkaavia joukkojaan olleen lähes 2 000 miestä pro 1 100 ja tykkejä heillä olleen 4 pro 6). Pikemminkin tuntuu oikealta Savon Prikaatin taistelukertomuksen arvelu, että saatuaan tiedustelulta aamunkoitteessa 21.7. ennakkotiedon ruotsalaisten lähestymisestä yllättävältä suunnalta Schultz kutsui joukkonsa kokoon ja yritti siten vetää Puikossa olevan osaston päävoimien yhteyteen. Se ei enää onnistunut.³⁰

Jos Stedingk olisi pääjoukkoineen marssinut tavallisia maanteita Hiltulasta Parkumäkeen, hän olisi joutunut marssimaan joitakin kilometrejä pitempään, koska Juvan—Savonlinnan maantieltä erosi Parkumäen—Rantasalmen maantie pohjoista kohti vasta Korholan kylästä. Tykkien helpomman liikuttamismahdollisuuden takia se mahdollisuus olisi ehkä ollut nopeampi, mutta toisaalta yllätyksen menettäminen olisi myös ollut todennäköisempää. Vaikka muutamat venäläisten partiot kohtasivatkin metsiä myöten etenevän Savon Prikaatin, tarkkoja tietoja siitä ei saatu, ja suurin piirtein sen yllätys siis onnistui. Ponnistelu ei mennyt hukkaan.

Päätaistelu Parkumäen kylän eteläreunassa Haukkalassa

Taistelun alkaessa eversti K. G. Ehrnroothin komentama etujoukko ja ensimmäinen kolonna, joka oli muodostettu Porin Rykmentistä, meni tavanomaiseen sotilastapaan etenemistien oikealle puolelle, jossa se asettui aseisiin Laitisen torpan luo Parkun kukkulalla olevaa kylää vastaan. Täällä edettiin kylää kohti, jonka eteen vihollinen yleisen taistelun alkaessa oli ryhmittynyt ketjuun viljapelloille. Savon Jääkärit olivat äärimmäisenä oikealla. Kolmen neljännes-tunnin tulitaistelun jälkeen eversti Ehrnrooth totesi, ettei vasemmalle sivustalle kolonnaan ryhmittynyt Pohjanmaan Rykmentti ollut seurannutkaan oikeata sipeä. Hän riensi eversti Stedingkin luo ja hellyttävin ilmauksin pyysi sen mukaan tuloa taisteluun, Jägerhorn kertoo.³¹

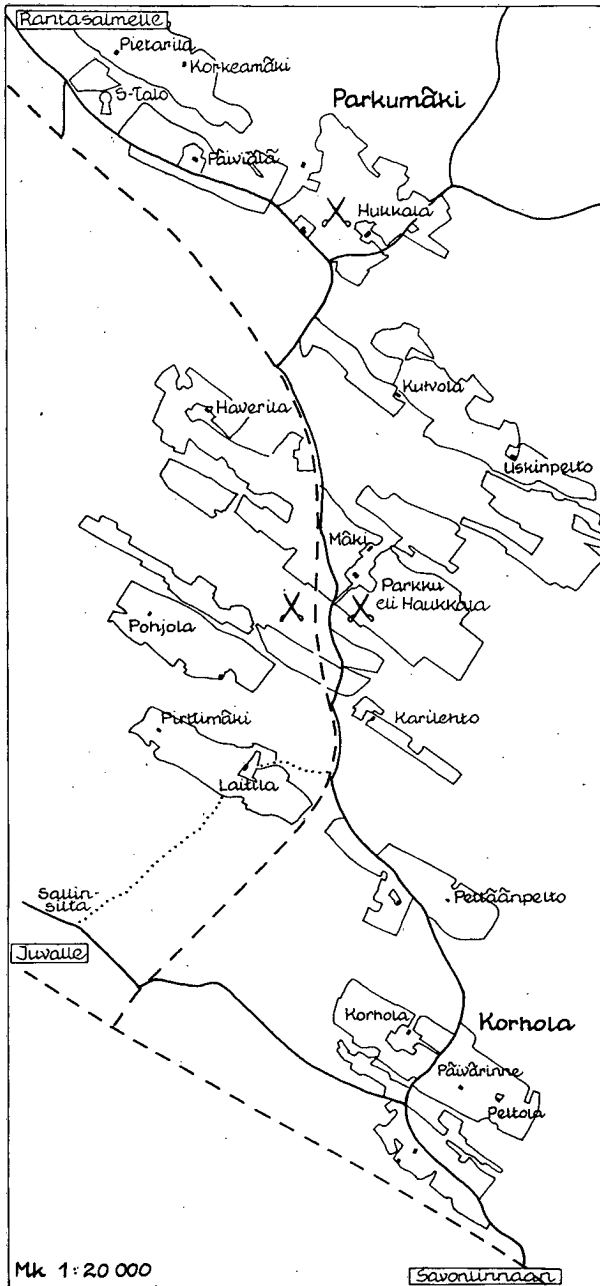
Syynä eversti Stedingkin yllättävään odotteluun oli ilmeisesti se, että hän oli sopinut samanaikaisesta liikkeelle lähdöstä Puikonjoen

takana olevan majuri Gahnin kanssa, mutta tämän osaston tykkien ääntä ei ruvennut kuulumaan. Se taas johtui venäläisten odottamattomasta, mutta kenraali Schultzin em. käskystä tapahtuneesta peräytymisestä ilman taistelua, jolloin Gahnin savolaiset olivat tykistöä käyttämättä alkaneet korjata Puikon siltaa, mikä otti aikansa.

Nyt siis Stedingk komensi pohjalaiset etenemään, jolloin rykmentin ensimmäiset joukkueet kärsivät kovasti vihollisen tykistön (Haukkalassa heillä oli 3 putkea) raehaulitulituksessa ja monta upseeria ja miestä haavoittui. Heidän joukossaan oli mm. Pohjanmaan Rykmenttiä sillä hetkellä virkaa tekevänä komentanut majuri, kreivi Oxenstierna, kapteeni Karl Henrik Theslöf sekä luutnantti G. A. Hobin. Kaikesta aiheutui niin suuri sekasorto, että suurin osa rykmenttiä joutui väistymään näkösuojaan tiestä vasemmalle olevaan metsään ja pusikkoon.³² Porin Rykmentin kertomus sanoo pohjalaisten hämmästyneenä pysähtyneen tielle tulesta huolimatta, mutta väistymisen tapahtuneen eversti Ehrnroothin ja majuri Jägerhornin käskystä. Yksi pohjalaisjoukkue, jota komensi luutnantti P. Nobel, siirtyi kuitenkin täydessä järjestyksessä tien oikealle sivustalle.³³

Kapteeni Brakel kertoo muistelmissaan eloisesti porilaisten hyökkäyksestä oikealla. "Nyt oli vasemman sivustan asemat murrettu, kaikki olisi ollut hukassa, jos venäläiset olisivat saaneet jalkaväkensä yhtä nopeasti kuntoon kuin tykistönsä, ja jos eversti Ehrnrooth ei olisi tehnyt päätöstä rikkoa linjaansa ja joukkueittain hyökätä kylään. Se suoritettiin uskomattomalla nopeudella ja riippui jokaisen joukkueenjohtajan omasta arvostelukyvystä hyökätä odottamatta lisää käskyjä. Siitä tuli kilpailu, kuka ehtii ensin perille. Taloista tuleva voimakas tulitus ei voinut estää tätä villiä hyökkäystä, kun he tulivat juoksujalkaa ja lyhyessä ajassa valloittivat koko kylän. Otetut vangit riisuttiin aseista ja teljettiin rakennuksiin. Samalla tavoin ja yhtä onnellisesti hyökättiin leiriin, joka oli pystytetty pellolle vähän matkaa kylästä, ja vallattiin se. Tykit, jotka olivat aiheuttaneet meille niin paljon vahinkoa, vallattiin pistinhyökkäyksellä. Hevoset, joilla haluttiin paeta, ammuttiin. Useita eri vihollisryhmiä laski aseensa. Toiset ampuivat vielä teltoistakin

Parkumäen varsinainen taistelumaasto 21.7.1789 yleiskartalle sijoitettuna. Yhtenäinen viiva merkitsee vanhaa, edelleen käytössä olevaa Savonlinnan—Juvan maantietä sekä siitä Korholan kylässä eroavaa Rantasalmen maantietä. Vastaavat nykyiset valtatie on merkitty katkoviivalla. Sallinsillalta alkava heikko metsätie, jota Stedingkin pääjoukko eteni Laitilan torppaan ja Haukkalan maantielle, on merkitty pisteviivalla. Nykyäänkin kukkuloilla sijaitsevien talojen ja torppien ympärille on sijoitettu niiden tämänhetkinen peltokuvio. V. 1789 pellot ovat varmaan olleet paljon pienempiä. Sen sijaan niiden välissä olevat kaskimetsät ja karjahaat lienevät olleet paljon käytetympiä kuin nykyisin. Tämän vuosisadan metsänhoito on varmaan jo paljon parantunut ja tihentänyt alueen metsää kaskikautisesta.

Ensimmäinen taistelu tapahtui Parkun eli Haukkalan kukkulalla maantien molemmin puolin, porilaiset oikealla, pohjalaiset vasemmalla; molemmille on merkitty taistelupaikka miekkakuviolla. Venäläisten rajatullikamari ja vallattu leiri oli kukkulan takaosassa nykyisen Mäen talon luona, jonka puutarhasta vielä aivan näinä vuosina on löydetty sotilashautoja.

Rantasalmen Puikosta vetäytyviä venäläisiä seuraavat joukot ehtivät jo Parkumäen korkeimman kohdan (nyk. taistelun muistomerkin S-talon luona) ohi, kun Haukkalasta etenevät pääjoukon suomalaiset tulivat heitä vastaan Hukkalan talon ja oikealle Haukiveden rantakylään kulkevan kylätien kohdalla. Vasta siinä loput venäläiset jäivät kahden tulen väliin ja hajoitettiin tai vangittiin (kolmas miekkakuvio). Erityisesti on huomattava suomalaisten tykistön ansiokas osuus, kun se pystyi nopeaan liikkumiseen. Oikealla hetkellä se ratkaisi saarrostitilanteen molemminpuolisella tulellaan.

Kirjoittajan luonnoksesta piirtänyt Susanna Jyrkinen.

The actual battle ground of Parkumäki on the 21. July located on the present-day general map. The straight line shows the old route which is still used. The spaced line is today's high way. The dotted line depicts the forest trail used by the main force of General Stedingk in the surprise attack against Russian camp on the hills of Haukkala (the swords in the right demonstrate the attack of the Pori Regiment, in the left that of the Pohjanmaa Regiment). The third set of swords indicate the place of the decisive battle, where the Russians were flanked by the advancing Finns and then dispersed for good. Drawn from the sketch of the writer by Susanna Jyrkinen.

käsin, toiset vetäytyivät siihen suuntaan, josta savolaisia odotettiin. Sekasorto leirissä ylittää kuvaamiskyvyn.³⁴

Ruotsin kuusi mukana tuotua tykkiä kunnostautuivat taistelussa alusta lähtien. Ne pysyivät keskellä maantiellä, mutta etenivät säännöllisesti ampuen kapteeni, paroni Lybeckerin ja luutnantti Hiortin komennossa hitaasti kohti kylää.³⁵ Majuri Jägerhorn, joka opastuksen lisäksi oli siksi päiväksi määrätty päämajamestariksi (siis tavallaan taistelun varajohtajaksi) oli ratsain tykistön mukana. Kun hän näki, että porilaisten hyökkäys alkoi onnistua, jääkärit olivat jo äärimmäisenä oikealla karkoittaneet vihollisen useista kylän ulkopuolella olevista rakennuksista, hän ratsasti vasemmalle metsässä olevien pohjalaisten luo ja — oman kertomuksensa mukaan — huusi suomeksi ”Ryssät perääntyvät, Porin Rykmentti ottaa yksinään kunnian, rientäkää osallistumaan siihen.” Porin Rykmentin kertomus vahvistaa Jägerhornin aloitteen.³⁶ Silloin pohjalaisten jäljellä oleva joukko lähti heti nopeasti eteenpäin, ”ei kuitenkaan oikeassa järjestyksessä” sanoo taistelukertomus ja tarkoittaa sillä säännöllisiä ketjuja.

Tykistön muistitietoa edustava von Schantz kertoo paljon myöhemmin, että prikaatin adjutantti, taitava tykistöupseeri, luutnantti Johan Fredrik Gyllenbögel olisi onnistunut ampumaan joitakin niin tarkkoja raehaulilaukauksia pohjalaisia ahdisteleeseen patteriin, että se vaikeeni ratkaiseviksi hetkiksi. Jägerhornin kertomus mainitsee saman upseerin. Savon Prikaatin taistelukertomus kiittää sen sijaan kapteeni Lybeckeriä, joka johti pohjalaisten mukana olleita tykkeitä ja luutnantti Hiortia, joka komensi Porin Rykmentille alistettuja tykkeitä.

Tuossa tuokiossa pohjalaisetkin olivat taistelussa Haukkalan kylässä (nyk. Parkussa), jonne Ehrnroothin porilaiset olivat tunkeutuneet toiselta suunnalta.³⁷ ”Vihollisen vetäytyminen tuli siitä yleiseksi. Heidän tykkinsä (=täällä 3 kpl) vallattiin kuten myös heidän leirinsä. Vetäytyminen tapahtui nyt (=pohjoiseen) Rantasalmen suuntaan”, Jägerhorn kertoo.³⁸

Ennen omaa hyökkäystä venäläisen tykistön vasemmalle metsään karkoittamien pohjalaisten tilanne oli todella vakava. Savon Prikaatin kertomuksen mukaan venäläiset lähettivät kaksi kompaniaa jalkaväkeä ”alas suolle hyökkäämään Pohjanmaan Rykmen-

tin sivustaan". Upseeriston aloitekyky oli kuitenkin tallella. Jälkijoukko Savon Jääkäreihin komennettujen luutnanttien Wulfcronan ja Lockin johdolla sekä joitakin joukkueita Pohjanmaan Rykmentistä irroitettiin välittömästi vastahyökkäysosastoksi, jota komensi kapteeni G. H. Bonge. Se karkoitti sivustaan yrittäjät.³⁹ — Ilmeisesti tätä sivustahyökkäystä vasemmalta Brakel tarkoitti, kun hän edellä sanoi, että kaikki olisi ollut hukassa, jos venäläiset olisivat saaneet jalkaväkensä järjestykseen yhtä nopeasti kuin tykistönsä. Sama asia on varmaan kyseessä, kun Porin Rykmentin kertomuksessa sanotaan, että kylän valtauksen aikana pohjalaiset "hyökkäsivät vihollisen jalkaväkijoukkoa vastaan, joka seisoi noin 400 kynnärää länteen Haukkalan kylästä pienellä niittyaukealla peltojen takana" valmiina sivustahyökkäykseen (jonka porilaiset erheellisesti tulkitsivat koskevan itseään, koska he arvelivat, etteivät venäläiset olleet edes kunnolla selvillä pohjalaisten tulosta).⁴⁰

Savon Prikaatin taistelukertomus kertoo Haukkalan kylän valtauksen loppuvaiheista lisää. Vaikka vihollinen oli jo menettänyt parhaan maaston Haukkalan kylässä, "joka hallitsi leiriä ja tulli-huonetta", se jatkoi vastarintaansa valmiiksi pakattujen kuormastovaunujen muodostaman rintasuojan takaa ja rakennuksista, joita silläkin paikalla oli. Ankara hyökkäys pakotti kuitenkin loonjääneet lopulta vetäytymään Puikkoon päin.⁴¹ Siinä vaiheessa pelastuivat ilmeisesti ne venäläiset, jotka ajoissa ymmärsivät kaiken menetetyn ja pakenivat hajanaisina ryhminä Savonlinnaa kohti. Kaatuneiden, haavoittuneiden ja vankien luvusta (yhteensä 650 henkeä) päätellen pelastuneita oli ehkä 400—500 henkeä. Tähän joukkoon kuului myös kenraali Schultz, josta kirkoissa luettu suomenkielinen taistelukertomus väittää, että hän pakeni "yhden suon läpitse, josta hän on tullut pelastetuksi talonpoikain ja kasakain avulla."

Saavutettu voitto herätti joukoissa "niin suuren ilon ja puheensorinan, erikoisesti Porin Rykmentissä, että miehistö ei noin 20 minuuttiin ottanut vähäänkään huomioon enempää upseerien komentoja kuin rummunlyöntiäkään", tunnustaa rykmentin taistelukertomus.⁴² Takaa-ajoon ryhdyttiin siksi ensin järjestäytyneen Pohjanmaan Rykmentin voimin, jotka everstilutnantti Anders Johan

Ramsayn komennossa lähtivät maantietä pitkin marssimaan Rantasalmelle päin.⁴³ Kun Porin Rykmentti saatiin järjestykseen, siitä lähetettiin osasto tien oikealle sivustalle varmistamaan, ettei siellä tehtäisi sivustahyökkäystä, sekä ottamaan kiinni paenneita venäläisiä.⁴⁴

Takaa-ajon alkuvaiheissa tapahtui onnettomuus, jota Jägerhorn selostaa seuraavasti. Rakuunoiden komentajan kapteenin ja rykmentin majoitusmestarin A. Lindcrantzin käskettiin, vaikka maasto oli aitojen ja metsän takia epäedullinen, hyökätä vihollisen perään. Suomenkielinen taistelukertomus valittaa rakuunoiden vähyttä ja väsymystä tässä tilanteessa. Vasta uudistetun käskyn jälkeen Lindcrantz lähti liikkeelle, mutta tapasi kapealla kujalla (gata, siis molemmin puolin aidatulla tiellä) kasakoita, jotka tekivät vastarintaa ja keihäillään tappoivat hänet, erään aliupseerin ja muutamia kärjessä olleita rakuunoita, ”kunnes muut saivat aidan särjetyksi ja tulivat heidän sivustaansa, jolloin he vetäytyivät ja hävisivät metsään”.⁴⁵ Savon Prikaatin kertomuksen mukaan Lindcrantzilla oli vain 20 rakuunaa, mutta osastossa, jonka he kohtasivat, oli noin 100 ”kasakkaa ja baskiiria”.⁴⁶ — Tapaus ei kuitenkaan pystynyt, varsinkin kun kasakat pakenivat, enää estämään pohjalaisen jalkaväen etenemistä vetäytyvien venäläisten perästä pohjoiseen, takaa päin kaukaista Puikon siltaa kohti.

Savon Rykmentin eteneminen Puikosta ja lopputaistelu varsinaisella Parkumäellä

Alkuperäisen taistelusuunnitelman mukaan Rantasalmelta Savonlinnaa kohti kulkevalle maantielle Puikon joelle sijoitettiin vartioon noin 200 Savon Jalkaväkirykmentin miestä majuri Gahnin johdossa. Siellä oli myös Savon Prikaatin koko raskas tykistö: viisi 6 naulan tykkiä ja kaksi haupitsia, ilmeisesti Tykistöprikaatin kapteenin Johan Carl Dunckerin johdolla, joka sai kunnostautumisestaan tässä taistelussa Miekkaritariston kunniamerkin. Huomattava tykistövoima Puikossa estäisi ylläköet venäläisten puolelta. Sen sijaan kapteeni Conrad Weberin komentaman Savon Jääkäreiden

*Jalkaväen yhtenäispuku
m/1756. Kuva: Sotamu-
seo.*

*Common infantry uniform
m/1756. Photo: War Mu-
seum.*

komppanian, 100 miehen, piti samalla suunnalla ryhtyä kiertoliik-
keeseen vasemmalta, vihollisen oikean siiven ympäri. Heidän piti
kulkea suuren Putkisalonsaaren läpi ja tulla sen eteläkärjessä
olevan ”matalan juovan” (= nyk. Selkäsalmen) ylitse mantereelle,
Puikonjoen edustan kukkulalle linnoittautuneen venäläisen joukon
taakse, sen oikeaan sivustaan. Hyökkäyshetkeksi oli ajateltu 21.
heinäkuuta klo 5 aamulla — samalla kertaa kuin kapteeni Ramsa-
yan alaiset tykkiveneet hyökkäisivät venäläisten taustayhteyksien
kimppuun Laitaatsillassa 4 km Savonlinnasta ja eversti Stedingkin
pääjoukko venäläisten pääjoukkoa vastaan Parkumäessä. von Dö-
beln pitää kokonaissuunnitelmaa hyvin onnistuneena.⁴⁷

Kuten nähtiin, kenraali Schultzin varhainen käsky vetää venä-

läisten vahva etujoukko Puikosta ehkäisi varsinaisen taistelun syntymisen siellä ja se taas viivytti jonkin ajan Stedingkin pääjoukon hyökkäykseen lähtöä, koska taistelumerkiksi odotettua tykistön jyrinää Puikosta ei kuulunutkaan. Kun venäläisten hajottama Puikon silta saatiin sen verran korjatuksi, että se kantoi ruotsalaisen tykistön, se ja Gahnin savolaiset aloittivat ripeän etenemisen. Nopeus näkyi mm. siitä, ettei Selkäsalmen koukkaukselle ennalta lähtenyt Weberin jääkärikomppania ehtinyt ennen heitä maantielle, vaan vasta jälkeen ja liittyi siten lisäväeksi Gahnin pääjoukon, eli tykistön ja yhden Savon Jalkaväkirykmentin komppanian sota-toimiin. Kertomus korostaa, että Gahn ja tykistökin marssi vetäytyjät kiinni; siinä on tykkihevosia jouduttu kovasti hoputtamaan! Raskaat haupitsit eivät ehkä ehtineet tällä vauhdilla; Riilahden taistelukartassa Gahnilla on lopputaistelussa mukana kolme tykkiä.⁴⁸

Puikonjoelta (82 metrin korkeuskäyrä) on noin 6 kilometrin matka maanteitse Parkumäen kylän korkeimmalle kukkulalle (153 metrin korkeuskäyrä), jonne Parkumäen taistelun muistomerkki, pieni graniittinen näkötorni v. 1929 rakennettiin. Jo Jägerhornin kertomus korosti, että Gahn raskaan tykistön kanssa (ylämaistä huolimatta, M. J.) eteni nopeasti, ja "valtasi kylän lähellä korkeimman kukkulan".⁴⁹ — Sama näkyy selvästi von Döbelnin kertomuksessa olevasta kartasta, joka on kopioitu Stedingkiltä. Gahnin osaston ja hänen tykistönsä viimeiset asemat ovat ilmeisesti jo Parkumäen korkeimman paikan eteläpuolella jossakin Turtialan talon (ilmeisesti nyk. Päiviälän) luona.⁵⁰ Kolmanneksi Brakel kertoo, että savolaiset tulivat paikalle taistelun loppupuolella ja heidän tykistönsä antoi kuulua kukkulalta, josta vihollisen leiriä olisi voitu ampua.

Maastotutkimuksissa on otettava huomioon kuinka erilainen 1700-luvun savolainen kaskiviljelysmaisema oli kuin nykyinen maatalous- ja metsänhoitomaisema. Kaskitalous kulutti metsää tavattomasti ja yleinen metsälaidunnus esti lisäksi kylien lähellä sen luonnollista kasvua. Runsaiden kotimaisten lausuntojen lisäksi valtion tilaamat ulkolaiset metsätalousasiantuntijat ovat vielä 1800-luvun puolivälissäkin päivitelleet, kuinka huonossa kunnossa ja keskenkasvuissa Savon metsät vilkkaan

kaskenpolton jäljiltä olivat. Nykyisin Parkumäen korkeimmalta pohjoiselta kukkulalta, jossa taistelun muistomerkki ja koulu sijaitsevat, ei ole sankan metsän takia mahdollista nähdä kylän eteläisimmän osan Haukkalan kukkulalle ja pelloille (eli venäläisten telttaleirille), ei edes muistomerkki-näkötornista, josta ehkä miespolvi sitten 1929 on ollut paljonkin parempi näkyvyys. Brakelkin kertoo, että asia 1789 selvisi leirissä ylös vedetyistä lipuista, joiden siis on täytynyt jotenkin näkyä nuoren metsän yli tai harvan metsän takaa. Kun sanotaan, että vihollisleiriä olisi voitu korkeimmalta kukkulalta ampua, sekin edellyttää tiettyä selvää näkyvyyttä, koska käytettävissä tuskin oli tarpeeksi tarkkoja karttoja tai muitakaan epäsuoran ammunnan vaatimia keinoja. Korkeimman kukkulan takaa (tulosuunnasta eli pohjoispuolelta) se ei olisi vielä ollenkaan onnistunut, sillä epäsuora ammunta tuli käyttöön vasta Saksan-Ranskan sodassa 1870—1871.⁵¹

Kun uusin esitys taistelusta siirtää loppuratkaisun tapahtumapaikan korkeimman kukkulan pohjoispuolelle,⁵² se siis erehtyy. Lopputaistelu käytiin ilmeisesti kylän sisäpuolella, nykyisestä muistopatsaasta pitkin tien suuntaa vähän kaakkoon. Nykyisin tämä alue on peltoaukeaa; 1789 se on todennäköisesti ollut katkelmallisempi viljelyalue kuin nyt.

Laajin kuvaus lopputaistelusta on Savon Prikaatin taistelukertomuksessa. Kun Haukkalan leirin valtauksen jälkeen järjestettiin joukkoja takaa-ajoon, nähtiin (pohjoisessa) noin 1/4 peninkulman (2 1/2 km:n) päästä, kuinka Puikosta vetäytyvä vihollinen lähestyi Haukkalaa, mutta 2 000 kyynärän (n. 800 metriä) etäisyydellä Haukkalan rintamasta kääntyikin Pulkkilan kylään (= itään, ilmeisesti nyk. Hukkalaan). Samalla viholliset pitivät yllä voimakasta tulta niitä seuraavia majuri Gahnin joukkoja vastaan, jotka tykistö mukanaan hyökkäsivät perästä.⁵³ Paljon myöhempi muistitieto kertoo, että Gahnin raskas tykistö ampui niin ankarasti, että se osin olisi tehnyt vahinkoa paikalle Haukkalasta edenneille suomalaisillekin.⁵⁴

Prikaatin kertomus on käsitettävä siten, että Haukkalan kukkulalta näkyi paikoin kauas maantielle, joka etäällä meni Parkumäen korkeimman kukkulan yli, mutta selvästi tie nähtiin seuraavaa kukkulaa eli Päiviälän harjua myöten aina nykyisen postin tienoille saakka. Gahnin tykistön ja savolaisjoukon etenemistä etelää kohti

ja vihollisen väistymistä sen edestä voitiin siis kauempaa seurata kuin näytelmää. Nykyisin tämä ei hyvän metsän takia kävisi, metsänhoito on tehnyt tehtävänsä.

Savon Prikaatin taistelukertomus jatkaa, että Haukkalasta takaa-ajoon pohjoista kohti lähtenyt Pohjanmaan Rykmentin everstiluutnantti Ramsay, joka ei tiennyt edessä olevien vastustajien vahvuuksia, pyysi lisäjoukkoja. Tällöin eversti Ehrnrooth otti joitakin komppanioita (ilmeisesti porilaisia) mukaansa ja yhdessä everstiluutnantti Ramsayn kanssa marssi Pulkkilan (nyk. Hukkalan) läpi vieden siten viholliselta kaiken toivon vetäätymismahdollisuuksista. Koukkaukseen osallistuneet kevyet tykit olivat heidän mukanaan.⁵⁵

Kahden tulen väliin — ja tällöin on ajateltava erityisesti kaksipuolista tykistötulsta — ja vielä matalampaan notkopaikkaan jääneet venäläiset olivat epätoivoisessa tilanteessa ja alkoivat antautua. Heidän johtajansa everstiluutnantti Toll saa kaikilta selostajilta suurta tunnustusta.

Savon Prikaatin kertomuksessa sanotaan: "Everstiluutnantti Toll, joka komensi vihollisen osastoa, puolustautui kunnes heidän molempien tykkiensä kaikki miehet ja hevoset oli ammuttu, jonka tähden hänen vihdoinkin täytyi antautua vangiksi osastonsa suurimman osan kanssa; kasakat kuitenkin pelastautuivat pakenemalla sekä osa jalkaväestä".⁵⁶ Von Döbeln taas kertoo näin: "Venäläinen everstiluutnantti Toll, jonka lyödyt joukot olivat hänet hyljänneet heittäytymällä metsään ja puskikkoihin, oli pakotettu laskemaan aseet. Hän itse heitti sapelinsa ilmaan, otti hatun päästään, käveli joukkojamme kohti — jotka jatkuvalla amunnalla ottivat hänet vastaan — ja antautui. Vihollisen osastot tulivat sitten joukoittain antautumaan vangeiksi ja vihollisen viimeiset tykitkin (siis kaksi Puikosta perääntynyttä, M. J.) joutuivat meidän käsiimme".⁵⁷

Myös Savon Prikaatin päällikkö Stedingk selostaa kirjeessään kuninkaalle 27.7.1789 Tollin urhoollisuutta; hänen mukaansa yksi tykkimies jäi kuitenkin henkiin. Ihailusta tällaista rohkeata käytöstä kohtaan Stedingk kertoo ottaneensa Tollin ja hänen upseerinsa kohteliaasti vastaan ja jättäneensa heille heidän henkilökohtaisen omaisuutensa vankeudenkin ajaksi.⁵⁸ — Jutua selostettiin myös Tukholman sanomalehdissä⁵⁹.

Taistelun jälkeen lähetettiin pieniä osastoja haravoimaan metsiä ja keräämään siellä vankeja, ”eikä niistä mikään tullut takaisin suoritamatta tehtävänsä”, toteaa Savon Prikaatin kertomus. Jägerhorn taas mainitsee; että kun voitto oli saavutettu pantiin pieni osasto kapteeni Dyrien johdolla seuraamaan vihollista Savonlinnaan päin. Siihen kuului ”muutamia jääkäreitä ja rakuunoita sekä vähän jalkaväkeä”. Toisin sanoen se oli pikemminkin tiedustelupartio kuin taisteluosasto. Se etenikin vain 1/4 peninkulmaa, siis pari kolme kilometriä, ja havaittuaan tien tyhjäksi palasi tyytyväisenä takaisin.⁶⁰

Voitot ja tappiot; taistelun jälkitoimet

Taistelukertomuksissa, muistelmissa ja sitten kirjallisuudessa Parkumäen taistelun välittömät voitot ja tappiot ovat tulleet moneen kertaan ja ihmeen yhtenäisesti kirjatuiksi, upseeritappiot henkilönimiä myöten, joten tässä ei ole tarpeen niissä kovin paljon viipyä.

Voittajat valtasivat ensinnäkin venäläisten koko leirin ja tykistön. Jälkimmäiseen kuului kaksi kolmen naulan ja yksi kuuden naulan tykki sekä yksi kuuden naulan ja yksi kahdeksan naulan haupitsi, 16 ammusvaunua ja instrumenttिलाatikko. Jalkaväen musketteja tai tussareita saatiin kaatuneilta, haavoittuneilta ja vangeilta noin 600. Lisäksi tuli useita sairasajoneuvoja, katettuja kuormastovaunuja ja paljon telttoja sekä kaksi lippua.

Vihollisen kaatuneet laskettiin kaikissa lähteissä yhtäpitävästi 200 sotilaaksi ja aliupseeriksi sekä 5 upseeriksi. Haavoittuneet laskee von Döbeln 120, Jägerhorn ja Porin Rykmentin kertomus 130 sotilaaksi ja aliupseeriksi sekä 3 upseeriksi, mutta Savon Prikaatin kertomus kokonaista 152 sotilaaksi ja aliupseeriksi sekä 3 upseeriksi. Vangit lasketaan vastaavasti von Döbelnillä 300, Porin Rykmentin kertomuksessa vähän yli 300 mieheksi ja 14 upseeriksi ja Jägerhornilla 300 mieheksi ja 19 upseeriksi, mihin päätyy myös suomenkielinen taistelukertomus. Korkein vankilukukin on Savon Prikaatin papereissa, 355 miestä ja 13 upseeria.⁶¹ Voisiko ajatella, että koko laajasta alueesta vastanneessa prikaatissa tiedettiin parhaiten, koska ilmoituksenhan piti vastata vankileirissä todella pi-

dettyjen lukua? — Schantzin paljon myöhemmin (1817) ilmoittama ”virallinen” luku 19 upseeria ja 625 miestä tappioiden laskee jälkimmäiseen lukuun myös kaatuneet ja haavoittuneet.⁶²

Savon Prikaatin kertomuksessa on huomautus, että talonpojat kertoivat monien pelastuneitten venäläisten olleen haavoittuneita ja osan heistä kuolleen metsiin. Tämä on todennäköisempää kuin Schantzin myöhäiseen muistitietoon perustuva väite, että talonpojat olisivat surmanneet metsiin paenneita,⁶³ koska Rantasalmen Venäjälle kuuluneessa osassa ei ollut varsinaisia lahjoitusmaita, joilla talonpoikia olisi sorrettu. Schantzia vastaan puhuu myös edellä selostettu talonpoikien suhtautuminen pakenevaan kenraali Schultziin.

Omat tappiot kaatuneina ilmoitetaan kaikissa lähteissä samoin: 1 upseeri, 6 aliupseeria ja 32 miestä. Haavoittuneista Savon prikaati ilmoittaa pienimmän luvun, 3 upseeria, 2 aliupseeria ja 129 miestä, von Döbeln lisää upseerit kahdeksaan ja aliupseerit kuuteen, suomenkielinen kertomus mainitsee nimeltä 11 haavoittunutta upseeria, Jägerhorn lisää haavoittuneet upseerit kahteentoista, mihin myös Porin Rykmentti päätyy aliupseereiden ja miesten luvun pyssyessä ennallaan 6 + 129. Kaksi haavoittunutta upseeria jäi kasakoiden vangiksi. Porin Rykmentti muistaa edelleen, että oma mallikelpoisesti toiminut tykistö menetti 13 kaatuneen lisäksi 13 kuoli-aksi ammuttua hevosta.⁶⁴

Kokonaistappiot (ilmoitukset) vaihtelevat näin 184—191 henkeen ja jäivät siis alle kolmanteen osaan vastustajan kärsimistä, joten tältä kannalta rohkeus kannatti. Melkoiset upseeritappiot haavoittuneina osoittavat selvästi Kustaan sodan parempaa henkeä esim. pikkuvihaan verrattuna.

Kun taistelu oli päättynyt, vangit koottiin ensin suureen katselukseen, jossa heidät laskettiin, kertoo Brakel. ”Joukko kuoliaaksi ammuttuja ja haavoittuneita makasi hajallaan ympäriinsä, harva teltta oli vapaa haavoittuneista tai kuolleista”.⁶⁵ — Pohjanmaan Rykmentin historia selostaa jatkotoimia:

”Taistelun jälkeen kersantti Henrik Johan Sölfverarm Närpiön komppaniasta sai tehtäväkseen valvoa haavoittuneiden hoi-

tamista ja runsaan sotasaaliin haltuun ottamista. Hän mm. huolehti, että haavoittuneet majuri Oxenstierna ja kapteeni Thesslöf saivat vuodepaikan. Kaikki kylän asuinrakennukset sisustettiin sairastuviksi. Kaatuneet haudattiin ja sotilaille jaettiin muonaa hyvin varustetuista venäläisten elintarvikevau-
nuista ...⁷⁶.

von Döbeln kertoo, että kaikki vangit, sekä terveet että haavoittuneet, kuljetettiin Rantasalmelle. Välskärrien puute aiheutti sen, että haavoittuneet joutuivat makaamaan 11 vuorokautta ensimmäisissä siteissään ja monet kuolivat sittemmin Joroisten sairaalassa. Terveet ja eloonjääneet siirrettiin lopuksi Ruotsiin säilytettäväksi.⁶⁷

Jägerhorn arvostelee kertomuksessaan jyrkästi eversti Stedingkiä siitä, että hän ei käyttänyt voittoa heti hyväkseen ja edennyt Laitaatsiltaan Savonlinnan edustalle, jossa Jägerhorn arvelee sillä hetkellä olleen saavutettavissa uuden komean voiton. Ilmeisesti asiasta on ollut puhetta jo Parkumäen voitonpäivänä, koska toisaalta Jägerhorn kehtaa terottaa kynänsä siinä määrin esimiestään vastaan,⁶⁸ ja toisaalta Savon Prikaatin kertomukseen on sisällytetty Stedingkin vastaperustelut. Siinä sanotaan: ”Jolleivat joukot olisi olleet lopen uupuneita, vailla muonaa (= seuraaviksi päiviksi, M. J.) ja niiden velvollisuuksien sitomia, joita inhimillisuus vaatii voit-
tajalta (haavoittuneiden hoito ja kaatuneiden hautaaminen, M. J.), olisi tämän onnellisen päivän seuraukset olleet viholliselle vielä tuntuvammat”.⁶⁹ Olosuhteet tunteva von Döbelnkään ei puhu mitään jatkohyökkäyksen laiminlyönnistä, varsinkin kun seuraavina päivinä sentään keveästi edettiin Laitaatsiltaan.⁷⁰ Runsasta muistitietoa osanottajilta vielä saanut G. von Schantz pitää Savon Prikaatin joukkojen vähäisyyttä tärkeimpänä esteenä, ettei Olavinlinna voitu piankin valloittaa, vaan asemasotalinja jäi koko kesäksi muutaman virstan päähän siitä Laitaatsiltaan.⁷¹

Taistelun arviointi, maine ja merkitys

Taistelu on aina niin suuri yhteisyritys, ettei ole aihetta nimetä yhtä henkilöä, joka sen voitti. Savon Prikaatin komentajan, eversti

Curt von Stedingkin ansiot ovat koko rintamanosan liikkeiden onnistuneessa kokonaissuunnittelussa ja hyvässä yhteistyössä Kustaa III:n kanssa: ilman Kymijoen kevennyshyökkäystä Savossa olisi oltu alakynnessä. Tämän tajusi jo von Döbeln, joka mm ylistää edeltävää hyökkäystä Juvalle ja samanaikaista sivustaoperaatiota tykkijollilla Laitaatsiltaan vihollisen voimien hajoittamiseksi: "Niitä voi sanoa sotilaallisiksi".⁷² Sekin on mainittava, että Stedingk lopulta hyväksyi alaisensa rohkean suunnitelman, koska vastuu on lopulta aina korkeimman komentajan.

Voittoisa suunnitelma oli majuri Henrik Jägerhornin käsialaa. Tässä hän pääsi soveltamaan Yrjö Maunu Sprengtportenin koulussa oppimaansa jääkäritaktiikkaa, maaston käyttöä ja raisua hyökkäyshenkeä. Tässä tapauksessa sprengtportenilaisesti koulutettuja olivat vain Savon Jääkärit ja Savon Jalkaväkirykmentin miehet, jotka olivat vähemmistössä. Suunnitelma toteutettiin muilla upseereilla ja toisten rykmenttien voimin — mutta se osoittautui onnistuneeksi ja meni läpi. Jägerhornin ansiot oppaana ja taistelun päämajestarina ovat myös painavat.

Toteutuksen johtajista suurimmat ansiot ovat Porin Rykmentin v.t. komentajalla eversti Carl Gustaf Ehrnroothilla. Hän johti joukkonsa rohkeasti tietä myöten marssien sopiviin hyökkäysasemiin, puhui jälkeen jääneen pääjoukon samanaikaiseen toimintaan, vaikka Puikon asemista ei kuulunut vielä mitään, ja toteutti kylän ja leirin valtauksen vauhdikkaasti vetäen muutkin mukanaan voittoon. Taktisessa mielessä hän on Parkumäen sankari ja Porin Rykmentti joukoista ensimmäinen.

Vaikka Anjalan liiton kuulustelut ja tavanomaiset sotataudit esitivät monen korkeamman vakinaisen upseerin osanoton taisteluun, heidän useat tässä mainitut nuoret sijaisensa osoittautuivat sekä päteviksi että urhoollisiksi. Viiden eri rykmentin (Porin-, Pohjanmaan-, Savon Jalkaväen, Savon Jääkärien ja Tykistörikaatin) sekä upseeristo että miehistö kesti hienosti tulikokeensa. Vaikka esim. pohjalaisista valitettiin, että he lopulta leirin valloituksessa eivät "pitäneet enempää ruotuja kuin rivistöjäkään"⁷³ ja porilaiset jäivät hetkeksi ryöstelemään, itse taistelussa molemmat kyllä kunnostautuivat. Miehistön rohkeus ja taistelutahto oli lopultakin koko

menestyksen varsinainen pohja ja sen ylipursuava tyytyväisyys voitosta varsin ymmärrettävää.

Koukkauksen onnistumisen lisäksi herättää huomiota Ruotsin kenttätykistön taitava käyttö taistelussa. Vaikka se olikin voimakkaampi kuin venäläinen, Haukkalassa kuusi putkea kolme vastaan ja Puikossa seitsemän putkea kahta vastaan, ratkaisuun vaikutti suuresti myös Ruotsin tykistön nopea liikkuttelu, niin että se oikealla hetkellä oli oikeassa paikassa ratkaisua tukemassa. Täysin aiheellisesti Jägerhorn kiittää Suomen tykistöä kertomuksensa lopussa.

Kuningas Kustaa III:lle Parkumäen komea offensiivinen voitto, joka oli ensimmäinen tällainen ruotsalaismenestys sitten Kaarle XII:n päivien, oli tavattoman tervetullut, koska hänen onnettomasti alkanut Venäjän sotansa ei tähän asti ollut sellaisia tuottanut. Porrassalmen torjuntavoitto ja Parkumäen hyökkäysvoitto osoittivat isäin hengen vielä elävän armeijassa ja olivat siksi valoisamman tulevaisuuden lupauksia.

Niitä juhlittiin tämän mukaisesti. Jo 25. heinäkuuta 1789 Kustaa III kirjoitti Stedingkille Värälästä lämpimän ranskankielisen kiitoskirjeen, jossa hän tituleerasi tätä kenraalimajuriksi, mikä oli lupaus välittömästä ylennyksestä. Kuningas kertoi, että Kymijoen armeijassa oli järjestetty kiitosjumalanpalvelus ja laulettu Te Deum Parkumäen voiton kunniaksi ja lupasi, että niin tullaan tekemään koko Ruotsin valtakunnassa.⁷⁴

Valtakunnallisia juhlia varten julkaistiin nopeasti kaksikin painotuotetta, rukous kiitosjumalanpalveluksessa ja kertomus taistelun kulusta, edellinen kaksi, jälkimmäinen neljä sivua.⁷⁵ Näin tapaus todella tuli ympäri Ruotsia ja Suomea joka seurakunnassa huomatuksi ja siten kansalle tutuksi. Suomenkielisiin seurakuntiin nämä brosyirit lähetettiin näet suomenkielisinä.

Erityisen ihastunut Kustaa III oli venäläisiltä Parkumäessä valloitetuista kahdesta lipusta. Hän antoi panna ne aluksi näytteille Tukholman Riddarholman kirkkoon, josta ne myöhemmin siirrettiin Arsenaaliin.⁷⁶

Kuten tunnettua, Kustaan Venäjän sota sai ratkaisunsa merellä seuraavana kesänä 1790. Kustaa III oli talven 1789–90 aikana

*Parkumäen taistelun
muistomerkki. Kuva:
Kirjoittajan kokoelma.*

*Memorial of Parkumäki
battle. Photo: The
collection of the writer.*

innokkaasti varustanut laivastoaan ja pahojen alkutappioiden — ”Viipurinlahden kujanjuoksun” 18.6.1790 — jälkeen sai lopulta ratkaisevan merivoiton Ruotsinsalmen toisessa taistelussa nyk. Kotkan edustalla 9.—10.7.1790. Rauha solmittiin entisiin rajoin Värälässä 14.8.1790. Venäjän kannalta se esti meriylläköt ja vapautti maajoukot Turkin sodan loppuratkaisuun. Ruotsin kannalta kunnia oli pelastettu, oli kuitenkin taas pystytty tasavertaiseen sodankäyntiin suurvallan kanssa. Venäjä luopui tavastaan selittää Ruotsin hallitusmuotoa omaksi edukseen. Ruotsin suurvallan lopullinen hajoaminen lykkääntyi parilla vuosikymmenellä. Lopputulokseen voitiin Ruotsissa ja Suomessa olla tyytyväisiä.⁷⁷

Parkumäen taistelun muisto ei ole myöhemmin haalistunut. Jo Porrassalmen ja Parkumäen satavuotisjuhliin 1889 ilmestyi K. A.

Häyrysen kirjanen Sotatapaukset Savossa 1788—1790. Itsenäisyyden tultua vietettiin menneiden taisteluiden muistopäiviä mielellään kaikkialla Suomessa patsain ja juhlallisuuksin. Tähän niin sanoakseni kansanliikkeeseen kuului, että Savon Seura pystytti v. 1929 komean muistomerkin Parkumäelle. Sen ääressä saatettiin viettää Parkumäen taistelun 150-vuotismuistoa kesällä 1939 ja 200-vuotismuistoa kesällä 1989.

Kun Suomen armeijan ja suojeluskuntien sotakoulutuksessa maailmansotien välillä eli voimakkaana ajatus offensiivisesta puolustautumisesta metsämaastossa pieninkin joukoin ja kun juuri Savosta kootut rykmentit talvisodassa toteuttivat aivan Parkumäen tyyllisen mottitaktiikan Laatokan pohjoispuolella, ei voi välttää ajatukselta, että Parkumäen rohkea traditio jollakin tavoin vaikutti edelleen talvi- ja jatkosodan taisteluissa. Siten se on kiinteä osa vielä nykypäivienkin puolustusajattelua — esimerkki ja viesti kahden vuosisadan takaa.

Lähdeviitteet

1. Erik Ludvig Birck, General Tolls krigsplan år 1788. Dess utförande och sammanbrott. Diss, Hfors 1944.
2. Erik Lönnroth, Den stora rollen. Kung Gustav III spelad av honom själv. Svenska akademien 200 år, Stockholm 1986, s. 84—96.
3. A.R.Cederberg, Anjalan liiton historialliset lähteet. Historiallisia tutkimuksia 13, Helsinki 1931; Liiton itsenäisyyspyrkimyksiä vähättelee Bruno Lesch, Jan Anders Jägerhorn. Patriot och världsborgare, separatist och emigrant. Helsingfors 1941.
4. Uusin yhteenveto Yrjö Blomstedt, Kustavilainen aika. Suomen historia 4, Hki 1986, passim; Anjalassa 12.8.1989 pidetyn asiaa koskevan pohjoismaisen historiakongressin lukuisat esitelmät (vielä julkaisematta).
5. Martti Santavuori, Suomen sotahistoria. Helsinki 1971, s. 230—231.
6. Jaakko Toiviainen, Porrassalmi 1789. Sotahistoriallisen Seuran julkaisuja V. Joensuu 1980, passim.
7. Toiviainen, 1980, s. 97—143.
8. Toiviainen, 1980, s. 144—166.
9. Santavuori 1941, s. 231—232; Toiviainen 1980, s. 166—170.
10. M. Björnstierna, M., Memoires posthumes du Feld-Maréchal Comte du Stedingk. Tome premier. Paris 1844.
11. Majuri Georg Henrik Jägerhornin painettu omaelämäkerta. Historiallinen Arkisto VII, 1884.

12. Georg Karl von Döbelns berättelse om fälttåget i Savolaks 1789. Generalstaben. Stockholm 1923.
13. Carl Adolf Brakel, Anteckningar öfver 1789—1790 samt 1808—1809 årens fälttog i Finland. Helsingfors 1862.
14. Erik Lindh 1928, Kongliga Björneborgs regemente. Svenska Litteratursällskapet i Finland CCIV. Helsingfors 1928.
15. Luettelot F.W. Pipping, Luettelo suomeksi präntätyistä kirjoista. Helsinki 1856—1857; s. 350, nr 1613 ja nr 1614.
16. Erik Lindh 1928, Björneborgs regemente ja C-B.J. Petander, Österbotens regemente, Vasa 1975 ja Jonas Hedberg, Kungliga finska artilleriregementet (v. 1789 vielä Finska Artilleribrigaden). Borgå 1964 (biografioita); Huuskonen, Aarne, Kuninkaallinen Savon Jääkärirykmentti 1710—1810, Helsinki 1927 on organisaatiotutkimus, joka ei käsittele sotia.
17. Jägerhornin omaelämäkerta 1884, s. 115—
18. Jägerhorn, ibm., s. 133—134 Drottningholm ja sotasuunnitelma, s. 135—138 Porrassalmi, s. 141 Elimäen kohtaus ja sotasuunnitelma.
19. Jägerhorn, ibm. s. 144—145.
20. Jägerhornin taistelukertomus, s. 161. KrA.
21. Maastosta viitataan 1700-luvun karttoihin. Aidat: Jägerhornin taistelukertomus, s. 164. KrA; Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 39. UUB.
22. Jyri Paulaharju, Suomen kenttätukikistön historia, I osa, Joensuu 1989, s. 82—89.
23. Savon Prikaatin taistelukertomus s. 37 sanoo 2 kolminaulaista ja 4 kenttätykkiä (partikanoner), samoin Porin Rykmentin kertomus s. 1. Parhaat todistajat ovat siis 6 tykin kannalla, Döbeln s. 74 viiden. Tykkien määrän sanoo kuitenkin neljäksi Stedingkin kirje kuninkaalle 27.7.1789, josta se lienee joutunut suomenkieliseen, kirkoissa luetuun taistelukertomukseen ja myöhemmin Brakelille, Schantzille ja Häyrysellä. Neljä tykkiä oli Stedingkin välittömästi komentamalla osastolla, porilaisilla kaksi lisää.
24. Jägerhornin taistelukertomus, s. 162.
25. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 2. VA.
26. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 38; von Döbeln, s. 74, UUB.
27. Brakel 1862, s. 36. UUB.
28. K. A. Häyrynen, Sotatapaukset Savossa vuosina 1788—1790, Mikkeli 1889, s. 50; G. von Schantz, Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland. Åren 1788, 1789 och 1790. 1817, s. 151.
29. Stedingk 27.7.1789 Kustaa III:lle. Björnstierna 1844 s. 196; Sama toistuu kirkoissa luetussa suomenkielisessä taistelukertomuksessa 1789 s. 2.
30. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 42. UUB.
31. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 2—3. VA. Jägerhornin taistelukertomus, s. 162—163. KrA.
32. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 39. UUB; Jägerhornin taistelukertomus, s. 163. KrA; Jägerhornin omaelämäkerta 1884, s. 113; Petander 1975, s. 126.
33. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 4. VA.
34. Brakel 1862, s. 37.
35. G. von Schantz, Historia öfver kriget mellan Sverige och Ryssland 1788—1790, Stockholm 1817, s. 151—152. Hedberg.

36. Jägerhornin taistelukertomus, s. 164. KrA. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 5. VA.
37. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 40. UUB. von Schantz 1817 s. 151; Petander 1975, s. 128.
38. Jägerhornin taistelukertomus, s. 164. KrA.
39. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 4. VA. Brakel 1864, s. 37; Lindh 1928, s. 176.
40. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 4. VA. Brakel 1864, s. 37; Lindh 1928, s. 176.
41. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 40. UUB.
42. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 5. VA. Lindh 1928, s. 176. Ei kerro mitään kurittomuudesta.
43. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 41. UUB. Petander 1975, s. 128.
44. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 5. VA. Lindh 1928, s. 176 kiittää erityisesti majuri Johan Lillianbergiä (ilm. Riilahden kokoelman mukaan).
45. Jägerhornin taistelukertomus, s. 164. KrA. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 7. VA.
46. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 41. UUB.
47. Stedingk Parkumäeltä 28. 7.1789 kuninkaalle. Björnstierna 1844 s. 196; von Döbeln 1923, s. 72—73.
48. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 43. UUB; korkeuskäyrät nyk. yleiskartasta.
49. Jägerhornin taistelukertomus, s. 65: KrA. Gahn intog nära byn den största hög(den); Porin Rykmentin taistelukertomus s. 6: Gahn ajoi pois vihollisen tältä kukkulalta.
50. Kartat von Döbeln 1923, s. 73; Petander 1975, s. 122—123.
51. Brakel 1862, s. 38; Paulaharju 1989 s. 128.
52. Petander 1975, s. 130.
53. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 41. UUB.
54. von Schantz 1817, s. 153.
55. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 41. UUB.
56. Sama, s. 42.
57. von Döbeln 1923, s. 75.
58. von Stedingk kuninkaalle 27. 7.1789. Björnstierna 1844, s. 198.
59. Stockholms Posten 1.8.1789. Petander 1975, s. 130.
60. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 42. UUB. Jägerhornin taistelukertomus, s. 165. KrA.
61. Em. taistelukertomukset, passim.
62. von Schantz 1817, s. 154.
63. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 43. UUB. von Schantz 1817, s. 154.
64. Em. taistelukertomukset, passim.
65. Brakel 1862, s. 38, von Schantz 1817, s. 153.
66. Petander 1975, s. 130.
67. von Döbeln 1923, s. 77.
68. Jägerhornin taistelukertomus. KrA.
69. Savon Prikaatin taistelukertomus, s. 42. UUB.
70. von Döbeln 1923, s. 72.
71. von Schantz 1812, s. 154.
72. von Döbeln 1923, s. 77.
73. Porin Rykmentin taistelukertomus, s. 5. VA.

74. Kustaa III Värälästä 25. 7. 1789 Stedingkille. Björnstierna 1844, s. 199—201.
75. Kopiot juhlapainatteista 1789 HYK:stä; Porvoon tuomiokapitulin kiertokirje 2. 8. 1789 juhlan viettämisestä seurakunnissa. Laukaan kirkonarkisto, Jyväskylän maakunta-arkisto.
76. F. W. Ekström, Förteckning öfver de uti Riddarholms kyrkan förvarade fanor, standarter m.fl. segerbyten och trofeér. Stockholm 1875 ei enää tunne lippuja.
77. Uusin yhteenveto Yrjö Blomstedt 1986, s. 294—296.

Savon Prikaatin, Georg Henrik Jägerhornin ja Porin Rykmentin alkuperäisten taistelukertomusten xerokopiot ym. lähdeaineisto on tutkijoiden käytävissä kirjoittajan kokoelmassa Sota-arkistossa, PK 1835. Porin vain folioitu kertomus on tässä tarkkuuden vuoksi sivunumeroitu.

Summary

THE BATTLE OF PARKUMÄKI 21.7.1789

The author bases his presentation mainly on original battle accounts. The battle account of the Savo Brigade is presently in the Uppsala University library. The account by Major Georg Henrik Jägerhorn, the chief of staff of the Savo Brigade, is in Stockholm in the Swedish War Archives while the battle account of the Pori Regiment is in the State Archives in Helsinki. Another account of the Pori Regiment can be found at the archives of the Riilahti mansion. Even printed memoirs by Colonel von Stedingk, the commander of the Savo Brigade, Major G. H. Jägerhorn, the aid de camp of the Savo Brigade, Captain Georg Karl von Döbeln and captain Carl Adolf Brake from the Pori Regiment have been preserved. There are also systematic presentations in the literature of the preceding victorious Porrassalmi battle as well as the Pori, Pohjanmaa and Artillery Regiments.

The Swedish side had suffered a factual defeat in the battle of Suursaari in the Swedish-Russian war started by Gustavus III in 1788. Landwarfare had come to a halt due to the officers' conspiracy called Anjalan liitto which should be regarded as a mainly Finnish peace opposition against Gustavus III. In the beginning of June in 1789 the initiative in land warfare remained with the Russians who under the command of General Michelson attacked with their main force to Savo using three routes. A delaying attack by Gustavus III on the flank of these forces (the victory of Utti 28.6.) led to the retreat of Russian forces from Savo to the Kymijoki front. This allowed the commander of the Savo Brigade, Colonel von Stedingk,

to undertake a brisk counterattack along the three main routes and to push the rest of Russian troops from Savo. The greatest victory was achieved in Rantasalmi county at the location of Parkumäki situated alongside the easternmost route to Savonlinna right on the state border. The battle went as follows.

The chief of staff of the Savo Brigade, Major G. H. Jägerhorn, was born and had lived in the very area. Besides he was an officer who knew well the local language, Finnish. In addition he happened to be a pupil of the first commander of Savo Brigade, Colonel Göran Magnus Sprengtporten, who also was the founder of the first Finnish cadet school. From this innovator of tactics Jägerhorn had learned the importance of reconnaissance as well as mobile, active warfare. The plan of battle schemed by Jägerhorn had already brought the first victory over the Russians in Porrassalmi near the town of St. Michel on June 13, 1789. Now he was given the permission to conduct a reconnaissance from the Rantasalmi forests to the dispersed Parkumäki village situated on several hills. There he quickly learned from peasants that the Russian troops were much fewer in number than assumed. General Schulz's troops amounted to about 500 men with artillery in Puiko behind the border river under the command of Lieutenant – Colonel Toll and about 1 000 men with their supplies in Parkumäki village under the command of the general himself. Talking advantage of forest byways Jägerhorn made a plan for a bold encirclement operation which would win the battle. Stedingk approved the plan.

Heavy artillery (8 tubes) from the Swedish troops were deployed alongside the border river in Puiko while 200 men from the Savo Infantry Regiment under the command of Major Gahn and a company of light troops from the Savo Jägers were assigned the task to locally flank the Russians from the left (east). The main force of 1 000 men and 6 light field canons under the command of Colonel von Stedingk and G. H. Jägerhorn left in the evening on July 20 from the west for a flanking operation. The men marched taking a roundabout route at first along the road 15 km to Hiltula village and then turning from Sallinsilta to a forest track (5 km) leading to Parkumäki. By clearing tracks all the way for artillery the troops had painfully arrived behind the village (on the south side) by morning. In the early hours of the day a Russian patrol had, however, learnt that something was taking place in the forest. Therefore General Schulz sent for Toll's detachment in Puiko but the alarm came too late.

The fighting started early in the morning. The Pori Regiment on the right flank and the artillery in the middle along the road carried out their battle in a normal manner, but the Pohjanmaa Regiment on the left flank suffered such casualties in the Russian artillery fire that it was dispersed in the forest where the Russians prepared to attack it. At that point, however, the commander of the Pori

Regiment, Colonel K. G. Ehrnrooth was able to get from Stedingk the permission to attack and he speedily conquered the first houses and hills of Parkumäki village. When this became evident, Jägerhorn who had ridden to the dispersed Pohjanmaa men got them to follow him by exhortations and shouts of booty. The whole southern part of the village, Russian guns and supplies were quickly taken over by the Finns. Those Russians who had survived the attack withdrew towards the north where they were met by the soldiers from Toll's troops who were approaching the battle scene. As Gahn's artillery and the soldiers from Savo were right behind chasing them, the Russians were finally caught between two fires in a valley at the northern edge of Parkumäki village where they were totally dispersed or surrendered. The Russians lost about half of their men dead, wounded or as prisoners (over 700 men), the Finns only about one sixth (200 men) of their troops. In this sense the victory was brilliant.

For Gustavus III this offensive victory was very welcome as it was the first since the time of Carolus XII and thus gave hope for the future. The victory was celebrated in all the churches of the state. During the "First Republic" of 1918—1939 historical battle monuments were often emphasized and Parkumäki also received a grand memorial (in fact a small viewing tower) in 1929. As it was just the troops from Savo who in the Winter War forced numerous "mottis" north of Lake Ladoga one could imagine that the spirit of Parkumäki battle still lived in them.

Vesa Vares

HANS KALM JA SUURPOLITIikka — TOTTELEMATTOMUUDELLA MILTEI MAAILMANHISTORIAAN

Virolaissyntyistä everstiä, myöhempää lääkäriä Hans Kalmia kuvasi eräs hänen alaisenaan palvellut upseeri seuraavasti: "Eversti Hans Kalm! Metallilta nuo sanat kalskahtavat. Niissä on jotakin vielä enempiäkin: murtumatonta terästä, joka uhmaa sekä ihmisiä että kohtaloa."¹

Kyseinen kuvaus oli tietenkin tarkoitettu positiiviseksi, pelkäämättömän sotasankarin kuvaukseksi. Se tavoittaa kuitenkin jotakin hyvin olennaista Kalmin luonteesta: valmiuden uhmata vahvoja vastustajia ja ylivoimaisilta tuntuvia olosuhteita. Kalm on myös hyvä esimerkki niistä "silmänräpäyksen jumalan" palvojista, aktivistien ja jääkärien kaltaisista siekailemattoman ja uhkarohkean toiminnan miehistä, joita vuosien 1918—1919 kaoottinen tilanne — jollaista harkitsevien reaali poliitikkojen mielestä ei olisi pitänyt koskaan voida tullakaan — oli omiaan hetkellisesti suosimaan ja tarjoamaan yllättäviä mahdollisuuksia. Sanat "murtumattomasta teräksestä" kuvaavat myös erinomaisesti Kalmin mustavalkoista, tunteenomaisiin ehdottomuuksiin taipuvaa luonnetta. Paavolainen luonnehtii, että "omavaltainen, huimapäinen ja esimiehistä piittaamaton menettelytapa oli hänelle suorastaan 'veren veto'".²

Hans Kalm syntyi Virossa vuonna 1889 eikä hänen uransa alku ollut kovin sotilaallinen. Maailmansodan alkaessa hän toimi Virossa maanviljelyskoulun johtajana. Tästä toimesta hänet kutsuttiin asevelvollisena sotaan tsaari-Venäjän armeijaan. Vuoden 1915 alussa Kalmista oli tullut vänrikki, ja upseerina hän palveli Kronstadtissa, Baltiassa sekä komppanian- ja pataljoonankomentajana Galitsiassa. Venäjän armeijassa hän kohosi kapteeniksi ja sai Yrjön ristin. Suomeen hän pakeni sekasortoisesta Virosta vuosien 1917—1918 vaihteessa ja ehti osallistua suojeluskuntien organisoimiseen ja harjoittamiseen juuri ennen vapaussodan alkua.³

Sotaan Kalm osallistui ensin Vilppulassa ja sitten vapaaehtois-

luontoisen Pohjois-Hämeen Rykmentin pataljoonankomentajana — tullen osoittamaan toteen sotatoimintaansa kuvanneen kirjansa määritelmän: ”Minussa oli jo silloin (= helmikuun alussa, VV) syntynyt ajatus, että jos rupean jotain tekemään, niin on minun saata-va mahdollisimman itsenäistä toimintaa, minä kun olen luonteelta- ni niin itsepäinen, etten voi olla kenen tahansa johdettavissa.”⁵

”Kuhmoisten pirut” ja esimiesten painajainen

Kalmin toimintamallit vapaussodan taisteluissa tulivat muodostu- maan hyvin suuntaa antaviksi hänen toimilleen vuotta myöhemmin Virossa. Selvimmin tämä tuli esille huhtikuussa, jolloin Pohjois- Hämeen Rykmentin I Pataljoona lähestyi Lahtea ja saksalaisia.

Pataljoona oli aikaisemmin taistellut mm. Vehkajärvellä, Kuh- moisissa ja Padasjoella. ”Kuhmoisten kuuma päivä” 10. maaliskuu- ta suurine menestyksineen oli kuuluisin taistelu ja toi rykmentille punaisten taholta liikanimen ”Kuhmoisten Pirut”. Varsinaisen glo- riansa Kalm niitti kuitenkin hiukan myöhemmin luonteenomaisesti totelemattomuuden seurauksena.

14. huhtikuuta Kalm sivuutti saamansa käskyn siirtyä Padasjoel- ta Mäntyharjulle ja johtikin sen sijasta pataljoonansa etelää kohti hyökkäykseen, joka oli erittäin uhkarohkea vihollisen ylivoiman vuoksi. Ylhäältä tulleista sota-oikeusuhkauksista piittaamatta hän saapui 16. huhtikuuta Vääksyn kanavalle ja miehitti sen. Saksa- laisten luo hän selvisi pyytämiensä apuvoimien turvin 20. huhti- kuuta, ensimmäisenä pohjoisesta tulleena valkoisten joukkojen joh- tajana. Kuten Anthony Upton huomauttaa, ”kurittomasta Kalmis- ta” oli näin tullut ”eräänlainen kansallissankari”. Kalmin hyök- käyksen uhkarohkeutta kuvaa sekin, että J. O. Hannula, joka ei ole löytää kylliksi sanoja ylistäessään rohkeata aloitteen tempaamista mm. venäläisten aseistariisumisessa Pohjanmaalla sodan alussa, kirjoittaa Kalmin hyökkäyskuvauksen loppuun, että ”hänen esimie- hensä varmaankin toivoivat säästyvänsä vast’edes sellaisilta alijoh- tajilta”.⁶

Kalm korostaa itse vapaussotamuistelmissaan saaneensa erittäin

ristiriitaisia käskyjä, jotka olisivat johtaneet pataljoonan tuhoon ja joiden antajien komentovaltuuksistakaan hän ei ollut aina selvillä. Hän arvelee myös, että etenemistä oli haluttu hillitä, jotta jokin ruotsalainen vapaaehtoisrikaati saisi kunnian ”ensiksi ojentaa germaanin veljenkättä etelästä tulleille saksalaisille — Suomen korvessa”. Mutta ”tapaukset veivät meitä toisaalle kuin määräykset”, kuittaa Kalm tottelemattomuutensa.⁷

Paitsi omavaltaisuuden osalta, myös muuten suhteessa esimiehiin Padasjoen-Lahden hyökkäysliike tuli Kalmin osalta enteelliseksi, sillä Suomessa häneen iskostui myös käsitys kaukana rintaman takaa juonivista asiaatuntemattomista esimiehistä. Tämä näkyy hänen reaktioissaan käskyjä kohtaan, intendentuuriin suunnatuissa syytöksissä ja uskomuksessa, että ylempien tavoitteena oli hajottaa hänen pataljoonansa. Hän toi julki tyytymättömyytensä lähettämällä jyrisevän paheksumiskirjeen intendentuuri-asioista esimiehilleen, jättämällä erohakemuksensa 22. huhtikuuta ja matkustamalla itse päämajaan Mikkeliin. Siellä seurasi nuhteita tottelemattomuudesta eversteiltä Aminoff ja Theslöf, joille Kalm lopulta sanoi, että oli parempi jättää tottelemattomuus sota-aikeuden käsiteltäväksi, ”että en rupea kuuntelemaan moitteita ja haukkumisia. Niine hyvineni lähdin takaisin toimialueelleni.”⁸

Toinen pettymys oli joutuminen jäämään Lahden punaisen vankileirin vartijoiksi.⁹ Paavolainen arvelee, että Kalm oli vankileirin kenttäoikeuden johtajana, ja tämä selittäisi, miksi välitön teloitaminen ei ollut kovin laajaa. Lahdessa oli muutenkin vain vähän teloituksia sinä aikana, jolloin siellä olivat johdossa vain saksalaiset ja Kalmin joukot. Toisaalta Kalmin pataljoona oli saanut ”Kuhmoisten pirujen” nimensä osaltaan myös Kuhmoisten taistelujen jälkeen tapahtuneista Harmoisten sairashuoneen veriteoista.¹⁰ Kalm ei liioin kaihtanut kuolemanrangaistuksilla uhkailua, ja Lauri Pihkalan kirjoittamassa ja Kalmin nimellä varustetussa julistuksessa lausuttiin mm., että ”ryssä ja muut vahinkoeläimet ovat joka tapauksessa, taisteluketjussa tai sen jälkeen seinävierelle asetettuina, mitä suosituimpia maalitaulujamme”.¹¹

Kalm oli selvästi ollut haluton noudattamaan määräyksiä Lahden valloituksen jälkeenkin, sillä everstien Örnflykt ja Theslöf käs-

kyissä painotettiin voimakkaasti, että näitä käskyjä oli noudatettava "nopeasti ja sananmukaisesti" ja "heti". Theslöf vetosi käskysään ylipäällikönkin auktoriteettiin, ja Örnflykt korosti, että Kalmin viipyminen Lahdessa oli saattanut Heinolan—Vierumäen alueen kriittiseen asemaan. Kalmia kiellettiin nimenomaisesti menemästä Lahteen. Mannerheim ei suostunut hänen pyytämäänsä eroon niin kauan kuin operaatiot olivat käynnissä ja lausui ihmettelynsä, että Kalm oli esittänyt eronpyynnön niiden aikana.¹²

Kalm oli ehkä elätellyt toiveita Lahden alueen piiripäällikkyydestä; Lahden kaupunginvaltuusto, komendantti ja Hollolan suojeluskuntapäällikkö ainakin laativat Mannerheimille vetoamuksen, jonka mukaan Lahti, yhtenä punaisten pahimmista pesäpaikoista, tarvitsi Kalmin kaltaisen miehen piiripäälliköksi suojeluskuntien koamiseksi sekä "järjestyksen" ja "puhdistuksen" saamiseksi.¹³

Kalmin käsitys epäoikeudenmukaisesta kohtelusta ja ruotsinkielisten juonista esiintyi toisillakin "toiminnan miehillä". Kyösti Wilkuna kirjoitti vielä tammikuussa 1920 Kalmille, että tälle oli annettu ristiriitaisia käskyjä, jotta tältä riistettäisiin kunnia. Kalm lisäsi marginaaliin: "Niin, hän on varma siitä, mitä minä vain aavistellen pelkään!!!" Wilkuna korosti, kuinka suuri kansallinen merkitys oli sillä, että Kalmin kaltainen "suomalaisen rodun mies sydänsuomalaisine joukkoineen" pääsi ensimmäisenä yhteyteen saksalaisten kanssa. "Mannerheimilaiselle staabille ei uskoakseni mikään ole sen mieluisampaa kuin että tämä seikka painuisi unhoon, mutta Suomen kansa on varmasti pitävä huolen siitä, että niin ei tule käymään."¹⁴ Kalmin mentaliteetin tuntien ei liene liian uskallettua otaksua, että hänen käsityksensä eivät olleet kovin kaukana Wilkuna-

Kalm sai Mannerheimilta vapaudenristin nauhan ja von der Goltzilta Rautaristin II luokan, mutta hänen pettymyksekseen hänen pataljoonansa hajotettiin. Hän sai itsekin eron Suomen armeijasta 25. heinäkuuta 1918.¹⁵ Hänen ei kuitenkaan tarvinnut odottaa seuraavaa toimintakenttää kovin kauan.

Uusi toimintakenttä avautuu — Kalmin kotimaassa

Viron valtiopäivien vanhainneuvosto julisti Viron itsenäiseksi tasavallaksi helmikuussa 1918. Käytännössä itsenäisyys jäi yhden päivän mittaiseksi, sillä saksalaiset saapuivat jo seuraavana päivänä Tallinnaan. Keisari-Saksa, jonka päämääriin Baltian annektoiminen oli jo kauan kuulunut, tuki paikallisen saksalaisen aatelin, ns. balttilaisparonien hallitusta virolaista enemmistöä vastaan ja erotti virolaisten asettaman hallituksen. Sen sijaan Englanti tuki virolaisia, jotka puolestaan tavoittelivat unionia Suomen kanssa. Suomi oli pidättyväinen Saksa-suuntauksensa takia. Saksan romahdus marraskuussa 1918 vapautti virolaiset saksalais miehityksestä, mutta samalla joutuivat unioniystävällisimmät suomalaiset pois vallasta. Marraskuussa perustettiin Viron väliaikainen vallankumouskomitea, jonka bolshevikit tunnustivat ja siirtyivät sotilaalliseen hyökkäykseen Viron alueelle.¹⁶

Uhanalaisessa tilanteessa marras—joulukuun vaihteessa Viron hallitusmiehet pyysivät Suomen hallitukselta sotaväkeä avuksi, minkä kokoomuslainen pääministeri Lauri Ingman totesi mahdottomaksi. Vapaaehtoiseen värväykseen ja lainoihin suostuttiin, mikäli avustustoiminta saataisiin yleisen avustustoimikunnan johtoon. Suomen yleisesikunta ja sotaministeri Rudolf Walden jarruttelivat aluksi aseiden myyntiä, mutta tämäkin kysymys järjestettiin hyvin pitkälle vaihtoperiaatteen pohjalta. Ingmaninkin pessimismiä kuvaa hyvin hänen merkintänsä muistikirjaan lainasta: ”ei ne rahat takaisin tule, mutta sittenkin!” Hänen ja hallituksen halukkuutta Viron avustamiseen sanelikin enemmän voitokkaiden ympärysvaltojen, erityisesti Suomen itsenäisyyttä vielä tunnustamattoman Englannin asenne kuin varsinainen heimotunne.¹⁷

Avustustyötä johtamaan asetettiin Viron Avustamisen Päätoimikunta, jonka puheenjohtajaksi saatiin suostumaan aluksi vastahakoinen O. W. Louhivuori, entinen itsenäisyysenaattori. Toimikunnan sotilaskomitean johtajaksi nimitettiin itsenäisyysmies ja kalterijääkäri Y. O. Ruuth, joka oli esitellyt avustussuunnitelman Ingmanille suomalaisten Viro-aktivistien puolesta. Intendentiksi valittiin myöhemmin Hjalmar Göös.¹⁸ Päätoimikuntaa edustamaan Vi-

ron hallituksen, Viron armeijan ylipäällikön ym. viranomaisten luona valtuutettiin estofili Lauri Kettunen.¹⁹

Päätoimikunnan kokoonpano osoittaa, että Viron avustus ei ollut mitenkään leimallisesti ”oikeistolaista”, vaan ennemminkin keskustalaista. Päätoimikuntaan kuuluivat nimittäin mm. Maalaisliiton suuret nimet Santeri Alkio, Kyösti Kallio ja Antti Juutilainen sekä Edistyspuolueesta mm. Helsingin Sanomien päätoimittaja Santeri Ivalo ja puolueen vasemmistosiipeä edustaneet Heikki Ritavuori ja V. A. Lavonius. Avustusretkikunnan ensisijaisena päällikköehdokkaana oli ollut Aarne Sihvo, joka valittiin maaliskuussa 1919 kansanedustajaksi Edistyspuolueen ehdokkaana. Sen sijaan Kokoomuspuolueen vahvoja nimiä saa Päätoimikunnasta turhaan hakea. Louhivuori ja pari muuta tosin kuuluivat Kokoomuspuolueeseen, mutta he edustivat puolueessa vähemmistönä olevaa, kansallisidealista ja itsenäisyysaktivistista suuntausta, joka oli tyytymättömän pääministeri Ingmanin edustamaan maltilliseen suomettelaisuuteen ja varovaisuuspolitiikkaan, erityisesti ulkopoliittikassa.²⁰

Värväys onnistui hyvin, sillä joulukuun loppuun mennessä oli ilmoittautunut yli 3 000 eli runsaasti yli odotetun. Värväytyneet sitoutuivat taistelemaan niin kauan, kunnes Viron kansallinen alue olisi vapautettu tai Viron hallitus vapauttaisi heidät sitoumukseltaan.²¹ Vakinaista sotaväkeä ei annettu, ja siihen kuuluvilta kiellettiin liittyminen mukaan, samoin kaikilta niiltä, jotka olivat kutsuntaiässä ja joutumassa asepalvelukseen Suomessa. Retkelle kaikesta huolimatta lähteneet vakinaisen väen miehet sotaministeriö vaati tiukasti takaisin.²² Värväys lopetettiin tammikuun 1919 puolivälissä, ja maaliskuussa Mannerheim ilmoitti, ettei lisää väkeä lähetettäisi.²³

Haettaessa vapaajoukoille johtajaa Kalmin nimi nousi jo luonnostaankin esille, olihan hän Suomen vapaussodassa kunnostautunut virolainen sotasankari. Y. O. Ruuthin Ingmanille jättämässä promemoriassa oli mainittu vapaaehtoisjoukolle kolme päällikköehdokasta, järjestyksessä Sihvo, Kalm ja riikinruotsalainen eversti Martin Ekström.²⁴ Sihvon ehdokkuus kaatui kuitenkin jo arvioon, ettei hän ollut ”määräviien piirien” suosiossa, minkä jälkeen päädyttiin

Hans Kalm. Hihassa Pohjan poikien tunnus. Kuva: Sotamuseo.

Hans Kalm. Pohjan Pojat-armlet on a uniform sleeve. Photo: War Museum.

Kalmiin ja Ekströmiin.²⁵ Kalmin johtamien ”Pohjan Poikien” vahvuus oli noin 2 200 ja Ekströmin 1. Suomalaisen Vapaajoukon noin 1 100. Suomenkieliset liittyivät mieluiten Kalmin joukkoihin.²⁶ Paitsi kielipoliittiset syyt, myös Kuhmoisten, Padasjoen ja Lahden taistelujen muistot näyttävät tehneen Kalmista suomenkielisten silmissä ”kansallisen” vaihtoehdon. Ekströmin joukot pääsivät kuitenkin ensiksi Viroon ja osallistuivat Narvan takaisinvaltauksen.²⁷

Pohjan Poikain Rykmenttiin muodostettiin kaksi pataljoonaa, joita johtivat vänrikki Erkki Hannula ja jääkäriluutnantti Gustaf Svinhufvud. Rykmentin patteristoa komensi jääkärikapteeni Aarne Snellman. Rykmentin varustilanne oli erittäin heikko. Kaikkein pahin puute oli jalkineista.²⁸

Päällikkyyssuhteiden järjestely, mikä oli Kalmin omavaltaisen ja kurittoman luonteen kannalta aina oleellinen asia, ei kuitenkaan jäänyt vain tähän. Suomalaisjoukoille asetettiin nimittäin Mannerheimin toivomuksesta ylipäälliköksi kenraali Martin Wetzer; muut

Mannerheimin mainitsemat ehdokkaat olivat kenraalit Berg ja Ignatius.²⁹ Valtionhoitaja esitti tämän vain toivomuksena, mihin valtiojohdon myötämielisyydestä riippuvainen Päätoimikunta kuitenkin taipui.³⁰ Muistelmissaan Mannerheim perustelee Wetzlerin nimittämistä vain johdon yhtenäistämisellä, mutta mainitsee avustuksen sallimisen motiiveiksi inhimillisyyden, Suomenlahden etelärannan saamisen ystävällismielisen vallan käsiin ja ulkomaisen laivastoavun kiirehtimisen Virolle.³¹ Wetzlerin kaltaisen, taistelu-toimintaan suoranaisesti osallistumattoman kenraalin nimityksen takana on saattanut myös olla eräänlaisia ”kaiken varalta”-suunnitelmia Pietari-retken varalle. Suoranaisesti tällaista ei tosin vielä tässä vaiheessa voitu ottaa huomioon, vapaaehtoisethan sitoutuivat taistelemaan vain Viron kansallisen alueen vapauttamiseksi.

Wetzlerin asema ei kuitenkaan ollut ongelmallinen vain Kalmille alipäällikkönä, vaan myös virolaisten ylipäällikölle Johan Laidonerille, joka oli aluksi sotilasarvossakin Wetzleriä alempana, mutta aikoi pysyä komentoasioissa tämän yläpuolella. Wetzer puolestaan ei ollut pitänyt mahdollisena edes sitä, että hänelle itselleen tarjottaisiin Viron armeijan ylipäällikkyyttä. Hän sitoutui lopulta Viron hallituksen alaiseksi ja noudattamaan Päätoimikunnan ja Viron hallituksen välistä sopimusta. Kenraaliksi nyt ylennetty Laidoner teki Wetzleristä etelärintaman ylipäällikön, mikä merkitsi sitä, että tämä pysyi teoriassa, mutta ei käytännössä suomalaisten joukkojen ylimpänä päällikkönä.³²

Padasjoen-Lahden hyökkäyksensä aikoihin Kalm oli ollut nimenomaan Wetzlerin alainen. Wetzer oli ollut Länsiarmeijan päällikkönä, mutta hän oli ollut tällöin niitä harvoja, joiden nimi ei esiinny Kalmin moittijoiden ja kuriin patistajien joukossa Pohjois-Hämeen Rykmentin I Pataljoonan papereissa tai Kalmin vapaussotateoksessa. Virossa he päätyivät kuitenkin vastakkain.

”Katoaminen” ja sota saappaista

Kalm ja Pohjan Pojat sijoitettiin etelärintamalle, missä he valloittivat tammi—helmikuun vaihteessa Valkin kaupungin. Rintamavas-

tuualueesta oli ollut Kalmin ja Wetzlerin välillä kiistaa Kalmin halutessa etelään, Tarton—Valkin rintamalle ja Wetzlerin halutessa sijoittaa Pohjan Pojat Ekströmin joukkojen tavoin Narvan rintamalle itään. Kalmin perusteluina olivat etelärintaman tilanne ja haluttomuus joutua valkoisten venäläisten ja muiden ei-virolaisten naapuruuteen. Hän saikin tahtonsa läpi Laidonerin avulla. Wetzler sijoitti oman esikuntansa Tarttoon eli Ekströmin ja Kalmin joukkojen väliin.³³ Kalm kävi Lauri Kettusen kanssa kuulemassa Laidonerin sotasuunnitelman yksityiskohtia, jotka takasivat Pohjan Pojille ”kunniaakaan tehtävän, sillä vastassa ovat Leninin janisharit, lätiläiset rykmentit”. Wetzlerin asemalle kuvaavasti Kettunen arveli Laidonerin ilmoittavan vielä Wetzlerille, mutta suunnitelman olevan todennäköisesti lopullinen.³⁴

Wetzler kävi vallatussa Valkissa 10. helmikuuta ja selitti, että Pohjan Pojat jäisivät sinne reserviin. Kalmin pyydettyä rykmentin ”henkeen” paremmin sopivaa tehtävää Wetzler antoi rajoitetun hyökkäystehtävän kohti Marienburgin kauppalaa. Tämäkään ei riittänyt Kalmille; hän valitti, että ”mimmoista käskyä pelkäsien sellaisen sainkin”, ja pyysi joko toistamaan käskyn tai ”jättämään rykmentin tehtävän suoritustavan määräämättä”. Wetzlerin lienee ollut pakko, Kalmin tuntien, pitää tätä jokseenkin avoimen valtakirjan vaatimuksena. Wetzler määräsi nyt Pohjan Poikain I Pataljoonan taisteluun Koikylän seudulle ylläpitämään taistelukeskustusta, kunnes tulisi tieto Marienburgiin johtavan rautatien katkaisemisesta. II Pataljoona ja rykmentin esikunta jäisivät Valkiin.³⁵

Kärsimätön Kalm ei kestänyt odottelemista kauan. Hän oli jo aiemmin ollut monesti tyytymätön Wetzlerin ja Viron Avustamisen Päätoimikunnan toimiin, tiedotustoimintaan Suomessa rykmentin asioista ja intendentuuriin.³⁶ Hän kiirehti 15. helmikuuta Wetzlerin esikuntaa ilmoittamaan, oliko rata jo katkaistu Marienburgin suunnalla, ja kertoi joukkojensa keksineen ikävyytensä haihduttamiseksi ”yhtä ja toista pikku nahinaa”. Mikäli tämä oli vasta hienovarainen vihjaus, että sopivien käskyjen puuttuessa rykmentti lähitisi omatoimisiin ratkaisuihin, niin seuraavan päivän sähke oli jo avoin tottelevaisuuden irtisanomisilmoitus: virolaisten ollessa verisissä taisteluissa oli Pohjan Pojat käsketty tehoittamaan toimin-

taan, ”en voi kauemmin sietää tällöistä asemaani”. Kalm vaati virolaista komppaniaa tilalleen ja ilmoitti lähtevänsä etenemään.³⁷

Kalmin ratkaisu osoitti samanlaista omavaltaisuutta ja piittäamattomuutta esimiehistä kuin keväällä 1918. Wetzer käski hänen pysyä paikoillaan, mutta hän ei ainoastaan lähtenyt hyökkäämään pitemmälle kuin hänellä oli valtuuksia, vaan otti vastoin nimenomaista käskyä mukaan myös osan II Pataljoonasta, jonka oli ollut määrä jäädä Valkiin. Pohjan Poikien Rykmentti oli nyt virallisesti ”kateissa”. Paradoksaalisesti, hyökkäyksen alkaessa ja osan sotilaista suhtautuessa epäilevästi Viron kansallisen rajan ylittämiseen, Kalm painotti rykmentilleen sotilaallisen tottelemattomuuden seurauksia. Samalla hän vakuutti, ettei kyseessä ollut vieraiden maiden valloittaminen, vaan väliaikaiset rajanylitykset sopivien asemien hankkimiseksi Viron alueen puolustamiseksi. Varsinainen hyökkäyskäsky annettiin 18. helmikuuta.³⁸

Samaan aikaan tulehtuivat Kalmin suhteet toiseenkin suuntaan, nimittäin avustusretkikunnan intendentuuriin ja sen päintendenttiin Hjalmar Göösiin; jälleen siis sama malli kuin Suomessa keväällä 1918. Jo 28. tammikuuta eli hiukan ennen Valkin valtausta Kalm käski Göösiä olemaan häiritsemättä rykmentin sisäisiä asioita. Ilmiriita puhkesi samaan aikaan kun Kalm lähti omavaltaiseen hyökkäykseensä — saappaista.

Göösin lähetettyä Pohjan Pojille tiedustelun, olivatko nämä takavarikoineet Tartosta 700 paria saappaita, Kalm menetti malttinsa täysin ja syytti Göösiä ”rikollisesta velvollisuuksien laiminlyönnistä” ja otti toimintavapauden häneen nähden. Göös vaati hyvitystä syytösten johdosta ja Kettunenkin — jolla oli ylimalkaan hyvät suhteet Kalmiin ja huonot Wetzereiin — tyynnytteli Kalmia ja puolusti tälle sähköitse Göösiä, mutta välikikko oli lopullinen. Wetzer paheksui Kalmille tämän käyttämiä loukkaavia sanamuotoja ja muistutti yhteistyön edellytysten säilyttämisen tarpeesta.³⁸ Mutta ymmärrettävästi hänellä ei ollut vaikutusta Kalmiin. Kaksi vuotta myöhemminkin, Kalmin inspiroimassa Pohjan Poikien historiikissa, Göös esitetään sekaantumassa jatkuvasti hänelle kuulumattomiin asioihin ja kykenemättömänä huoltamaan rykmenttiä.³⁹

Vaikka ristiriitojen puhkeamiselle olikin siis ajankohtaiset syyt,

niiden ilmaantuminen oli luultavasti ollut vain ajan kysymys Kalmin asenteen vuoksi. Virolainen ministeri Hanko lähetti Louhivuorelle jo 7. helmikuuta, siis ennen Valkin valtausta ja sen jälkeisiä operatiivisia kiistoja, kirjeen, jonka mukaan Kalm oli jo tällöin kieltäytynyt tunnustamasta Wetzzeria käskijäkseen, ja virolaisten johtajien oma myötätunto oli saman kirjeen mukaan jo vahvasti Kalmin-puolella ja Wetzlerin poisvetämisen kannalla.⁴⁰ Kalm oli myös jo 8. helmikuuta valtuuttanut heimoaktivisti Herman Stenbergin neuvottelemaan ja keskustelemaan ”vaikuttavien henkilöiden, asiantuntijain ja isänmaanystävien kanssa Viron Tasavallassa yhteisiä Viron, Suomen ja Inkerinmaan etuja koskevissa asioissa”. Kettunen viittasi puolestaan kirjeessään inkeriläisten avustamiseen ja ”suuriin tehtäviin”, joista hänellä ja Kalmilla oli ollut puhetta.⁴¹ Tavoiteltu toimialue alkoi siis laajentua.

Kalmin innostusta radikaaliin toimintaan ei tietenkään hillinnyt se, että kuten Suomessa keväällä 1918, omavaltainen hyökkäys näytti tuottavan jälleen tuloksia: 21. helmikuuta Pohjan Pojat valtasivat Marienburgin kauppalan.

Suurpoliittisten suunnitelmien syntyminen

Paitsi sotilaallinen menestys sekä radikaali ja kuohahteleva luonne, Kalmia ohjasi jyrkemmän toiminnan suuntaan myös se, että hänen edessään näytti aukeavan maailmanhistorialliseksi tehtäviä, nimittäin Inkerin ja Pietarin suunnalla.

Inkerin Väliaikainen Hoitokunta lähestyi 20. helmikuuta eli juuri Marienburgin hyökkäyksen loppuvaiheessa Kalmia kirjeitse ja pyysi tätä tekemään voitavansa ”tukeaksenne aseellisella avustuksella tänä vaikeana hetkenä Inkerinmaata”. Kalmin reaktio oli Pohjan Poikain historiikin, jota on pidettävä hänen mielipiteidensä kuvaajana, mukaan itsestäänselvästi myönteinen, samoin rykmentin muiden johtavien upseerien. Historiikissa kuvataan myös Laidonerin ja pääministeri Konstantin Pätsin suopeaa suhtautumista ja sitä sotasuunnitelmaa, jonka he laativat yhdessä Kalmin kanssa.

Suunnitelma edellytti Suomen mukanaoloa, Pohjan Poikain vah-

vuuden nostamista ainakin kaksinkertaiseksi ja 25 000—30 000 virolaisen kokoamista Viron itärajalle. Kalm hyökkäisi kohti Pietaria, yksi osasto erkanisi kohti Kronstadtia ja valtaisi sen. Samaan aikaan Suomi hyökkäisi Karjalan Kannaksella ja Laatokan itäpuolella ja vapauttaisi myös Aunuksen. Pietarin asukkaiden huolto-ongelma ratkeaisi väestön oma-aloitteisella pakenemisella, ”kunnollisen aineksen” kuljettamisella huollettavaksi Viroon tai Suomeen ja ”punaisen hylkyväen” karkottamisella Venäjälle, minkä jälkeen Pietarista kuljetettaisiin pois kaikki arvokas ja jätettäisiin kaupunki oman onnensa nojaan. Kyseessä olisi vain Pietari I:n ryöstämän maan palautus ja täysin luonnollisen rajan saavuttaminen.⁴²

Kenraali Laidoner kuvasi 15 vuotta myöhemmin eräitä toisia Pietari- ja Inkeri-neuvotteluja, jotka nekin oli inspiroitu kalmilaisinkeriläiseltä taholta. Pohjan Poikain ”rykmentin diplomaatti”, Kalmilta neuvotteluvaltuutuksen saanut Stenberg ja Inkerin Hoitokunnan edustaja Paavo Tapanainen kävivät esittelemässä Laidonerille ”tulevan yhdistetyn Suomen” rajat, Nevajoki—Laatokka—Syvärinjoki—Äänisjärvi, sekä Inkerin etelärajan Pihkovanjärvestä Olhavanjoelle ja sieltä Novgorodiin. Laidoner piti suunnitelmaa mahdollisena, jos Suomi olisi mukana kahdella divisioonalla, mutta epäili Suomen hallituksen halua ryhtyä tällaiseen uhkapeliin. Toisaalta hän myönsi, ettei näin hyvää tilaisuutta enää ehkä tulisi. Laidoner muisteli vieraidensa poistuneen luotaan kuitenkin ”varmassa luottamuksessa Karjalan vapauttamiseen”, ja hänen toisessa yhteydessä tapaamansa Louhivuori ja Kettunenkin olivat, tosin hiukan varovaisempina, ”melkein samaa mieltä kuin Stenbergin”.⁴³

Pietari- ja Inkeri-suunnitelmat sinällään eivät olleet Viron Avustamisen Päätoimikunnallekaan vieras ajatus. Inkeriläiset olivat anoneet tammikuun puolimaissa, että Päätoimikunta ottaisi ajaakseen myös muiden rajantakaisten heimolaisten kuin virolaisten edut ja ryhtyisi välittäjäksi Suomen hallituksen ja Inkerin Väliaikaisen Hoitokunnan välillä. Päätoimikunnassa Itä-Karjala asetettiin kuitenkin selvästi Inkerin edelle. Myötämielisimpiä inkeriläisille olivat Santeri Alkio ja sotilaskomitean puheenjohtaja Y. O.

Ruuth. Louhivuori katsoi, että Pietari olisi vallattava suomalaisvirolaisin voimin ja pidettävä se hallussa, mutta vain siinä tapauksessa, jos Englanti antaisi huollon ja takeet. Sen sijaan inkeriläisten suunnitelmat olivat hänestä mahdottomia, kyseeseen tulivat vain neuvominen ja välitys yhteyden saamiseksi hallitukseen.

Pöytäkirjan mukainen Inkeri-päätös oli varsin pyöreä eikä luvannut, mutta ei varsinaisesti kieltänytkään mitään. Helmikuun alussa Ruuth oli edelleen puoltavimmalla linjalla inkeriläisten järjestäytymisoikeuden suhteen hallituksen linjan vastaisestikin. Koska Päätoimikunta oli kuitenkin aina käytännössä sidottu hallituksen kantaan, se saattoi vain päättää saattavansa oman mielipiteensä hallituksen tietoon. Niinpä Louhivuori saattoi kaksi päivää myöhemmin vain välittää Wetzterille tiedon, että hallitus asetti ehtoja valkoisille venäläisille ja Entente-valloille Pietari-retken toteuttamiseksi ja että "tillsvidare" tuli suomalaisia apujoukkoja käyttää vain Viron kansallisella alueella, ellei sotilaallinen tilanne vaatinut välttämättä toisin. Omasta puolestaan Louhivuori ajoi helmikuun lopussakin Päätoimikunnassa yhtäaikaista hyökkäystä Pietariin Suomesta ja Virosta käsin; Suomen hallituksen tulisi hankkia retkelle maailmansodan voittajavaltujen suostumus. Päätoimikunnan enemmistö ei kuitenkaan halunnut mennä näin pitkälle, vaan lausui kantanaan — jälleen hyvin pyöreästi — , että "kaikin käytettävissä olevin keinoin olisi tehtävä voitavamme, jottei Viro joutuisi bolshevikien käsiin".⁴⁴ Virossa pääministeri Päts oli puolestaan vaakuuttanut Ruuthille Viron valmiutta toimia samoin kuin Suomi Pietarin suhteen, ja Kettuselle Päts lupasi, että Viron hallitus kustantaisi inkeriläisten menot, jos nämä haluaisivat hyökätä Viron kautta Inkerinmaalle ja Pietariin.⁴⁵

Kalm ei varmaankaan ollut täysin tarkasti tietoinen Päätoimikunnassa vallitsevasta kannasta, mutta sikäli kuin hän sitä tunsi, hänellä oli syytä katsoa, että suopeutta oli havaittavissa sekä Päätoimikunnassa että etenkin Viron valtio- ja sotilasjohdossa, mikäli se vain suunnattaisiin oikein. Inkeri-asialle suopein Päätoimikunnan jäsen eli Ruuth oli tosin, kuten Soikkanen on osoittanut, ennen kaikkea heimopoliitikko ja vieroksui sekaantumista Pietarin ja valkoisten venäläisten kysymyksiin,⁴⁶ mutta Rafael Erichin päiväkir-

jamerkintöjen mukaan Ruuthkin olisi ollut valmis tammi—helmi-kuun vaihteessa Pietariinkin — ja nimenomaan hyvin ”kalmilaisella” ohjelmalla, kaupungin hävittämiseksi. Ruuthin epäluulo valkoi-sia venäläisiä kohtaan säilyi.⁴⁷

Kalmin pyrky Pietariin ja toiveet siellä menestymisestä eivät siis olleet ympäristössään niin ylioptimistisia ja tuulesta temmattuja kuin jälkeensä voitaisiin luulla. Hänen lähiympäristönsä oli valmis Pietariin retkeen; ongelmana oli kuitenkin epätietoisuus Suomen hallituksen asenteesta, johon Päätoimikunta ja käytännössä Päts ja Laidonerkin olivat sidottuja, sekä se, että niitä, jotka olivat valmiita lähtemään Pietariin ja Inkeriin, vetivät niihin eri motiivit: ”heimopoliitikot” olivat kiinnostuneita vain Inkeristä ja kiivaasti valkoi-siakin venäläisiä vastaan, kun taas Louhivuori ja Suomen hallitus ajattelivat suurpoliittisemmin Pietaria. Kalmin osalta lisävaikeute-na oli myös yhä kriittisemmäksi käyvä suhde Wetzeriin. Hän saattoi kuitenkin nyt asettua tähän kamppailuun Marienburgin valtauksen ja Wetzlerin ja tämän esikunnan arvovallan laskun vuoksi entistä voimakkaampana.

Wetzer vai Kalm?

Wetzlerin arvovalta oli ollut alusta asti kyseenalaistettu, kun virolainen osapuoli näyttää kokeneen hänen asemansa jonkinlaiseksi ei-toivotuksi holhoukseksi, joka siedettiin tärkeimmän, eli suomalaisen avun saannin, takia. Kalm oli suhtautunut häneen yhtä epäkunnioittavasti kuin esimiehiin yleensäkin, ja myös Kettunen suhtautui kriittisesti Wetzeriin. Wetzer valittikin jo 30. tammikuuta kirjeitse Louhivuorelle, että Kettunen sekaantui asioihin, ”jotka ovat hänen arvostelukykynsä ulkopuolella”, sekä alensi hänen, Wetzlerin auktoriteettia. Muistelmissaan Kettunen selittää asettu-neensa neuvotteluissa Päätoimikunnan edustajien kanssa sitä vastaan, että Wetzelistä tulisi virolaistenkin ylipäällikkö, ja kerto-neensa asiasta ennen Päätoimikunnan edustajia Viron edustajalle Kallasille — kehottaen tätä pysymään asiassa lujana.⁴⁸ Tämäkin selittänee Wetzlerin kitkerää kantaa häntä kohtaan. Eräs toinen

suomalainen konservatiivi kirjoitti myöhemmin tuttavalleen Kettusen olevan "siihen määrään virolaismielinen, että hänen suomalais- ta alkuperäänsä on vaikea huomata".⁴⁹

Kettunen oli ollut alun perin kriittinen Wetzerin esikuntaa kohtaan. Hän kirjoitti Louhivuorelle 24. tammikuuta, että "onneksi" Kalm oli tottunut tarpeen vaatiessa toimimaan omin päinkin ja että Wetzerin esikuntaan liittyi väärinkäytöksiä, juopottelua ym. Hän enteili, että saksalaiset balttilaisparonit pyrkivät "ostamaan" suomalaiset vapaajoukot puolelleen.⁵⁰

Nimenomaan suhteet balttiaisparoneihin lisäsivät virolaisten isäntien epäluuloa Wetzerin esikuntaa, etenkin sen ruotsinkielistä osaa kohtaan. Kettunen raportoi jo 20. helmikuuta Louhivuorelle, että esikunta oli menettänyt kaiken luottamuksen ja joutunut pahimpain epäluulojen alaiseksi virolaisten silmissä.

"Siellä näet tuntuvat ruotsalaiset asettuneen hyvin intiimisiin suhteisiin paronien ja paroni-ryssien kanssa, järjestelmällisesti syrjiä tilaisuuksia, joissa voisi joutua kosketuksiin virolaisten piirien kanssa. Kun siis Kalm raporteeraa erälle Wetzerin esikuntaupseerille: 'Poliittisista syistä en voi antaa Wetzerille vahvuusluetteloitani', niin siinä kalmilaisuuden ohella on aimonos karvasta totuutta."

Kettunen valitsee muistelmissaankin esikunnan ja suomalais- etappien päällikköjen käytöstä.⁵¹

Kettunen ei ollut ainoa, joka valitti Helsinkiin Wetzerin esikunnan suuruutta, "ylellistä elämää" ja liiallisia kontakteja balttilais- paroneihin. Retkikunnan tiedusteluosaston päällikkö, vänrikki Rainer Sopenan valitti 19. helmikuuta Päätoimikunnalle esikunnan "ruotsal.-venäl." osan juopottelua ja Wetzerin vierautta ympäristölle. Sopenan oli kuitenkin kriittisempi Kalmiakin kohtaan ja piti tätä sopimattomana Wetzerin seuraajaksi, jos tämä joutuisi luopumaan, etenkin "silmittömän" Ekström-viinan vuoksi.⁵²

Suositellessaan Wetzerin vaihtamista johonkin muuhun suomalaiseen kenraaliin ministeri Hanko esitti perusteenaan, ettei Kalm tunnustanut Wetzzeria enää käskijäkseen, ja Kalmilla oli rykmenttinsä takanaan. Hanko itse sekä Laidoner hänen välityksellään

vakuuttivat, ettei heillä ollut persoonallisesti mitään Wetzeriä vastaan eivätkä he epäilleet tämän pyrkineen kosketuksiin balttilaisparonien kanssa itse. Mutta Kalm ei kerta kaikkiaan tunnustanut Wetzlerin auktoriteettia, ja balttilaisparonit pitivät ruotsinkielisiä ystävinään virolaisia vastaan.⁵³

Kettusella oli 27. helmikuuta entistä huolestuttavampia tietoja Wetzlerin epäsuosiosta virolaisen sotilasjohdon keskuudessa. Kettunen asettui virolaisia ymmärtävälle ja esikuntaa, ”ruotsalais-venäläis-saksalaista klikkiä” yhä kärkevämmin arvostelevalle kannalle. Suomalaisten olisi saatava itse aikaan korjaus, ennen kuin Laidonerin olisi pakko puuttua asiaan ylipäällikkönä.

Kettunen meni pohdiskeluissaan pidemmällekin ja enteili, että pian voisi edessä olla kysymys: Wetzer vai Kalm? ”Jos asia niin pitkälle menee, niin tulee vastaukseksi: Kalm. Siitä ei ole epäilemistäkään, sanokaa Kalmista muuten mitä hyvänsä.” Kotirintamallaan Kalm näyttääkin osanneen noudattaa maltillista diplomaattista asennetta, sillä Kettunen tiesi kertoa Wetzlerin arvostelleen Kalmia jatkuvasti Laidonerille, kun taas Kalm ei ollut sanonut Wetzleristä yhtään pahaa sanaa. Kettunen suositteli, että jos kerran Wetzer aiottiin säilyttää, oli uudistettava hänen sopimustaan Päätoimikunnan kanssa ja supistettava esikuntaa; Wetzlerin oli alistuttava muutoksiin, ”joita myöhemmin havaitaan tarpeellisiksi”.⁵⁴

Seuraavana päivänä Kettunen katsoi, että Wetzer oli poistettava:

”Ensiksi: Kalmia ei missään tapauksessa poisteta, sillä silloin olisi koko hänen rykmenttinsä poistettava; se seisoo ja kaatuu Kalmin mukana. Sitä paitsi on Laidoner erityisesti Kalmin viimeisen Marienburgin retken vuoksi häneen erinomaisen ihastunut (Kumma kyllä, ei Wetzer tiennyt tämän retken johdosta antaa Kalmille muuta kuin hienoa moitetta — retken, joka tosin tehtiin vastoin Wetzlerin ohjeita mutta joka ehkä sen vuoksi onnistuikin toisin kuin Walkan valloitus). Toiseksi: Jos Pietarin retkestä tulee tosi, kuten Kalmin pojat myös toivovat, ei Wetzer missään tapauksessa voi eikä saa olla mukana. Sinne tarvitaan luotettavimmat miehet johtoon. — Laidoner ei tietysti mitenkään tahdo tehdä alotetta Wetzlerin syrjäyttämiseksi, ei edes syyttää häntä niistä strategisista virheistä, joita hän faktillisesti näyttää tehneen, mutta jokseenkin avomielisesti antaa huomata, että asiassa olisi järjestämisen varaa.”

Lopuksi Kettunen mainitsi arvelevansa, etteivät nämä ajatukset olleet Louhivuorelle "aivan mieluisat".⁵⁵

Wetzer oli alun perin ulkoa "tyrkytetty" Päätoimikunnallekin, mutta oletettavasti juuri sen takia, että Päätoimikunta mielsi hänet valtiovallan luottamusmieheksi, sen ensireaktio oli Wetzerville myönteinen. Wetzer itse kirjoitti 1. maaliskuuta Louhivuorelle ja ilmoitti kuulleensa, ettei Kalm tunnustanut enää sen enempää hänen kuin Päätoimikunnankaan auktoriteettia ja pyrki lisävär-väykseen Suomesta Inkerin-retkeä varten, mikä oli Wetzlerin mielestä "hufvudlöst". Mikäli Viron hallitus tukisi Kalmia — mitä Wetzer ei uskonut —, se rikkoisi Päätoimikunnan kanssa tekemänsä avustussopimuksen. "Af Kalm har jag ingen nytta, ty han lyder icke order." Wetzer toivoi Louhivuoren vaikuttavan Suomen hallitukseen, ettei Kalmin joukkoihin saataisi enää miehiä Suomesta; sen sijaan hän olisi valmis vaikuttamaan Mannerheimiin Ekströmin joukkojen täydentämiseksi. Wetzer ilmoitti antaneensakin Kalmille määräyksen tuoda Pohjan Pojat Narvan rintamalle ja Ekströmin joukolle tulla Valkin rintamalle.⁵⁶

Louhivuori kirjoitti rauhoittelevasti Laidonerille Wetzlerin balttilaisyyhteisistä ja lisäsi, että mikäli suomalaisia ei tarvittaisi enää Virossa, joukkoja alettaisiin vähitellen palauttaa Suomeen. Lopuksi Louhivuori vakuutti, että suomalaiset vapaaehtoisjoukot olivat upseereineen ja päällikköineen Laidonerin alaisia, ja Päätoimikunta suostuisi avustussopimuksen rajoissa niihin muutoksiin, joita tämä katsoisi välttämättömiksi.⁵⁷

Kirje oli erittäin sovitteleva eikä kajonnut lainkaan eniten kiistojen herättäneeseen henkilöön eli Kalmiin. Toisaalta sen saattoi tulkitella esittäneen pienen pakotevihjauksenkin Wetzlerin puolesta viittaamalla suomalaisten kotiuttamismahdollisuuteen. Kettusen suhteen otettiin tiukempi linja: Päätoimikunta kielsi häntä tekemästä mitään sopimuksia joukkojen toiminnasta Viron rajojen ulkopuolella ennen neuvottelemista Helsingin kanssa ja toimimasta mitenkään Virossa syntyneessä konfliktissa. Päätoimikunta päätti lähettää Harri Holman edustajanaan Viroon, ja Louhivuori jopa selitti Kettuselle kirjeitse, että tämän valtakirja edustaa Päätoimikuntaa oli toistaiseksi peruutettu.⁵⁸

Holman matkalleen saamat ohjeet kertovat myös Wetzlerin puolustamisesta. Ohjeissa painotettiin, että Wetzlerin syrjäyttäminen tietäisi Suomen hallituksen ja valtionhoitajan luottamusmiehen syrjäyttämistä, mitä Päätoimikunta ei voinut ottaa vastuulleen. Mitä Kalmiin tuli, Päätoimikunta ei mitenkään voisi suostua siihen, että Kalm syrjäyttäisi Päätoimikunnan kanssa tehdyt sopimukset, vaan jos Kalm ei noudattaisi annettuja ohjeita, olisi hänen erottava suomalaisten joukkojen palveluksesta. ”Eversti Kalmilta on vaadittava ehdotonta sopimusten noudattamista eikä hänellä saa olla mitään omaa politiikkaa.” Mikä tahansa suomalaisten vapaaehtoisten saattaminen Viron rajan yli katsottaisiin tehtyjen sopimusten rikkomiseksi, mikä pakottaisi palauttamaan joukot Suomeen.⁵⁹ Myös Kettusen kotiin kutsumisesta oli ollut puhetta.⁶⁰

Päätoimikunnan taktiikkana oli siis säilyttää Wetzler omaksuamalla sovitteleva linja Laidoneria ja yleensäkin Viron johtajia kohtaan. Sen sijaan omaksuttiin hyvin tiukka linja epälojaaleiksi alaisiksi koettuja Kettusta ja Kalmia kohtaan. Taktiikan omaksumista selittänee ennen kaikkea sitoutuminen valtionhoitajan ja Ingmanin politiikkaan ja Wetzlerin puolustaminen näiden luottamusmiehenä. Kuten edellä on tullut ilmi, Päätoimikunnalla oli kyllä valmiutta laajentaakin tavoitteita, mutta ne kohdistuivat enemmän Itä-Karjalan kuin Inkerin ja Pietarin suuntaan, ja Päätoimikunta oli sidottu hallituksen kannatukseen, ei Kalmin, Kettusen ja Stenbergin ”yksityisyritteliäisyydeksi” ja kurittomuudeksi katsottuun kantaan.

Voitto ylipäälliköstä

Päätoimikunta joutui kuitenkin hyvin pian yllättymään ja sopeutumaan tappioon. Jo 6. maaliskuuta Holma sähkötti Suomen ulkoministeriöön, että hän oli tavannut Wetzlerin, Ekströmin ja Laidonerin ja että Wetzler lähtisi sairaana kotiin ja tuskin palaisi enää Viroon. ”Kalm joka oli ehtinyt lähteä rauhoittuneeksi tästä.” Ja kuin Päätoimikunnan tappion täydennykseksi Holma kirjoitti vielä, että virolaisten takia olisi parasta perua Kettusen kutsuminen kotiin. Hän

selitti, että Ekströmin joukoissa oli hyvin huono henki, ja Ekström halusi lomauttaa joukkonsa kahdeksi viikoksi.⁶¹

Kalm oli nähtävästi luottanut asiansa vahvuuteen, sillä hän oli 5. maaliskuuta sähköitse kiirehtinyt Louhivuorta asiansa ratkaisemisessa.⁶² Jo seuraavana päivänä hänen ”diplomaattinsa” Stenberg saattoikin jo kirjoittaa hänelle riemukkaasti lopputuloksesta. ”Komitean rintamalla” oli ”vihollinen” nyt ”täydellisesti lyöty ja demoralisoitu lähtien huomenna pakokauhussa Helsinkiin”. ”En ollut uskaltanut toivoa näin nopeaa voittoa. Ja vieläkin on jälellä Suomen hallitus mahdollisine keksintöineen.” Mutta hän ja Tapanainen lähtisivät Mannerheimin luo tunnusteluretkelle hyvin toivein. Holman kanssa käymänsä yksityiskeskustelun nojalla Stenberg arveli, että koko komiteakin olisi pian voitettu kanta, joskin Holma oli syytellyt Kalmia kapinoitsijaksi, jota pitäisi ankarasti rangaista. Sen sijaan Laidoner oli ylistänyt Stenbergille Kalmia ja moittinut Päätoimikuntaa, ”hymyili korkeille Helsingin herroille ja sanoi selvästi että hän puolestaan tulee toimimaan komitean (= Päätoimikunta, VV) poistamiseksi ja kannattamaan meidän ”Inkerinmaan avustusetappia”. Inkerin Väliaikainen Hoitokunta oli puolestaan vakuuttanut, ettei alistuisi Päätoimikunnan määrättäväksi. ”Niin että suunnat on sielläkin selvät.”⁶³

Stenberg oli kalmilaisista aktivisteista kiihkein. Hän oli luonnostellut valmiiksi Wetzlerin vastaisen julkilausuman siltä varalta, että kenraali yrittäisi vielä palata Viroon. Tällöin Stenberg veisi asian Euroopan sanomalehtiin.⁶⁴

Louhivuori saattoi vain ilmoittaa Päätoimikunnassa 8. maaliskuuta, että Wetzer oli ilmoittanut eroavansa, ”koska eversti Kalm on varsinkin operatiivisessa suhteessa injureerannut hänen käskyjään”, sekä intendentuurierimielisyyksien takia. Päätoimikunnassa oltiin ”pääasiassa” samaa mieltä kuin Louhivuori ja keskusteltiin lähinnä Ekströmin joukkojen lomautuksesta; Kalmin kurittomuuksille ei liennyt huomiota. Stenberg puolestaan selvitti kriisiä Karjalan Kansalaisliiton Itä-Karjalan komitealle ja selitti asioiden olevan Virossa nyt ”hyvällä tolalla”.⁶⁵

Louhivuori kirjoitti pitkän ja sovintohekisen kirjeen Kalmille puolustellen Pohjan Poikain huoltamisvaikeuksia Viron hallituksen

maksuviivästyksillä ja rajojen ylittämiskieltoa Suomen hallituksen kielteisellä kannalla. Toisaalta hän vakuutti, että hän ja hallitus ymmärsivät, ettei vapaajoukkoja voitu käyttää ajan mittaan vain puolustustarkoituksiin. Näin ollen olisi hyvä, jos Kalm saapuisi Helsinkiin neuvottelemaan asiasta.⁶⁶ Sävy oli siis kokonaan toinen kuin Holmalle annetuissa ohjeissa vain muutamia päiviä aikaisemmin. Kalm saattoi pitää itseään voittajana ja katsoa kukistaneensa sotilasmaineellaan ”saamattoman” ylipäällikön.

Helasen ja Kalmin suomalaisia vapaaehtoisia käsittelevissä kirjoissa on Wetzer-kriisistä varsin erilaiset tulkinnat. Helanen näkee perussyynä Kalmin omavaltaisuudet, tunnustaa Wetzlerin esikunnan epäkohdat vain ohimennen eikä mainitse Holman kovia neuvotteluohjeita tai Päätoimikunnan mielenmuutosta. Kriisin luonteen ja sen lopputuloksen syiden pohtiminen jää vähälle, eikä balttilaiskontaktien merkitystä painoteta riittävästi — ne mainitaan, ja virolaisten epäluulot selitetään perusteettomiksi, mutta niiden merkitystä Wetzlerin aseman sortumiseen ei täysin nähdä.⁶⁷

Kalmin kuvaus on huomattavasti arvoväritteisempi, ja hänen sanankäyttönsä onkin siinä määrin radikaalia, että Wetzlerin esikuntaa käsittelevän luvun viitteessä mainitaan hänen vastaavan luvusta yksin. Kalm esittää Wetzlerin aseman tarpeettomaksi, esikunnan suuruusluokaltaan tuhlaukseksi ja ylimalkaan Pohjan Poikain harvoja huonoja aineksia palkkalistoilleen ottavaksi. Lopulta hänen oli ”pakko” nousta päällystöänsä vastaan. ”Vaikkapa myöntäisimmekin, että eversti Kalmin pyrkimys itsenäiseen toimintaan — mikä luonteenpiirre hänessä onkin varsin huomattava — on saattanut joskus vaikuttaa suuttavasti ja ärsyttävästi ylipäällystön”, sekään ei selittänyt esikunnan nurjaa suhtautumista Pohjan Poikiin. Kalmin mukaan Wetzer ja Päätoimikunta eivät myöskään halunneet päästää rykmenttiä uuteen taisteluun Valkin jälkeen. Lopullinen välirikko aiheutui lähtemisestä Marienburgiin hyökkäykseen, jolloin rykmentti ”katosi” Kalmin johdolla.

Wetzer toimitti myöhemmin Helasen kirjoittamaan historiaan selityksen kielteisestä suhtautumisestaan Marienburgin hyökkäykseen: Marienburg olisi eteentyönnetty asema, joka ei vastannut tilanteen vaatimuksia eikä virolaisten voimia, se oli sen kansallisen

rajan ulkopuolella, jota ei saatu ylittää, ja hän pelkäsi väkivaltaa ja ryöstelyjä. Kalm katsoo nämä perusteet, etenkin viimeisen, "häväistykseksi". Hän kuittaa strategiset syyt selityksellä, että Wetzer ei ymmärtänyt strategisten ja taktisten tilanteiden voivan vaatia etenemistä tietyiltä linjoilta, vaikka sotatoimien päämäärä ei pyrkisikään näitä linjoja kauemmaksi. Kalmin mukaan Wetzer pyrki hänen siirtämiseensä Narvan rintamalle ja vangituttamiseensakin ja Päätoimikuntakin erottamiseen, ja hän katsoo nimenomaan virolaisten sotilaallisen johdon asenteen sekä osaltaan myös havainnon Wetzlerin esikunnan epäkohdista estäneen nämä pyrkimykset.⁶⁸

Kalm oli perinyt voiton esimiehestään. Mitkä syyt sitten olivat tähän vaikuttaneet? Tärkein lienee se, että Wetzlerin diplomaattinen ja kansallispsykologinen silmä oli sopeutunut kovin heikosti Viron vallitsevaan tilanteeseen. Esikunta tunsu virolaisten mielestä aivan liikaa sympatiaa balttilaisparoneita kohtaan, kun taas Kalm oli "kansallinen" vaihtoehto niin virolaisten kuin monien suomalaistenkin silmissä ruotsinkieliseen Wetzleriin verrattuna. Wetzlerin ymmärrys valkoisia venäläisiä kohtaan oli tässä mielessä myös rasite hänelle itselleen; kun nämä olivat anoneet saada liittää muutama sata upseeria suomalaisiin vapaaehtoisjoukkoihin, Wetzer suositteli hyväksymistä, mutta Päätoimikunta suhtautui kuitenkin kielteisesti venäläisten anomuksiin. Louhivuori arveli myös Mannerheimin, ulkoministeri Enckellin ja pääministeri Ingmanin kannan kielteiseksi.⁶⁹

Wetzer sai siis kantaa myös "ryssäläisyys-ruotsalaisuuden" taakkaa, joka oli taakka paitsi virolaisten, myös Päätoimikunnan enemmistön silmissä. Olihan Päätoimikunnassa runsaasti nimenomaan Maalaisliiton ja Edistyspuolueen sekä vanhan itsenäisyyspuolueen edustajia, joiden venäläisviha oli värisokeaa ja joista erityisesti keskustapuolueet olivat lisäksi kielipoliittisesti ruotsalaisvastaisia. Kielikysymykseen ja valkoisiin venäläisiin maltillisemmin suhtautuvaa kokoomus-suomettarelaista ainesta, jota pääministeri Ingman ja hallitus edustivat, ei Päätoimikunnassa ollut. Myös Ruuth Päätoimikunnan sotilaskomitean puheenjohtajana vieroksui Viron avustamisen kytkemistä valkoisten venäläisten tavoitteisiin.⁷⁰

Kalm oli kyennyt neuvottelemaan etenkin Laidonerin kanssa ja

saanut sotilaallisilla menestyksillään sankaruuden sädekehän, johon verrattuna Wetzer vaikutti vieraantuneelta, passiiviselta, esikuntaansa hautautuneelta konttorisotilaalta. Wetzlerin kannattajat olivat mitä ilmeisimmin laskeneet, että Ekströmin nimi ja tuki kompensoisivat Kalmin mainetta, mutta heidän kannaltaan onnettomasti juuri Ekströmin joukot kärsivät eniten sotaväsymyksestä eivätkä halunneet jatkaa, elleivät pääsisi välillä Suomeen.⁷¹ Kalm tiesikin korvaamattomuutensa: Ekströmin pataljoona oli hänen mielestään vain "harhaileva pataljoona".⁷²

Kalmilla oli lisäksi ollut tukenaan aktiivisesti toimineet Kettunen ja Stenberg, joten Wetzlerin suomalainen tukirintama oli käytännössä olematon. Kun kävi ilmi, ettei valtiojohto panisikaan arvovaltaansa Wetzlerin pelastamiseen, Päätoimikunnankin oli suhteellisen helppoa arvioida tilanne uudelleen kiivaasta Kalmin-vastaisesta alkuasenteestaan huolimatta. Luopumista Wetzelistä ei myöskään tarvinnut käsittää avoimen valtakirjan antamiseksi Kalmille, vaan vain sopeutumiseksi siihen, että Wetzer oli tehnyt itse asemansa mahdottomaksi. Päätoimikunnalla ei ollut vielä tarkkoja tietoja Kalmin Inkeri- ja Pietari-suunnitelmien laajuudesta.

Näin ollen Kalm oli kulkenut voitosta voittoon niin rintamalla kuin poliittisellakin puolella, mikä vain nosti hänen optimismiaan Inkeri- ja Pietari-operaatioidenkin suhteen ja sai hänet tavoittelemaan todella maailmanhistoriallista roolia. Onnettomuudekseen hän ei kuitenkaan osannut ottaa huomioon, että hänen siihenastisen menestyksensä takana olivat olleet monen eri ryhmän moneen eri suuntaan vetäneet motiivit, jotka olivat tähän asti kaikki kannatelleet häntä, mutta alkoivat nyt vaikuttaa hänen tavoitteisiinsa yhtä repivästi kuin aikaisemmin Wetzeriin.

"Realistit" asettavat rajat "toiminnan miehelle"

Kalm noudatti nyt Louhivuoren kehotusta ja saapui voittajana Helsinkiin. Tosin hän oli edelleen jonkin verran epävarma menestyksestään, sillä hän varmisti Stenbergiltä etukäteen, oliko hänen koskemattomuutensa varmistettu, jos hän saapuisi.⁷³

Kalm ryhtyi neuvotteluun kahden muun sotasankarin, eversti Aarne Sihvon ja majuri Gunnar von Hertzenin kanssa. Neuvotte-
luissa olivat mukana myös Inkerin Väliaikaisen Hoitokunnan edus-
tajia ja ministeri Hanko. Kokouksesta on säilynyt hyvin hajanaiset
ja sekavat muistiinpanot, jotka kuitenkin todistavat kokouksen ai-
nakin pidetyksi ja yhteisiä suunnitelmia olleen. Sihvo kyseli Viron
apua ja arveli Suomen hallituksen muuttuvan pian hyvään suun-
taan; inkeriläisistä Tapanainen halusi kääntyä vielä kerran Ingma-
nin hallituksen puoleen, mutta Toikka tahtoi odottaa seuraavaa
hallitusta. Sihvo katsoi, että odottaminen oli ”rikollista”, mutta
hänen aikaisempaan puheenvuoroonsa nähden tuntuu siltä, että
hän tarkoitti itse taistelujen aloittamista, ei hallituksen vaihdoksen
odottamista. von Hertzen vakuutti kaikkien rintamien ajavan sa-
maa asiaa. Ministeri Hanko selitti, ettei Viron hallitus voisi vastus-
taa Suomen hallituksen kantaa. Kalm painotti — tyypillisesti — ,
ettei sotilasasioissa saisi olla kollektiivista johtoa. Sihvo toivoi vielä
inkeriläisten sotilaallista edustusta.⁷⁴

Pohjan Poikien historiikissa Kalm mainitsee, että hallituksen
kielteinen kanta oli käynyt jo selville, joten tärkeintä neuvottelussa
oli tutustua toisten suunnitelmiin ja laskelmiin yrityksen mahdolli-
suuksista. Sihvo ei mainitse muistelmissaan mitään tästä hank-
keesta. Hän oli kuitenkin jo hyvin pitkälle sitoutunut Aunuksen
asiaan, jopa Itä-Karjalan Väliaikaisen Hallituksen sotaministeriksi
ja ylipäälliköksi.⁷⁵

Tarkemman kuvauksen hankkeesta Kalm antaa sähkeessään
alaiselleen kapteeni Rihtniemelle Valkiin. Koko hanketta sekä sen
kariutumista hyvin kuvaavan luonteensa takia viesti ansaitsee tul-
la tässä siteeratuksi sellaisenaan:

”Von Hertzen, Sihvo ja minä olemme suunnitelleet kolmelta eri
taholta: Aunuksesta, Karjalan kannakselta ja Inkeristä käsin
aloittaa hyökkäys. Aleksejevin patterista Kronstadtista venä-
läisine laivastoineen ja Pietarista ajaisimme ryssät Venäjälle ja
siirtää kaikki taloudellisesti ja militarisesti hyödyllinen Suo-
meen sitten hävittää Pietari ja suoristaa Suomen Inkerin ja
Viron rajat. Sitä varten olisi komennettavanamme ollut vapaa-
ehtoisena koko Suomen suojeluskunta-aines johon olisivat yh-
tyneet karkulaiset armeijasta ja voimia olisi ollut tehtäväämme

varten tarpeeksi ja valkoiset yrityksemme takana. Asemansa perusteella on Mannerheim ruotsalais-venäläisine berdaaneineen voimakkain vastustajamme liitossa Judenitsin ja muiden venäläisten suurimperialistien kanssa Suomessa ja Virossa sekä näitten vaikutusvaltaisimmat edustajat Ranskassa ja Englannissa. Vastaleirimme operativinen suunnitelma Pietariin nähden on sama vaan tarkoitus on Pietarin luovuttaminen venäläisille imperialistisille valkokaartilaisille. Kansa on meidän hyväksi kuohumassa. Saavun Tallinnaan ensi laivassa. Onnea saavutuksillenne joista nopeat tiedot ovat parhainpina puolustajinamme. Tämä on ilmoitettava vain Snellmanille. Eversti Kalm.⁷⁶

Ennen tämän sähkeen kirjoittamista Kalm oli tavannut pääministeri Ingmanin ja pyytänyt Mannerheimilta kirjallisesti oikeutta lisävärväykseen saadakseen tukea edes omalle hyökkäysliikkeelle ja saanut hyvin masentavan vastaanoton. Ingman, joka luonteeltaan äärimmäisen harkitsevana ja tunteet ratkaisuisista pois sulkevana suomettarelaisena reaalipoliitikkona oli Kalmin mahdollisimman täydellinen vastakohta, lausui ymmärtävänsä hankkeen laajakantoisuuden, mutta ei luvannut hallituksensa tukea. Mannerheim ei pitänyt tarpeellisena lähettää lisää vapaaehtoisia Viroon, kun se oli jo vapautettu vihollisjoukoista. Tappio oli Kalmille katkera, ja hän vainusi Ingmanin ja Mannerheimin kielteisen kannan takana Wetzlerin ja Päätoimikunnan vaikutusta.⁷⁷

Tämän jälkeen Kalm osallistui 20. maaliskuuta Päätoimikunnan kokoukseen. Mukana oli myös Ekström. Molemmat vapaaehtoisjoukkojen johtajat selittivät nyt, että vapaaehtoisia olisi vaikeaa pitää enää Virossa, kun Viron alue oli vapautettu, ellei ilmaantuisi uusia tehtäviä, "kuten ajateltu hyökkäys Inkeriin". Kaksi päivää myöhemmin Päätoimikunta päätti uudesta värväyksestä siltä pohjalta, että Suomen hallitus vastaisi retkestä taloudellisesti ja sotilaallisesti asettamalla Päätoimikunnan käytettäväksi tarpeelliset varat ja kokenutta upseeristoa, ja Viron hallitus tekisi sopimuksen kulujen peittämisestä Suomen hallituksen kanssa.⁷⁸

Päätoimikunnan ja Kalmin yhteistyön ja sovinnon tie ei siis ollut vielä tukossa, mutta Kalmille jatkaminen komiteoiden ja rajattujen valtuuksien linjalla ei ollut tarpeeksi, vaikka Suomen hallituksen

asenteen vuoksi ei näyttänyt olevan mahdollisuutta enempään. Kalm ja Stenberg laskivat kuitenkin jo Ingmanin hallituksen kaatumisen varaan, joka olisikin pian edessä, sillä Suomen eduskunta-vaaleista oli kulunut jo kolme viikkoa. Uuden, keskustalaisen hallituksen arveltiin olevan huomattavasti kansallishenkisempi ja suopeampi aktiiviselle heimopolitiikalle kuin Ingmanin hallitus, jonka katsottiin olevan samalla linjalla kuin valkoiset venäläiset. Näin ollen Päätoimikunnan linja ei voinut Kalmia tyydyttää.

Tappion tie alkaa: lopullinen välirikko Päätoimikunnan kanssa

Uudet, tällä kertaa ratkaisevat riidat Kalmin ja Päätoimikunnan välillä puhkesivatkin jo maaliskuu—huhtikuun vaihteessa. Kalm oli ennen paluutaan Viroon pannut alulle yksityisen värväyksen Inkerin auttamiseksi, mutta Päätoimikunta selitti julkisesti tämän värväyksen sopimattomaksi. Kun Kalm viivytteli lähettämästä luetteloa rykmenttinsä kutsuntaikäisistä, Louhivuori uhkasi jo vapauttaa itsensä vastuusta asiassa ja käskeä sotaministeri Waldenia kääntymään siinä suoraan Viron hallituksen puoleen.⁷⁹

Louhivuori kirjoitti 24. maaliskuuta pääministeri Pätsille keskustelleensa Pietari-asiasta Mannerheimin, Ingmanin ja ulkoministeri Enckellin kanssa ja saaneensa näiltä yhtäpitävät vastaukset: Suomessa ei oltu sotilaallisesti eikä poliittisesti valmiita Pietari-retkeen, ja ilman Entente-valtojen suostumusta yritykseen ei voitaisi lähteä. Louhivuori viittasi Kalmin käsitykseen, että Pietariin olisi siitä huolimatta lähdeävä, etenkin kun rykmentti ei kelpaisi olemassa olevassa kokoonpanossaan juuri muuhun kuin hyökkäykseen. Päätoimikunta ei kuitenkaan voisi asettua hallituksen linjasta poikkeavalle kannalle, sillä heti kun hallitus asettuisi vastustamaan Päätoimikuntaa, suomalaisjoukot olisi kutsuttava pois Virosta ja Päätoimikunnan hajottava. Uusi värväys olisi mahdollinen, mutta vain Viron puolustamiseen, eivätkä suomalaiset joukot saisi edetä rajalta 40 kilometriä enempään.

”Erityisestikin viimeksi mainittu määräys on vastoin eversti Kalmin mieltä mutta katsoo Päätoimikunta mahdolltomaksi siitä luopua, kun Suomen hallitus jo heti Viron sodan alussa asetti Päätoimikunnan vastuuseen siitä, etteivät suomalaiset joukot poistuisi ensinkään Viron alueelta, jota ne kuitenkin, nimenomaan juuri Kalmin rykmentti, ovat tehneet. Siinä tapauksessa, että eversti Kalm joukkoineen siitä huolimatta tulee hyökkäämään yli sanotun rajan toteuttaakseen tarkoituspäätä, jotka lankeavat Viron puolustamisen ulkopuolelle, tulee Suomen hallitus ilmeisesti käyttämään kaiken valtansa tehdäkseen hänen aikeensa tyhjäksi.”

Louhivuoren mielestä tästä oli tärkeää huomauttaa, koska Kalm oli maininnut Viron hallituksen tukevan hänen hyökkäystänsä Pietariin, oli hänellä 1 000 tai 10 000 miestä, eikä tähän vedoten ollut halunnut alistua siihen, mitä Suomessa oli pidetty tärkeänä.⁸⁰

Kalmin ja Päätoimikunnan suhteet olivat taas katkeamispisteessä 3. huhtikuuta, kun Stenberg oli jättänyt sotaministeri Waldenille Päätoimikuntaa syyttelevän kirjelmän ja Louhivuori jätti Waldenille vastineen vierittäen kaikki syyt intendentuuri- ym. kiistoista Kalmille. Mitä tuli syytöksiin kelvottomien henkilöiden ottamisesta palvelukseen, Louhivuori myönsi tällaista voineen tapahtua ja lisäsi ivallisesti, että ”heistä mainittakoon eversti Kalm, joka on erotettu Pohjan Poikain komentajan toimesta”. Uutta värväysvälikirjaa ei ollut saatu, koska myöntyvyydestään ja sovittelustaan huolimatta Päätoimikunta ei ollut voinut antaa Kalmille ”rajattomia oikeuksia käytellä joukkoja, niinkuin hän olisi tahtonut, ei myöskään tehdä hyökkäyksiä Pietariin tai muualle”. Louhivuori kehotti myös harkitsemaan, sopiko Stenbergin kaltainen henkilö Inkerin Ystävien johtokunnan varapuheenjohtajan kaltaiseen virkaan nauttimaan Suomen viranomaisten luottamusta.⁸¹

Vaikka Louhivuori siis jo mainitsi Kalmin erotetuksi ja käytti tästä vihamielistä kieltä, Kalmille hän lähetti vielä samana päivänä suhteellisen sovittävän sähkeen ja pahoitteli, että jotkut yrittivät tehdä Päätoimikunnan kaiken toiminnan epäilyttäväksi Kalmin silmissä.⁸²

Louhivuoren Pätsille ja Waldenille tekemät ilmoitukset Kalmin käytöksestä ja toimista ovat poliittisen vastustajan näkemyksiä ja

siten värittyneitä, mutta kuitenkin toisten lähteiden valossa pääasiassa uskottavia. Kalm ei edelleenkään osoittanut pitävänsä itseään missään suhteessa Päätoimikunnan käskyläisenä. Päätoimikunta ehdotti uuden Viro-värväyksen pohjaksi välikirjaa, jonka Kalm teilaa Pohjan Poikain historiikissa täysin ja katsoo, ettei Päätoimikunta tahtonutkaan mitään sopimusta syntyvän. Säännös 40 kilometrin rajoituksesta teki mahdottomaksi osallistua Pietarin operaatioon, varusteita ei saataisi riittävästi, ja Päätoimikunta tunsu "vallanhimoa" rykmentin asioissa.

40 kilometrin sääntö lienee ollut kiistanaiheista tärkein, vaikka epäilemättä muutkin kohdat olivat kunniastaan ja määräysvallastaan aralle Kalmille tärkeitä — olisihan Päätoimikunta voinut ehdotetuilla säännöillä asettaa omia luottamusmiehiään hillitsemään hänen toimiaan. Kalmin oma välikirjaehdotus menikin huomattavasti pidemmälle. Sen johdannon mukaan kyse oli Inkerin vapaajoukoista ja Itämeren suomalaisten heimojen vapauttamisesta. Ylipäälliköllä ei olisi ollut mitään Päätoimikunnan kaltaista elintä kontrolloijanaan.⁸³ Käytännössä tällainen välikirja olisi antanut Kalmille sellaisen avoimen valtakirjan, jollaista hän aina tavoitteli — ja jollaista ei mikään Kalmin luonteen tunteva elin olisi myöntänyt.

Kalm saakin vastata jälleen yksin Päätoimikuntaa koskevasta luvusta Pohjan Poikain historiikissa. Sen mukaan Päätoimikunta oli ottanut Kalmin maalitaulukseen. Se vain "edusti" ja sekaantui sotilaallisiin asioihin, joista se ei mitään ymmärtänyt. Mikäli Kalmin kuvausta, jossa paheksuvat huutomerkit vilisevät, olisi uskominen, hänen rykmenttinsä oli ollut totaalisen kyvyttömiä ja vihamielisten diletanttielimien vainoama, mutta Kalm olisi yrittänyt viimeiseen asti pitää sopua yllä — samanlainen kauhukuva vainotuksi joutumisesta kuin Pohjois-Hämeen Rykmentin I Pataljoonan taisteluista ja kohtelusta Suomessa. Purkausten kohteetkin olivat osittain samanlaiset: kyvyttömät komentajat ja esikunta ja intendentuuri. Itsetietoisesti Kalm selittää Päätoimikunnan kokeneen hänet uhaksi vallalleen ja halunneen siksi kukistaa hänet — "vahinko vain että Viron hallitusmiehet, sotilasjohto ja suuri virolainen ja suomalainen yleisö kannattivat tätä miestä".⁸⁴ Kuva on tyy-

pillinen ajan aktivisteille: pienet poliitikot estämässä suurta persoonaa toteuttamasta suuria, kansan syvien rivien toivomia asioita.

Helasen esitys on Kalmille, erityisesti tämän loukatulle ylpeydelle ja kunnianhimolle kriittinen. Hän tunnustaa kuitenkin Päätoimikunnankin tehneen virheitä ja pyrkii sivuuttamaan kiistan nopeasti ja vähäisellä sivumäärällä.⁸⁵ Toisaalta Kalmin esityksen kiivautta selittää se, että Helasen kirja ilmestyi ensin ja vaati Kalmin mielestä vastauksen ja korjauksen.

Päätoimikunnan ja Kalmin suhteet katkesivat lopullisesti, kun Kalm palautti osan Pohjan Pojista, joita oltiin jo hajottamassa, Helsinkiin ilman valtuutusta. Hän pyysi Stenbergiä selvittämään Louhivuorelle, ettei hänellä, Kalmilla, ollut keinoja eikä moraalista oikeutta pysyttää ketään Virossa, ettei hän ollut aikaansaanut tilannetta eikä ollut siitä vastuussa. Viimeistään 7. huhtikuuta voidaan katsoa suhteiden tulehtuneen siinä määrin, ettei tietä niiden korjaamiseen enää ollut. Louhivuori kirjoittikin Göösille 8. huhtikuuta, että Kalm vapautettaisiin palveluksesta heti kun juuri silloin kotiutuva pataljoona olisi laskettu kotiin. ”Päätoimikunnan, joka eilen oli koolla täysilukuisena (maalaisliittolaiset mukana), päätös oli yksimielinen.” Pöytäkirjat vahvistavat, ettei Kalmilla ollut puolustajia Päätoimikunnassa. Erittäin heimohenkinen Santeri Alkiokin katsoi nyt, että Kalmin toiminta oli ollut sellaista, ettei hänen kanssaan voitu olla missään tekemisissä.⁸⁶

Mitä muodolliseen erottamiseen tulee, Kalm mainitsee Pohjan Poikain historiikissa, että hän olisi saanut tiedon erottamisestaan vasta toukokuun alussa, ja Päätoimikunta olisi selittänyt vasta jälkepäin sen tapahtuneen jo 7. huhtikuuta. Päätoimikunnan selvitys joukkojen poistumisesta Virosta onkin päivätty vasta 5. toukokuuta, ja erottamispäivämäärä on luonnoksessa jätetty vielä tyhjäksi.⁸⁷ Muodollisesti tämän voi katsoa tukevan Kalmin käsitystä, mutta käytännössä Päätoimikunta oli ratkaissut asian omalta osaltaan jo kokouksessaan 7. huhtikuuta.

Kaikesta huolimatta Stenberg kirjoitti 8. huhtikuuta Kalmille vielä varsin optimistisen kirjeen, joka osoittaa, että Inkeri-aktivistit olivat jo kehittäneet uusia suunnitelmia.

Viimeinen yritys: valtiopäivät

Kuten jo Päätoimikunnan kokoonpanosta puhuttaessa mainittiin, keväällä ja kesällä 1919 Kokoomuspuolue oli heimoasialle ”kylmempi” puolue kuin Edistyspuolue ja Maalaisliitto, joiden nationalismia ei pidätelty yhteistyö RKP:n kanssa eikä etenkin ”ingmanilaiselle” suuntaukselle tyypillinen kylmä reaali politiikka. Keskustapuolueet olivat heimokansallisista syistä kiinnostuneempia Itä-Karjalasta kuin Pietarista, kun taas Ingmanin johtamat kokoomuslaiset pitivät Itä-Karjalaa sivualueena Pietari-retkeen verrattuna ja olivat valmiita Pietariinkin vain yhdessä suurvaltojen kanssa. Kokoomuspuolueessakin oli tosin aktivistinuorsomalainen vähemmistö, joka oli hyvin heimohenkinen, mutta se pysyi vielä voimattomana ja turhautuneena Ingmanin suuntaukseen verrattuna.⁸⁸

Kalm, Stenberg ja muut Inkeri-aktivistit asettivatkin suurimmat toiveensa nyt Maalaisliittoon, Edistyspuolueeseen ja Kokoomuspuolueen vähemmistöön. Maaliskuun vaalien jälkeen olikin odotettavissa keskustapuolueiden pääsy Suomen hallituksen johtavaksi voimaksi. Maalaisliiton Karjala-asiantuntija Mikko Luopajarvi kirjoitti Alkiolle 17. ja 20. maaliskuuta huolestuneena Ingmanin hallituksen halukkuudesta yhteistyöhön valkoisten venäläisten kanssa Pietari-asiansa. Mitä tuli Kalmiin, von Hertzeniin ja Sihvoon, Luopajarvi mainitsi kuulleensa, että näiden välillä oli ”täydellinen yhteisymmärrys”.⁸⁹ Stenbergillä oli 8. huhtikuuta huomattavasti tarkempaakin kerrottavaa Kalmille mahdollisuuksista valtiopäivätsolla.

Stenberg kertoi saaneensa kansanedustajien joukossa niin selvän kannatuksen Inkeri-aktivisteille, että kun uusi hallitus syntyisi, saataisiin oikeus toimia. Stenberg oli järjestänyt yhteisen neuvottelun inkeriläisten ja eri puolueyhmiien edustajien kanssa sekä asian käsittelyn vielä laajemmässäkin neuvottelukokouksessa.

”Sihvo oli erinomainen asiamme puolustaja kokouksessa. Monessa puheenvuorossa hän selitti kokoukselle ja valaisi tärkeitä puolia — sotilaallisia. Myöskin Tapanainen teki paljon hyvää säestäen minua Pätsin ja Laidonerin kantaa todistettaessa ja yleensä Inkerin asiassa. — Nyt teemme mitä

tehdä voidaan. Älä hermostu, jos ei aivan heti pääse uusia rekryyttejä tulemaan.”

Sihvo, Maalaisliiton Heikkinen ja Kokko, Kokoomuspuolueen E.N. Setälä ja Teodor Homén ajaisivat Inkerin asiaa kukin omassa eduskuntaryhmässään. Stenberg kehotti nyt pitämään Pohjan Poikain ytimen, nimenomaan sotilaat Virossa, sillä Päätoimikunta ei laskisi niitä takaisin, jos ne tulisivat lomalle Suomeen. Stenberg kertoi vielä Louhivuoren arvostelleen ankarasti inkeriläisille Kalmin uppiniskaisuutta ja Stenbergiä Kalmin yllyttämisestä.

Stenbergin seuraavat uutiset tulivat 14. huhtikuuta, ja nyt jo pessimistisempinä. ”Tilanne täällä ei ole tyydyttävä.” Värväkysen suhteen oli ollut pakko pysyä odottavalla kannalla ja keskittyä asian ajamiseen Karjalais-inkeriläisessä komiteassa ja eduskunnan sota-asiaain valiokunnassa. Niissä oli puolustajia, ja etenkin Sihvon avul-la saataisiin asiat hyvälle tolalle. Stenberg piti varmana, että ”tätä tietä voimme päästä voittoon Viron komiteasta — jos vain asiat eivät sotkeudu muilla tahoilla”. Stenberg arveli Päätoimikunnan pyrkivän Pohjan Poikain hajottamiseen turvatakseen monopoliase-mansa, kun taas Viron hallitus ei halunnut enää avun tulevan Päätoimikunnan kautta.

Stenberg pyysi Kalmilta todisteita Päätoimikunnan menettelystä Pohjan Poikia kohtaan sekä Wetzlerin yksityisistä liikeasioista, jotta hän voisi saada aikaan välikysymyksen eduskunnassa Wetzlerin asiasta. Menestyksen edellytyksenä oli myös, että Viron hallitus pysyisi Kalmille antamassaan sanassa ja voisi hankkia nopeasti Suomen rahaa. Sekä Suomen että Viron hallituksen tuleva uusiutuminen herätti myös toiveita. ”Pian täytyy myös Aunuksen asiain kehittyä (Hertzen mennee ennen pääsiäistä rajan yli), ja valtiopäiviä sekä suurkomiteaa koetan voimieni mukaan kääntää asian puolelle.” Myös Karjalan Kansalaisliitolle Stenberg oli selostanut Viron tilannetta ja saanut kehotuksen toimia ”Sinun pyrkimyksiesi mukaan. He ymmärsivät hyvin P.P:n (= Pohjan Pojat, VV) suunnitelman hyödyllisyyden Hertzenin toiminnan kanssa Aunuksessa, johon Liitto on koonnut 4 1/2 miljoonaa mk. ja jota se erikoisesti ajaa.”⁹⁰

Kalmin omista mielipiteistä ei ole jäänyt tarkkoja lähteitä, mutta edellä kuvatuista kirjeistä voidaan päätellä, että ne tuskin olivat kaukana Stenbergistä. Stenbergin sanamuodoista käy ilmi, että Kalmilla oli yhä Viron johtoportaan tuki, että hän oli kärsimätön värväyksen viipymiseen ja että vanha akseli von Hertzenin ja Sihvon kanssa toimi edelleen, joskin tällä kertaa nähtävästi vain Inkeriin suunnattuna. Välit Päätoimikuntaan olivat edelleen poikki, ja Kalm ja Stenberg luottivat edelleen mahdollisuuksiinsa aktiiviseen toimintaan, tällä kertaa aktiivisen heimopolitiikan kannattajien varaan laskien, kun hallitustie oli maaliskuussa tukkeutunut — mutta hallitustiekin tuntui olevan menossa parempaan suuntaan. Positiivinen merkki oli myös, että inkeriläiset olivat saaneet Viron hallitukselta tukialueen Virosta, ja Viron hallitus suostui kustantamaan inkeriläisen joukko-osaston, jota se voisi käyttää vain Inkerin suunnalla suoritettaviin sotatoimiin.⁹¹

Kalm ja Stenberg valmistautuivat ajamaan asiaansa muitakin teitä. Stenberg pyysi Kalmilta Päätoimikunnan väärinkäytöksistä asiakirjoja ja todisteita, joihin hän oli jo kirjeessäänkin viitannut. Eräässä promemoriassaan Stenberg katsoi, ettei Päätoimikunnan pelkkä ero riittäisi, vaan se olisi saatettava edesvastuuseen ja rangaistavaksi. Kalm puolestaan organisoi keräystä Pohjan Poikain Rykmentin uudelleenvärväykseksi ja suurentamiseksi. Mikäli varat eivät tulisi käytetyiksi Inkerin vapauttamiseksi, ne käytettäisiin Itä-Karjalan vapauttamiseksi. Värvätyt lähtisivät retkelle virallisesti inkeriläisinä vapaaehtoisina.⁹²

Kalm vakuutti kirjeessään Stenbergille vielä 15. toukokuuta, että Viron hallitus luotti rykmenttiin ja kannatti häntä ja että sotilasjohtajat Laidoner ja Puskar (Tarton-rintaman päällikkö) olivat päättäneet esittää häntä suomalaisten ylipäälliköksi, mikäli nämä eivät erityisesti määräisi omaa miestä sille paikalle. Joka tapauksessa hän jäisi rykmenttinsä komentajaksi ja saisi uuden miehistön. Laidoner ja Puskar ”tahtovat, että suomalaiset joukot tulisivat yhden miehen kautta suoraan heidän johtoonsa eikä kuten ennen — vasta komitealaitosten kautta. He eivät enään anna hajoittaa rykmenttini pohjaa kun ovat kerran tähän asti sen kustantaneet, vaikka itse olin jo valmis sen hajoittamaan.” Kalm arveli myös, että

todisteet Päätoimikuntaa vastaan ehkä järjestyisivät.

Kalm kirjoitti kuitenkin Stenbergille 26. toukokuuta, että hänen oli ollut pakko huomauttaa Laidonerille joutuneensa odottamaan joukkojaan jo kaksi kuukautta; niiden saapuminen tuntui lykkäätynvän hämääjän tulevaisuuteen. Koska hänen voimiaan tarvittaisiin kipeästi ”muilla Suur-Suomen rintamilla”, Kalm pyysi, että Stenberg aloittaisi neuvottelut Aunuksen Väliaikaisen Hoitokunnan kanssa niiden ja vielä värvättävien käyttämisestä. Ja sitten jälleen Kalmin ceterum censeo:

”Myöskin voit esittää, että rykmenttini toiminta tulisi olemaan itsenäinen, sillä kuten kokemuksesta tiedät saattaa alistettu yhteys erinäisten laitosten kanssa aikaan ainoastaan selkkauksia ja väärinkäsityksiä. Mikäli sanomalehdistöstä olen seurannut on aika ja tilanne toiminnalleni erittäin edullinen ja ehkäpä ainoa keino, joka saattaa Aunuksen ja Vienan karjalan kysymyksen tyydyttävään ratkaisuun.”⁹³

Kalmin, levottoman ”toiminnan miehen” aika oli kuitenkin ohi; tässä vaiheessa kaikki hänen uskomuksensa, että Suomen puolelta voitaisiin enää suostua hänen johtoonsa tai edes mukana oloonsa olivat täysin ylioptimistisia. Viralliset suomalaiset elimet ja Päätoimikunta olivat saaneet tarpeekseen hänen ja Stenbergin omavaltaisuuksista — Päätoimikunnan kokouksessa syytettiin myös Kettusta valtuuksien ylittämisestä ja arvosteltiin Laidoneriakin. Valtio-päiviltäkään ei löytynyt sellaista tukea kuin Stenberg oli antanut aiheen odottaa ja Karjalan retki järjestettiin toisten johdolla ja sen päälliköksi asetettiin Sihvo. Uutta avustuskomiteaa Viroonkin alettiin tosin järjestää, mutta ilman Kalmia ja entistä tiukemmin Suomen hallitusta sen tueksi sitoen. Hanke kaatui lopulta virolaisten sotilaallisen tilanteen paranemiseen ja siihen, etteivät he esittäneetkään uutta avunpyyntöä.⁹⁴

Kalmin aika kului samaan aikaan riiteltyyn Göösin kanssa Pohjan Poikain varastoista ja tileistä.⁹⁵ Käytännössä hän oli täysin syrjässä kaikesta, missä todellisia päätöksiä tehtiin ja joutui tyytymään suomalaisten Pietari-hankkeidenkin suhteen vain lähettämään Elmo E. Kailalle sähkeen kannatuksestaan Pietarin valtauksesta

suomalaisin joukoin,⁹⁶ kun Kailan salaiseksi tarkoitettu sähke suojeluskunnille oli tullut julkisuuteen. Stenbergin Sihvolle välittämä ehdotus, että Kalmille annettaisiin jokin rintamanosa tai erikoistehtävä Aunuksessa,⁹⁷ jäi vaille käytännön seurauksia.

Karjalan Kansalaisliiton Itä-Karjalan komitea sai Kalmilta 29. syyskuuta 1919 tiedon, että tälle oli jäänyt Pohjan Poikain hyväksi kerättyjä varoja. Kalm tiedusteli, eikö Komitea ottaisi niitä käytettäväkseen Suur-Suomi-aatteen ajamiseksi jollakin tavalla. Komitea otti ne ”kiitollisuudella” vastaan.⁹⁸ Käytännössä ”toiminnan mies” oli joutunut antamaan lopullisesti periksi; käytännön elämän rajoitukset olivat olleet sittenkin liikaa.

Kalm siirtyi myöhemmin Yhdysvaltoihin ja valmistui siellä lääkäriksi vuonna 1932. Hän palasi Suomeen vuonna 1957, harjoitti lääkärinpraktiikkaa ja kuoli vuonna 1981.

”Suomalaisempi kuin suomalaiset itse”

Hans Kalm edusti sota- ja murrosvuosien aktivistien uskoa toiminnan mahtiin ajan ”pienten poliitikkojen” haparoinnin rinnalla. Tämän ajattelun ja toiminnan ja kiivaan, auktoriteetteja heikosti sietävän luonteensa ja usein hyvän onnen ansiosta hänen onnistui luoda nimensä ympärille urhoollisen sotilaan karisma. Se vetosi moniin, jotka olivat pettyneet siihen, että oli jouduttu vuoden 1918 sotaan, ja jotka uskoivat, että jahkailevat poliitikot olivat silloin osoittaneet ajavansa asiat aina lopulta umpikujaan. Sen sijaan suoran toiminnan ja persoonallisen rohkeuden edustajat kykenisivät ajamaan kansan todellisen edun ja sen terveiden aineiden tahdon mukaista politiikkaa joutumatta kompromissien suohon. He pystyivät ajamaan kansallista, suursuomalaista politiikkaa.

Kalm edusti sukupolvea, jolla oli aktivistiset, ”jääkärimäiset” taistelun arvot. Niiden mukaisesti hän toimi niin keväällä 1918 Suomessa kuin talvella ja keväällä 1919 Virossakin; usein käyttäytymiskaava on niin samanlainen, että voi epäillä hänen soveltaneen tietoisestikin vuoden 1918 tuloksellisten omavaltaisuuksien resep-

tiä Virossakin, jossa palkintona näytti olevan maailmanhistoriallinen rooli Inkerissä, Pietarissa ja Itä-Karjalassa Suur-Suomea luotaessa. Kuten Kalmin vapaussota-teoksen kustantaja mainitseekin, ”voipa sanoa, että hän on esiintynyt monessa suhteessa suomalaisempänä kuin suomalaiset itse”.⁹⁹

Sillä, mihin asti Kalm kykeni omapäisesti uhmaamaan auktoriteetteja, oli kuitenkin rajansa, jota hän ei pystynyt itse havaitsemaan, mutta joka tuli lopulta hänen eteensä. Ne ympäristön eri suuntiin vaikuttaneet voimat, jotka olivat aina vuorollaan nostaneet häntä ylöspäin, lakkasivat lopulta kannattelemaasta häntä ja alkoivat sen sijaan viedä pohjaa hänen altaan. Kalmin kaltaiset luonteet saivat etsikkoaikansa vain murrosaikoina eivätkä kyenneet pitkän päälle selviämään auktoriteettien uhmaamisesta olojen vähitellen vakiintuessa. Rauhoittuneet olot vaativat toisenlaisia luonteita ja toisenlaista linjaa, kompromissipolitiikkaan vihkiytyneitä parlamentaarikkoja — Kalmin eniten vieroksumaa tyyppiä. Hän sai pettyä taisteluvuosien tuloksiin aivan kuten Suomenkin aktivistit.

Lähdeviitteet

1. Vilho Helanen, *Suomalaiset Viron vapaussodassa*. Helsinki 1921., 570.
2. Jaakko Paavolainen, *Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918 II. Valkoinen terrori*. Helsinki 1967., 109.
3. Hans Kalm, *Kalmin pataljoona Suomen vapaussodassa*. Helsinki 1919., 6—8, 14—15; *Pohjois-Hämeen Rykmentin paperit*, kansio 1, 1520 A 7. SArk.
4. Kalm, m.t., 15.
5. Kalm, m.t., 24—25, 41—65; Paavolainen, m.t., 1967, 97; *Pohjois-Hämeen Rykmentin paperit*, kansio 1, 1520 A 7. SArk.
6. Kalm, m.t., 144—156; J. O. Hannula, *Suomen vapaussodan historia*. Porvoo 1933., 279—281; Anthony Upton, *Vallankumous Suomessa 1917—1918, II osa*. Jyväskylä 1981., 417.
7. Kalm, m.t., 144—152, 163—164.
8. Kalm, m.t., 153—155, 168—170; *Pohjois-Hämeen Rykmentin I Pataljoonan menevät raportit*, 3, 12.4.1918 (n:o 131) ja 25.4.1918 (n:o 216), kansio 3; menevät raportit, 2, 22.4.1918 (n:o 210), kansio 3. SArk.
9. Kalm, m.t., 195—196; Paavolainen, m.t., 99.

10. Paavolainen, m.t., 81—84, 101, 357.
11. Kalm, m.t., 38, 73—77; "Ikäviä tietoja punaryssille yleensä ja hyviä neuvoja Padasjoella oleville punaryssille erityisesti", 24.3.1918. Kalmin kok., PK 339, kansio 1. SArk.
12. Pohjois-Hämeen Rykmentin I Pataljoonan tulevat raportit, 2, Örnflyktin ilmoitukset Kalmille 23.4.1918 (n:ot 157 ja 161); Theslöfin ilmoitus Kalmille 23.4.1918 (n:o 165); Aminoffin päiväkäsky 25.4.1918 (n:o 153), 1520 A 7. SArk.
13. O. Nordqvistin, Kävyin ja Hillon anomus Mannerheimille 22.4. 1918. Kalmin kok., PK 339, kansio 1. SArk.
14. Wilkunan kirje Kalmille 18.1.1920. Kalmin kok., PK 339, kansio 1. SArk.
15. Kalm, m.t., 198—201.
16. Seppo Zetterberg, Suomi ja Viro 1917—1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltiosuuntauksen alkuun. Historiallisia Tutkimuksia, 102.Helsinki 1977., 63—64,69—71, 79, 84—100, 118.
17. Helanen, m.t., 89; Vesa Vares, Murrosvuosien sopeutuva konservatiivi. Lauri Ingmanin poliittinen toiminta Venäjän helmikuun vallankumouksesta tasavallan vakiintumiseen Suomessa 1917—1920. Poliittisen historian lisensiaattityö. Turun yliopisto 1989., 291; Zetterberg, m.t., 150—152.
18. Helanen, m.t., 126—132; Hans Kalm ym., Pohjan Poikain retki. Porvoo 1921., 17; Zetterberg 1977, m.t., 187.
19. Vares, m.t., 258—259.
20. Louhivuoren sähkö Erkki Lepistölle 16.1.1919. Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 2, F 2. SArk.
21. Viron Avustamisen Päätoimikunnan (VAPTK) ptk 27.12.1918. VAPTK 1524 A 1, C 1; Välikirja, s.a., VAPTK 1524 A 2, E (1—7). SArk.
22. Lepistön sähkö Sotaministeriölle 16.1.1919. VAPTK 1524 A 2, E(1—7). SArk; VAPTK kenraali Wetzterille 16.1.1919 ja Rudolf Waldenin kirjeet VAPTK:lle 15.1. ja 3.2.1919, Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 A 2, F 9. SArk; Lepistön kirje Wetzterille 13.2.1919 ja Wetzterin merkinnät samalle paperille 22.2. 1919 ja esikuntapäällikkö Wadenin kirje VAPTK:lle 8.2.1919, Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 2, D(1—3). SArk.
23. Louhivuoren kirje Wetzterille 1.3.1919. Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 2, F 2. SArk.
24. Y. O. Ruuthin promemoria Ingmanille 17.12.1918. Jäljennökset: Kirkollis- ja Opetusministeri Lauri Ingmanilta 15.2. 1921 saaduista papereista koskien Suomen Hallituksen suhdetta Viron avustamiseen.VAPTK 1524, A 1, E(1—7). SArk.
25. Kettusen kirje "Veli Hyvälle" (tod.näk. Vilho Helanen) 18.1. 1920. VAPTK 1524 A 2, E(1—7). SArk.
26. Päiväkäsky n:o 6, 6.1.1919. 1. Suomalaisen Vapaaajoukon esikunta, 1524 B 5, D(1—4). SArk.
27. Kalm ym., m.t., 38—40; VAPTK:n ptk 31.12.1918. VAPTK 1524 A 1, C 1. SArk.
28. Kalm ym., 24—27; Intendentti Tornbergin sähkö Viron hallitukselle 25.1.1919. Pohjan Poikain (PP:n) esikunta, 1524 C 1, F 11; Kalmin sähkö Göösille 18.2.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 14; Schulginin sähkö Göösille 18.2.1919. Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 3, F 12. SArk.

29. VAPTK:n ptk 3.1.1919. VAPTK 1524 A 1, C 1. SArk.
30. Kettusen kirje "Veli Hyvälle" (tod.näk. Vilho Helanen) 18.1.1920. VAPTK 1524 A 2, E(1—7). SArk.
31. C.G.E.Mannerheim, Muistelmat I. Helsinki 1951., 400—403.
32. VAPTK:n ptk 7.1.1919; Välikirja 9.1.1919 Wetzlerin ja VAPTK:n välillä. VAPTK 1524 A 1, C 1; Käsky n:o 1 vapaaehtoisjoukoille, 20.1.1919. Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 2, D(1—3). SArk; Zetterberg, m.t., 165.
33. Helanen, m.t., 367—399; Kalm ym., m.t., 38—97.
34. Kettusen kirje Louhivuorelle 24.1.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
35. Helanen, m.t., 422—424; Kalm ym., m.t., 103—104; Kalmin sähke Wetzzerille 12.2.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 14. SArk.
36. Kalmin sähke STT:lle 10.2.1919. Suomen vapaaajoukkojen Tallinnan etappi, 1524 B 1, F 1. SArk; Kalmin sähke Wetzzerille 11.2.1919. Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 2, F 1; Kalmin sähke Louhivuorelle 14.2.1919 ja Louhivuoren sähke Kalmille 16.2.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 1. SArk.
37. Kalmin sähke Wetzlerin esikunnalle 15.2.1919. Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 2, F 3; Kalmin sähke Wetzzerille 16.2.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 3. SArk.
38. Kalm Pohjan Pojille 16.2.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, D 8. SArk; Helanen, m.t., 455—457; Kalm ym., m.t., 143.
39. Kalmin sähke Göösille 28.1.1919. Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 2, F 9; Göösin sähke 17.2.1919 ja Kettusen sähke 20.2.1919 Kalmille. Suomalaisen vapaaajoukon Tallinnan etappi, 1524 B 1, F 1; Kalmin sähkeet Göösille 18.2. ja 19.2.1919 ja Wetzlerin sähke Kalmille 1.3.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 1. SArk; Göösin sähke Kalmille 19.2.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA; Kalm ym., m.t., 100—101, 262—268.
40. Ministeri Hankon kirje Louhivuorelle 7.2.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
41. Jäljennös Kalmin valtuutuskirjasta Stenbergille 8.2.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 9; Kettusen kirje tod.näk. Kalmille 26.2.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 14. SArk.
42. Kalm ym., m.t., 185—190.
43. Johan Laidoner, Kun Viron vapaussodan ylipäällikkö ja suomalainen aktivisti suunnittelivat Suur-Suomea. Suomen Vapaussota 9/1934., 195—197.
44. VAPTK:n ptk 17.1.1919; 4.2.1919; 27.2.1919. VAPTK 1524, A 1, C 1. SArk; Louhivuoren kirje Wetzzerille 6.2.1919 ja Y.O. Ruuthin kirje VAPTK:lle 30.1.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA; Santeri Alkion päiväkirja 26.1.1919. Alkion kok., OS 77.VA.
45. Ruuthin kirje 13.1.1919, Kettusen kirje 30.1.1919 ja Yrjö Putkisen kirje 31.1.1919. Louhivuoren kok., kansio 31. VA; VAPTK:n ptk 1.2.1919. VAPTK 1524 A 1, C 1. SArk.
46. Timo Soikkanen, Yrjö Ruudun (Y.O.Ruuth) elämäkerran käsikirjoitus, 101—102.
47. Rafael Erichin päiväkirja 1.2. ja 7.2.1919. Erichin kok., kansio 45.VA.
48. Wetzlerin kirje Louhivuorelle 30.1.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA; Lauri Kettunen, Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918—1924. Porvoo 1948., 37—38.

49. Zetterberg, m.t., 189.
50. Kettusen kirje Louhivuorelle 24.1.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
51. Kettusen kirje Louhivuorelle 20.2.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
52. Sopasen sähkö VAPTK:lle 19.2.1919. VAPTK 1524 A 2, E(1—7). SArk.
53. Ministeri Hankon kirje Louhivuorelle 7.2.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
54. Kettusen kirje Louhivuorelle 27.2.1919; jäljennös Puskarin sähköstä Laidonerille 24.2.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
55. Kettusen kirje Louhivuorelle 28.2.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
56. Wetzlerin kirje Louhivuorelle 1.3.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
57. Louhivuoren kirje Laidonerille 3.3.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
58. VAPTK:n kirje Kettuselle 3.3.1919; Louhivuoren ja Holman kirje Kettuselle 4.3.1919; Louhivuoren kirje Kettuselle 4.3.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
59. ”Ohjeet matkalleni 5—7/3 19 Tallinnaan sovittamaan. Holma.” VAPTK 1524 A 2, F(1,2). SArk.
60. Holman kirje Välikankaalle (UM) 6.3.1919. VAPTK 1524 A 2, F (1,2). SArk.
61. Ibidem.
62. Kalmin sähkö Louhivuorelle 5.3.1919. Suomen vapaaehtoisten joukkojen esikunta, 1524 B 2, F 9. SArk.
63. Stenbergin kirje Kalmille 6.3.1919. PP:n esik., 1524 B 7, D 8. SArk.
64. ”Kenraali Wetzlerin palauksen johdosta”, s.a. PP:n esik., 1524 B 7, D 8. SArk.
65. VAPTK:n ptk 8.3.1919. VAPTK 1524 A 1, C 1; Karjalan Kansalaisliiton Itä-Karjalan komitean ptk 11.3.1919. Stenbergin kok., kansio 4. SArk.
66. Louhivuoren kirje Kalmille 10.3.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 1. SArk.
67. Helanen, m.t., 160—165.
68. Kalm ym., m.t., 167—183.
69. Wetzlerin kirje VAPTK:lle 6.1.1919. VAPTK 1524 A 1, F(7,8); VAPTK:n ptk 7.1. ja 1.2.1919. VAPTK 1524 A 1, C 1. SArk; Louhivuoren kirje Wetzlerille 6.2.1919. Louhivuoren kok., kansio 31.VA.
70. Soikkanen, m.t., 102—104.
71. Ekströmin sähkö Wetzlerille 1.3.1919. Suomalaisten vapaajoukkojen Tallinnan etappi, 1524 B 5, F 6. SArk.
72. Kettunen, m.t., 40.
73. Kalmin sähköet Stenbergille 10.3. ja 13.3.1919. Stenbergin kok., kansio 4. SArk.
74. Neuvottelupöytäkirja, alkaa ”ev.Kalm, välikirjat”, s.a. PP:n esik., 1524 B 7, D 8. SArk.
75. Kalm ym., m.t., 192; Itä-Karjalan Väliaikaisen Hallituksen perustava kokous 20.2.1919. Aarne Sihvon kok., kansio 8. SArk.
76. Jäljennös Kalmin sähköstä Rihtniemelle 25.3.1919. PP:n esik. 1524 B 7, D 8. SArk.
77. Kalm ym., m.t., 192—193.

78. VAPTK:n ptk 20.3. ja 22.3.1919. VAPTK 1524 A 1, C 1. Sark.
79. Kalm ym., m.t., 193; Louhivuoren sähke Kalmille 28.3.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 1. Sark.
80. Louhivuoren kirje Pätsille 24.3.1919. Louhivuoren kok., K 31. VA.
81. Louhivuoren kirje Waldenille 3.4.1919. Louhivuoren kok., K 31. VA.
82. Louhivuoren sähke Kalmille 3.4.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 1. Sark.
83. Kalm ym., m.t., 277—281,286—287; Välikirja, Kalmin ehdotus, 5.4.1919. PP:n esik., 1524 B 7, D 8. Sark.
84. Kalm ym., m.t., 270—277.
85. Helanen, m.t., 202, 521—522.
86. Louhivuoren kirje Waldenille 3.4.1919, Kalmin sähke Stenbergille, s.a., ja Kalmin kirje Stenbergille 6.4. 1919. PP:n esik., 1524 B 7, D 8; VAPTK:n ptk 7.4. ja 8.4.1919. VAPTK 1524 A 1, C 1; Louhivuoren sähkeet Kalmille 3.4. ja 6.4.1919. PP:n esikunta, 1524 C 1, F 1. Sark.
87. Kalm ym., m.t., 283; "Mistä syystä suomalaiset joukot poistuivat Vi-rosta", 5.5.1919. Louhivuoren kok., kansio 31. VA.
88. Vares, m.t., 291—302.
89. Luopajärven kirjeet Alkiolle 17.3. ja 20.3.1919. Alkion kok., PR 102. VA.
90. Stenbergin kirjeet Kalmille 8.4. ja 14.4.1919. PP:n esik., 1524 B 7, D 8. Sark.
91. Zetterberg, m.t., 233.
92. "Seuraavat asiakirjat ja todisteet olisivat saatavat P.P.rykm. asian ajoa varten", s.a. PP:n esik., 1524 B 7, D 8; Stenbergin PM "Pohjan Poikain suhteesta Viron avustamisen toimikuntaan", 28.4.1919. VAPTK 1524 A 2, F(1,2). Sark; Kalmin keräyskehotus 30.4.1919 sekä välikirja ja värväyssuunnitelma, s.a. Stenbergin kok., kansio 4. Sark.
93. Kalmin kirjeet Stenbergille 15.5. ja 26.5.1919. PP:n esik., 1524 B 7, D 8. Sark. — Kirjeessä 15.5.1919 ei ole Kalmin allekirjoitusta, mutta sisällöstä päätellen sen on pakko olla hänen kirjoittamansa.
94. Zetterberg, m.t., 247—258, 262—263; VAPTK:n ptk 22.4.1919; 29.4.1919; 15.5.1919; 3.6.1919; 16.6.1919. VAPTK 1524 A 2, F(7,8). Sark.
95. Göösin sähkeet Laidonerille ja Peltoselle 30.6.1919 sekä N. N.:lle 20.6.1919. VAPTK 1524 A 2, F(7,8); VAPTK:n kirje Kalmille 15.7.1919. Stenbergin kok., kansio 4.Sark.
96. Kalmin kirje E.E.Kailalle 16.6.1919. Kailan kok.,PK 637, kansio 2. Sark. — Kirjeessä olevan vuosiluvun 1918 on pakko olla virheellinen.
97. Stenberg Sihvolle 31.5.1919, muistiinpanokirja. Stenbergin kok., kansio 4. Sark.
98. Karjalan Kansalaisliiton Itä-Karjalan komitean ptk 29.9.1919. Stenbergin kok., kansio 4. Sark.
99. Kalm, m.t., 8.

Summary

HANS KALM — THROUGH DISOBEDIENCE ALMOST TO WORLD-WIDE FAME.

Hans Kalm, a former Esthonian officer of the Czar, represented with other war-time and period of transition activists the power of action compared to the squibbling of "petty politicians". Due to his fierce character which little tolerated authorities, and often sheer good luck he achieved the charismatic aura of a brave soldier. This aura was not unjustified and it appealed to many who thought that it was the "incapable", "egoistic" and "feet-dragging" politicians who in 1917—1918 had led matters always into a deadlock. Instead, those who represented direct action and personal courage could act in the nation's real interest and according to the will of its healthy segments without being driven to swamp of compromises: When the situation and the interest of the fatherland required one had to have the courage to take initiative for national, expansionist politics.

Kalm typified a generation of activist, the "jäger-like" values for battle. His action in Finland in the spring of 1918 and in Esthonia in the winter and spring of 1919 was guided by these values. His method of behaviour in both cases was so similiar that one can suspect a conscious application of the 1918 model of succesful, self-assertative action also in Esthonia where the reward seemed to be a world historical role to found a Greater Finland in Ingermanland, Petersburg and Eastern Karelia. According to a publisher of a book on Kalm's stay in Finland "one could say that in many respects he was more Finnish than the Finns themselves".

In spring 1918 Kalm was a commander of a battalion in the Häme Regiment and gained great national reputation by being the first on the White side to make contact from the north with German troops. Characteristically this act of heroism was a fruit of disregarding orders by superiors. In military matters Kalm always believed in the power of brave and bold offensive action — and this is how he also acted. The success he achieved protected him from disciplinary action but in the longer run it infected his relations with his superiors: Kalm was not trusted anymore and finally he was set aside — according to his own conception as a victim of the conspiracy of incapable persons.

In Esthonia, as the commander of the Finnish volunteers, Pohjan Pojat, Kalms most significant achievements were the conquests of Valki and Marienburg. In Marienburg he again disobeyed his superiors' orders and strived for what could even be called a world historical role — the creation of Greater Finland and the destruction of Petersburg. This time he was opposed both by Finnish authorities

as well as the Head Coordinating Council and the Commander-in-Chief of the Finnish volunteer troops. Again he was however saved: Success as well as the support by the Esthonian state and military leaders as well as the Finnish volunteer activists resulted in Kalm's staying in Esthonia while his Commander-in-Chief, General Martin Wetzler was forced to return to Finland. Now possibilities for large-scale operations in Ingermanland, Petersburg and East-Karelia seemed to be in offer.

However Kalm's obstinate denunciation of authorities finally found its limits. Finnish authorities and those leaders that acted according to the demands of realpolitik were not ready to go along with the hazardous offensive tactics proposed by Kalm. The often contradictory factors that had reciprocated in promoting Kalm ceased to exist. The high-handed and ambitious Kalm was simply not useful in a stabilizing situation. Characters like Kalm had their opportunities in a transitory phase. More peaceful conditions favoured different personalities, those compromise-willing, parliamentary types whom Kalm had always most deplored. He was to be disappointed with the results of his years of fighting as were the Finnish activists.

Erik Tudeer

ÅLANDS HEMVÄRN 1939—1940

Under 1920- och 1930-talen fördes tidvis en intensiv och ända till hänsynslöshet polariserad pressdebatt om ålänningarnas i självstyrelselagen garanterade befrielse från värnplikt. I debattens hetta ifrågasattes t.o.m. ålänningarnas personliga mod. De redaktörer och politiker som hävdade att ålänningarna utmärkte sig genom sin feghet var inte väl underrättade. Rätt många av dem skulle ha tvekat om det gällde att i storm och mörker bärga skötar, gå ut med en lotskutter eller skifta segel på en djuphavsseglare. Ändå var sysslor av den arten helt naturliga för ålänningarna. Historiskt sett saknade örikets befolkning inte heller krigiska meriter. Medan Åland var en del av Sverige bidrog ålänningarna på samma sätt som befolkningen i andra landskap till rikets försvar. Gällde det att slåss långt borta från hemtrakten, så var väl inte ålänningarnas entusiasm större än andras. Den starkaste försvarsviljan har på Åland liksom annorstädes gällt hembygden. Under 1808—1809 års krig gav ålänningarna prov på personlig tapperhet, jämförbar med skeendet i "Molnets broder". En friskara av landstorms karaktär befriade under Aréns och Gummerus' ledning Åland från ryska soldathopar.

Under första världskriget betungades Åland av den ryska militärens mycket kännbara närvaro. Ingen öppen befrielseörelse kunde naturligtvis företas mot tusentals beväpnade ryssar. Men däremot fungerade med rätt vidsträckt understöd av befolkningen en handlingskraftig underjordisk rörelse. Ledaren för Ålands underground var Mariehamns stads ordningsman (motsvarande borgmästare), vicehäradshövding Carl Björkman. Genom jägarrörelsens åländska deltagare fick Björkman kontakt med försvarsledningen i Tyskland. Som förbindelsemän fungerade bl.a. Jan Sundberg, Nandor Johanson-Stenlid och Alfons Granit.

Sprängämnen smugglades in från Tyskland med ubåt. De åländska sabotörerna slängde in trotylspäckade antracitstycken i ryska flottans bränsleförråd. Sabotageförsöken gav inga betydande resul-

tat. Däremot hade den åländska underjordiska rörelsen betydelse som etapporganisation och som kärna för vad som hände under frihetskriget.

När Nystadskåren kom över isarna till Åland, möttes den av vänlighet bland ålänningarna. En del ålänningar anslöt sig även till kåren. Några av dem var senare med om strider på olika frontavsnitt på fastlandet.

Våren 1918 pacificerades Åland, först av svenskar och sedan av tyskar. Men snart besattes Åland av finländska trupper.

I den självständighetskamp som Åland samtidigt förde på det internationella planet hörde Carl Björkman och Julius Sundblom till förgrundsfigurerna. Ålänningarna önskade återförening med Sverige. I stället erbjöds landskapet 1920 en viss autonomi, 1921 kombinerad med internationella garantier för demilitarisering och neutralisering. Om Ålands neutralisering hotades, skulle Finlands försvarsmakt omedelbart skrida till åtgärder — minering, besättande etc. — för att skydda öarna tills garantimakterna hann träda till. Ålänningarna befriades från värnplikt, men i stället skulle de eventuellt nödgas tjänstgöra inom lots- och fyrväsendet. Den eventualiteten genomfördes aldrig i praktiken såsom tvångsåtgärd. Däremot var ju motsvarande befattningar på Åland regelmässigt besatta med ålänningar.

I diskussionen om Ålands försvar har man inte alltid frågat efter eller kommit ihåg varför ålänningarna inte har önskat ett befäst och av trupper besatt landskap. Kärnan i tankegången har inte varit försvarsnihilism utan omsorg om Ålands särart. Omfattande befästningsverk skulle erfordra arbetare utifrån. Det skulle innebära en risk för den språkliga enheten. Samma risk skulle naturligtvis alla de truppstyrkor innebära som kunde tänkas behövligen för att skydda det före atomvapnens tid strategiskt betydelsefulla området. Ja, man var helt enkelt rädd för förfinskning. Men vid sidan av detta hot mot ålänningarnas språkliga särart — för dem jämförbart med det tidigare förryskningshotet — fanns naturligt nog en stark leda vid det självsvåld och den dåliga anpassning militären erfarenhetsmässigt visat på Åland. Minnena från Bomarsundstiden och första världskriget var inte uppmuntrande.

Efter Nationernas Förbunds beslut midsommaren 1921 lärde sig Sverige att svälja förtreten. Småningom gick det också upp för en och annan att man kanske inte borde ha börjat samarbetet med det nya, självständiga Finland genom att försöka beröva republiken en del av dess territorium.

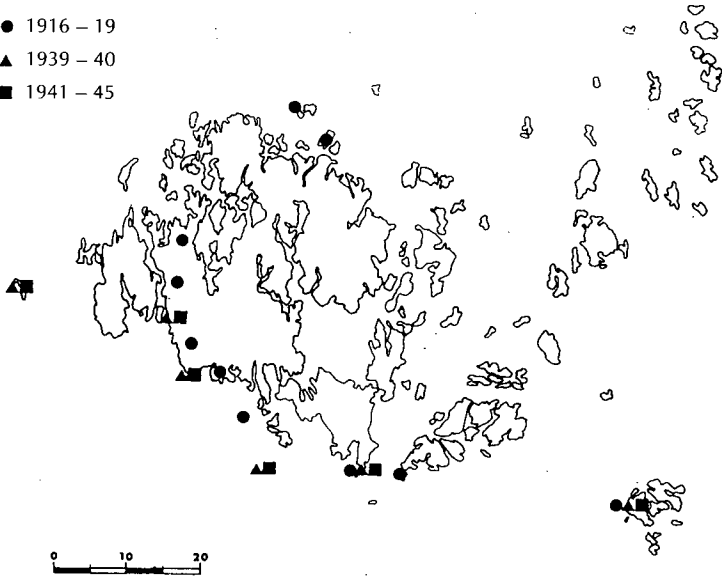
I de diskussioner Mannerheim förde med den svenska statsledningen under statsbesöket i Stockholm 1919 föreslog riksföreståndaren ett försvarssamarbete på Åland. Men ingen ville lyssna på honom — då. Fyra år senare fick utrikesminister Carl Hederstierna i Sverige silkessnöret för att han i ett tal tagit upp Mannerheims tanke. Men på ett inofficiellt plan hölls tanken på försvarssamverkan levande bland stabsofficerare både i Sverige och i Finland. De rykten om planer på justering av Ålands status som småningom nådde öriket väckte genast ett förgrymtat motstånd, som fann sitt främsta vapen i Julius Sundbloms person och i hans tidning "Åland".

Regeringskretsarna i Sverige förhöll sig långt in på trettioalet avvaktande, för att inte säga negativa till militär samverkan med Finland. Språkstriden nötte på de känslomässiga banden. Och den storfinska politik som högljutt förespråkades av Akateeminen Karjalaseura (AKS) skrämde rikssvenskarna. Var det rätt att binda Sverige vid militär samverkan med Finland, om Sverige inte kunde påverka partners utrikespolitik? Man kom bl.a. ihåg Olonetsexpeditionen 1919, godkänd och finansierad av republiken Finlands regering. Någon äventyrspolitik ville man inte bli delaktig i. Dessutom kunde det för många socialister i Sverige kännas otrevligt att smida planer som var klart och entydigt riktade mot det socialistiska Rådssryssland. De hade hört om vit terror i Finland — däremot visste de föga eller intet om den röda terrorn vare sig i Finland eller i Josef Stalins rike.

Under 1938 visade sig på svenskt regeringshåll ett nyväckt, starkt intresse för Ålands försvar. Attitydförändringen har tolkats så, att man ville binda Finland vid en nordisk politik för att grannen inte skulle kasta sig i armarna på det allt starkare och fräckare Tyskland. Det var tydligen ockupationen och anslutningen av Österrike i mars 1938 som slutligt öppnade ögonen på de svenska

TUNGA BATTERIER

- 1916 – 19
- ▲ 1939 – 40
- 1941 – 45

Karta över de ryska och finska tunga batterierna på Åland under första och andra världskriget. Källa: Pekka Erämetsä och Kenneth Gustavsson, Befästningar på Åland 1915—1945. Röster från fredens öar. Mariehamn 1986.

A map of the Russo-Finnish heavy batteries in Åland in World War I and II. Source: Pekka Erämetsä and Kenneth Gustavsson, Befästningar på Åland 1915—1945 (Fortification in Åland 1915—1945). Röster från fredens öar. Mariehamn 1986.

politikerna. Vid det laget hade även grannrelationerna förstärkts genom Finlands sedan 1935 konsekvent nordiska politik, och språkstriden hade stillnat av.

Hitlers uppenbara expansionslust väckte oro också i Sovjetunionen. Ett symptom på detta var de ytterst hemliga samtal som på Stalins order inleddes i Helsingfors av Boris Jartsev från den sovjetiska beskickningen. Sovjetunionen ville ha starkare garantier för

att Finland inte skulle ställa sig på Tysklands sida vid en eventuell konflikt. Efter Jartsev tog andra ryska förhandlare vid. Man kan säga att förhandlingarna egentligen bröts först i november 1939.

Under våren och försommaren 1938 förhandlade Finland och Sverige om militär samverkan på Åland. Själva Ålandskonventionen ville man inte förändra, men det geografiska området för dess giltighet skulle ändras: man ville befästa Ålands sydligaste skärgård på en linje från Lågskär till Kökar. Minspärrear skulle upprättas i Ålands hav. På Fasta Åland skulle kunna finnas rörligt artilleri. Det förutsattes att både svenska och finländska trupper i viss omfattning kunde gemensamt besätta Åland vid uppenbart hot. En bestående neutralitetsvakt ville man inrätta genom åländsk värnplikt. Den åländska insatsen skulle existera under de närmaste tio åren. Ålänningarna skulle kompenseras genom avlägsnande av tjänstgöringen vid lots- och fyrinrättningen och genom en utvidgad självstyrelselagstiftning.

De många svängarna i långdansen kring Ålandsplanen — även kallad Stockholmsplanen — har skildrats i detalj av bl.a. forskarna Wilhelm Carlgren, Stig Jägerskiöld och Krister Wahlbäck (se litt.fört.). I detta sammanhang räcker det därför att antyda Björkmans och Sundbloms diametralt motsatta roller i skeendet.

Lantrådet Carl Björkman fick viss förhandsinformation om planerna i Stockholm redan i mars 1938. Talmannen Julius Sundblom var likaledes kallad till mötet med justitieminister Westman men infann sig inte. I stället åtföljdes Björkman av landskapsarkeologen Matts Dreijer, som beskriver mötet i sina memoarer. Vad som föreslogs var en byteshandel: bättre självstyrelse mot vissa justeringar av Ålands demilitariserade status. Björkman, som väl kände den gällande självstyrelselagstiftningens brister och som ständigt var orolig för vad ett förverkligande av lots- och fyrtjänsten kunde innebära, intog en i princip positiv inställning till Ålandsplanen.

Sundblom var måhända inte lika väl informerad. Det förefaller som om han till en början trott att man ville skrota ned 1921 års konvention och befästa hela Åland. Sådana planer kunde han naturligtvis inte godkänna. I stället föreslog han i tidningen Åland att man skulle planera försvar av ett obefäst Åland med minering,

flotta och flyg. Någon åländsk värnplikt ville han absolut inte höra talas om.

Åbonejdens Frontmannaförening arrangerade den 12 juni 1938 en högtidlig avtäckning av ett monument till minne av slaget i Godby 1918. I sitt avtäckningstal gjorde sig Björkman till tolk för den försvarsvilja som han ansåg fortfarande finnas hos ålänningarna.

Talet uppfattades av den åländska allmänheten som ett oreserveerat accepterande av befästningar och värnplikt. Visserligen hävdade lantrådet att han egentligen tänkt sig något slags åländskt folkvärn, men hans fortsatta handlingssätt gjorde honom klart stämplad som vän av Stockholmsplanen. På hösten skulle landstinget ta upp till behandling vissa ändringar i självstyrelselagstiftningen. I stort sett gällde det att ta ställning till Stockholmsplanen, kombinerad med förbättringar av självstyrelsen. I god tid före landstingets session bådades olika opinionsyttringar upp. Folkviljan, verksamt stödd av tidningen Åland, var klart för bibehållande av Ålands särställning vad gällde frihet från befästningar, militär och värnplikt. Status quo blev den term majoriteten av ålänningarna samlades kring. Termen hade hävd från 1856, då den första demilitariseringskonventionen slöts.

Den 27 oktober 1938 sammanträdde Ålands landsting för en förberedande behandling av en skrivelse från republikens president. I skrivelsen betonades att Finlands och Sveriges regeringar önskade vissa modifikationer i neutralitetskonventionen av år 1921. Det gällde således vissa befästningar och en begränsad närvaro av militär, enbart svenskspråkig. Åländsk värnplikt föreslogs genomförd temporärt för en tioårsperiod. "Befolkningens vapenövning skulle avse hembygdens försvar och den värnpliktige finge icke under freds- eller krigstid varaktigt användas till tjänstgöring utanför landskapet". Utbildningen skulle ske på svenska. Om landstinget satte sig på tvären, skulle regeringen genomföra den i självstyrelselagen förutsatta obligatoriska tjänstgöringen vid lots- och fyrinrättningen.

Efter landstingets öppnande inträdde en deputation från ett medborgarmöte. Det var tre bönder: Johannes Eriksson från Finström,

August Karlsson från Sund och Algot Bengts från Eckerö. Eriks-son, veteranen från Ålandskampens dagar, läste upp en resolution, där man motsatte sig de aktuella förändringarna i Ålands status.

Den 31 oktober tog landstinget med talmannen Sundblom i spetsen emot ett demonstrationståg med ca 4 000 deltagare. Det anfördes av Carl Carlson från Stålsby, en av kämparna från Ålandsrörelsens tider. Carlson framförde på bondetågets vägnar en resolution, där status quo krävdes.

Urtima landstinget avslag regeringens förslag. Det efterföljdes den 15 november av lagtima landsting. Under dessa två sessioner förlorade Åland sin landshövding Torsten Rothberg, som avled, och sitt lantråd Carl Björkman, som fick misstroendevotum. Ny landshövding blev vicehäradshövding Ruben Österberg. Till lantråd utsågs folkskollärare Viktor Strandfält.

I januari 1939 meddelades allmänheten att Sveriges och Finlands regeringar enats om en justering av Ålandskonventionen. Den underställdes senare under året Folkförbundets råd. Men redan i februari sammanställdes en åländsk folkadress med nära 11 000 underskrifter. Adressen skulle inlämnas till Folkförbundet som en protest mot remilitiseringsplanerna. Men Nationernas Förbund kunde av formella skäl inte ta emot adressen, som därför deponerades i ett bankvalv i Genève. Ålänningarnas klagomål borde nämligen fördragsenligt ha riktats till Finlands regering.

Ålänningarna hade således blivit överkörda. Det såg ut som om befästningsplanerna skulle kunna förverkligas trots öbornas tämligen enhälliga protester. Men på Folkförbundsrådets sammanträde motsatte sig Sovjetunionen Ålands befästande i så kategoriska ordalag, att Sverige drog sig tillbaka. Det blev ingenting av den urtima riksdag, som genom att stadfästa Stockholmsplanen skulle ha bundit Sveriges öden — delvis eller helt — vid Finlands.

Vinterkriget börjar

Under sommaren 1939 var det omöjligt att förutspå hur maktkonstellationerna skulle utformas vid en eventuell världskonflikt. Sovjetunionen utgick vid sina förhandlingar med Finland från risken av ett tyskt anfall. Samma hotbild dikterade Sovjets nej till Ålandsplanen och ledde under sommaren till förhandlingar om försvarssamarbete mellan Sovjetunionen, England och Frankrike. Men sommaren fick ett överraskande slut: paktens mellan Hitler och Stalin den 23 augusti. De kretsar i Finland som enligt hävdvunnet mönsterlitat på tyskt stöd mot sovjetiska krav fick en svår chock. I Finland visste de flesta inte om det hemliga tilläggsavtal som hänförde vårt land till Sovjetunionens intressesfär. Men bilden var ju ganska klar ändå.

Vid höstens förhandlingar i Kreml lyckades Finland inte tillfredsställa sin mäktiga granne. Det diplomatiska stödet från bl.a. Sverige och Förenta Staterna var verkningslöst. Den 30 november började kriget med bombning av Helsingfors och anfall på Karelska Näset. Finnarna var ensamma mot övermakten. Sverige ville inte gå i krig för vår skull. Däremot hade Sverige avtalsenligt minerat sin del av inloppet till Bottenhavet. Och den materiella hjälpen från Sverige blev jämte frivilliginsatsen betydelsefull för Finlands förmåga att klara sig genom tre förtvylade månader.

Åland blir krigszon

Under ledning av kommodor Svante Sundman besattes Åland den 2 december av en förstärkt cykelbataljon (Polkupyöräpataljoona 8), ett maskingevärskompani och ett förband kustartillerister.

I en offentlig proklamation informerades ålänningarna om läget:

”Trupper ur Finlands försvarsmakt beträda nu Ålands jord. Detta utgör för Eder den bistra bekräftelsen på att vårt folk i en skickesediger tid blivit ställt inför allvarligaste prov-

ningar och inför ett våldshot, vars innebörd vi blott alltför väl känna. — — —

Trupperna komma till Eder icke för att kränka den neutralitetskonvention till vilken Ni litat, så länge ännu mellan stater och folk slutna fördrag hade värde och helgd, utan komma för att i enlighet med konventionens anda och bokstav fylla vårt land tillkommande skyldighet. Det nödvärnsläge konventionen förutsätter är nu för handen. — — —

Den kamp till vilken vi blivit tvingade gäller också Eder ögrupps särställning inom riket och inom den nordiska gemenskapen. En angripare har inte respekt för annan rätt än den som värnas med vapen.”

Kommodor Sundman sände även sin proklamation till landskapsnämnden. I följebrevet uttryckte han förvissningen om ett gott samarbete. Samma förvissning hade redan dagen innan uttryckts av landshövdingen och talmannen: nu skulle man glömma de bittra minnena av tvister mellan riket och landskapet. Regeringen kunde räkna med Åland som en lojal del av republiken Finland.

Ålands försvar i praktiken

Åland var en del av sjöförsvaret. Inom öriket hade inga förberedande åtgärder vidtagits före krigsutbrottet. Men republiken Finland som helhet hade byggt upp ett anmärkningsvärt effektivt kustförsvar i form av långskjutande artilleri. Inte heller örlogsflottan hade lämnats utan avseende. Enligt det 1927 av riksdagen antagna flottprogrammet byggdes kustpansarfartygen Väinämöinen och Ilmariinen, fyra ubåtar och fyra icke isgående motortorpedbåtar. Dessutom inköptes 1936 ubåten Vesikko. Några reguljära sjöslag kunde vår lilla armada inte utkämpa. Men för landets — också landskapet Ålands — försvar fick örlogsflottan trots sin anspråkslöshet en avgörande betydelse. Den kompletterades av den avriggade Suomen Joutsen, sjöbevakningens båtar och isbrytarna.

I början av vinterkriget var pansarfartygen förlagda till åländska farvatten. Först låg de i Mariehamn för att med sitt effektiva luftvärnsartilleri trygga landsättningen av trupper och materiel. Sena-

re låg de en tid vid Sottunga, där konvojfarleden behövde skydd. Suomen Joutsen låg camouflerad vid Herrö.

Landsättningen av försvarsstyrkorna i Mariehamn skedde ostörd av fienden. Från ett av transportfartygen, s/s Viola, besköts visserligen ett lågtflygande plan med snabbeldsgevär, men planet landade välbehållet på Slemmerns is. Ett kulhål i vingen visade dock vad som kan hända när unga soldater inte känner igen egna flygplan.

På nolltid skulle nu det kustartilleri byggas upp som man inte fått installera i fredstid. Det tunga artilleriet orienterades mot söder och väster. Följande positioner valdes:

Signilskär	2/152/45
Hammarudda	2/152/45
Nyhamnslandet	3/120/40
Herrö	2/152/45
Kökar	2/152/45

Sex tums kaliber (152 mm) betyder en räckvidd på ca 15 km. Försvarslinjen kompletterades med lätta batterier, taggtrådshinder och maskingevärnsnäten. På grund av strandlinjens längd blev anläggningarna omfattande — t.ex. "Västvallen" på Hammarudda — och avpatrulleringen krävande.

I första skedet nödgades man ställa upp de tunga pjäserna på öppen vallgång. Senare etablerades ett svensk-finländskt försvarssamarbete i oväntad form. Byggnadsfirman Skånska Cement (nuv. Skanska) åtog sig att föra upp betongfort för kanonbatterierna.

Finlands sak är vår

Åland förvandlades i rask ordning till något av ett befäst militärläger. För ålänningarna betydde det i praktiken en mångfald av nya uppgifter. Militären skulle inkvarteras. Eftersom skolorna var stängda, fanns det tämligen gott om utrymmen, som visserligen inte var möblerade för kasernbruk. Militären behövde hästar och kuskar för sina transporter. Inte minst var det befästningsarbetena som

ställde krav på transportkapaciteten. Den exceptionella vinterköl-
den gav starka isar ända ut till Signilskär, vilket underlättade kör-
ningen.

Den allmänna inställningen till besättningstrupperna skulle kun-
na sammanfattas i en samtida rikssvensk slogan: "Finlands sak är
vår". Inställningen var vänlig, hjälpsamheten anmärkningsvärd.

Militärförläggningen i Eckerö Torp var ett gott exempel på foster-
ländsk anda i åländsk bygd. Ett kompani marscherade in i byn i
början av december. Folkskolan och några bondgårdar användes för
att inkvartera de nya byborna. En hastigt verkställd frivillig mad-
rassinsamling i Torp gav resultatet att ingen behövde ligga på halm.
En kantin inrättades omedelbart av byns yngre kvinnor under led-
ning av fru Hjördis Eriksson. Manskapet var från Tavastland och
kunde bara finska. Torpborna kunde i regel inte många ord finska.
Men samarbetet gick fint. Det kröntes av en julfest på Mansjö
pensionat för kompaniet och värdfolket. Festen lär ha varit mycket
lyckad. Man kan inte ta miste på äktheten i den fosterländska
andan, även om den avgörande inspirationskällan säkert var känslan
att hembygden var hotad. Byns kvinnor var hela vintern syssel-
satta med att spinna och sticka för att kunna skicka varma ylle-
plagg till fronten. Hjälpverksamheten växte fram helt spontant.
Hemvärnskvinnornas organisation, som startades senare, hade in-
gen del i skeendet i Eckerö Torp.

Ålands Hemvärn bildas

Tanken på ett åländskt hemvärn hade dykt up även tidigare. Men
inom det demilitariserade landskapet kunde man inte tänka sig
annat än en obebördad befolkningsskyddsorganisation. En sådan
organisation tillkom i själva verket hösten 1939. Inför krigshotet
arbetade man — främst i Mariehamn — med att tömma vindar,
skydda källargluggar med sandsäckar och planera de vid krigsfall
behövliga åtgärderna. På strategiska punkter i staden tillsattes
vakt, bestående av skolpojkar.

Krigsutbrottet skapade nya behov och nya möjligheter. Demilitariseringskravet gällde inte längre. Det fanns flera synpunkter som klart talade för grundandet av ett åländskt hemvärn. Ur försvarsledningens synvinkel var det väsentligt att kunna hålla så liten reguljär truppstyrka som möjligt på Åland. I det syftet ville man gärna ersätta fastländsk trupp med åländsk. Samtidigt vann man i lokalkännedom. Det var en viktig synpunkt med tanke på desantjakt i terrängen. I försäkringsrådet Birger Jarl Palmes memoarer framförs tanken att det var bättre om ålänningarna försvarade sitt eget landskap än att de i stora skaror gick in som frivilliga i armén för vidare befordran till östfronten. Palme kontaktade den 2 december kommodor Sundman och föreslog att ålänningarna skulle få frivillig militärutbildning. Sundman tackade Palme för initiativet och uppmanade honom att ta upp ärendet med reservofficern, lantmätariingenjör Bertel Fagerlund. Då fick Palme av Fagerlund veta att ett åländskt hemvärn redan var påtänkt och att ett allmänt möte skulle hållas den 5 december kl. 14.00 på Ålands folkhögskola för av frågan intresserade medborgare.

Hemvärnstanke grundade sig således på militärt initiativ. Men i bakgrunden fanns också landshövding Ruben Österberg, som sedan tillträdet visat intresse för Ålands försvar och som snart intog en ledande roll i hemvärnsfrågan. Och Palme kom att göra en viktig insats som organisatör och PR-man för hemvärdet.

Inför medborgarmötet på folkhögskolan var initiativtagarna oroliga för Ålandskungen Sundbloms inställning. Såsom landstingets talman och chefredaktör för tidningen Åland hade Sundblom monopol på opinionsbildningen i åländska frågor. Och hans inställning till åländsk militärtjänst hade dittills varit konsekvent negativ. I själva verket hade man inte behövt frukta Sundblom som tidningsman, eftersom censuren under hela krigstiden förbjöd tidningen att nämna hemvärdet. Men det visste man inte då. Troligen skulle dock redan ryktet om en avvisande inställning i de sundblomska kretsarna ha varit katastrofalt för anslutningen till hemvärdet.

Ordförande vid medborgarmötet den 5 december var skeppsredare Albert Jansson från Saltvik och sekreterare Palme. Inledningsanförandet hölls av landshövdingen, som betonade behovet av

snabb militärutbildning. Följande talare var Julius Sundblom. Han ville ha ett hemvärn med stor anslutning men utan militär anstrykning. Lantråde Strandfält understödde honom. Men i beväpningsfrågan ändrade Sundblom sin ståndpunkt under mötet. Det visade sig nämligen att en stark opinion ville ha vapen. Slaktarna ville ha ett beväpnat hemvärn, meddelade deras chef, Andelsslakteriets VD Klas Nyström. Föglöborna var av samma mening, rapporterade skeppsredare Karl August Helin, en av stöttepelarna i landstinget. Också talesmän för ett vapenfritt hemvärn yttrade sig, men majoriteten var klart för beväpning. Sundblom, som inte ville försättas i opposition, deklarerade att han kunde acceptera ett beväpnat hemvärn, men förbehöll sig rätten att ta del av reglementet innan han skulle ge sitt slutliga godkännande. På hans förslag ajournerades mötet och en stadgekommitté tillsattes. Invalda blev Palme, ordförande, Viktor Strandfält, folkhögskolans rektor Jan-Erik Eriksson, kungsgårdsarrendatorn i Kastelholm, agronom Arthur Nordblom och mötesordföranden Albert Jansson. Suppleant blev försäkringsdirektör Carl Skand.

Palmes anteckningar tyder på att grundstadgan för hemvärdnet i huvudsak formulerades av landshövdingen. Styrelseordföranden för Ålands reservofficersklubb, reservingenjörslöjtnant Bertel Fagerlund, skötte sedan om att Sundblom och försvarsmakten — närmast generalmajor Edvard Hanell — godkände förslaget. Tjänstgöringsvillkoren för Ålands Hemvärn blev följande:

1. Hemvärdnets uppgift är att värna den åländska hembygden. Hemvärdnet består så länge krigstillstånd varar i landet.
2. Hemvärdnet får icke beordras utom landskapet Ålands gränser.
3. Hemvärdnets kommando- och undervisningspråk är svenska. Hemvärdnet instrueras och leds av till den svenska befolkningen i Finland hörande militärbefäl, i främsta rummet av på Åland födda eller bosatta reservofficerare och underbefäl.
4. Hemvärdnet är underställt vederbörande militära befälhavare.
5. Hemvärdnets beväpning och intendentur ombesörjs av militärförvaltningen.

Villkoren baserade sig rätt långt på de undantagsvillkor som avsetts gälla för den aldrig genomförda åländska värnplikstjänstgöringen.

Redan självständighetsdagen den 6 december lyckades man trumma ihop ett nytt medborgarmöte på folkhögskolan, denna gång med 220 deltagare. Sundblom var förhindrad, men sände en hälsning, där han på det varmaste förordade att ett hemvärn skulle bildas enligt de villkor som företetts honom.

Mötet leddes av landshövding Österberg med Jan-Erik Eriksson som sekreterare. Förslaget till villkor för hemvärdnet godkändes efter en stunds diskussion enhälligt. Enligt den förberedande kommitténs förslag tillsattes ett centralutskott för den så att säga civila administrationen av hemvärdnet. Till sitt stöd skulle centralutskottet (CU) få lokala ombud, ett för varje socken. I CU invaldes B. J. Palme, Albert Jansson och Arthur Nordblom.

Hemvärdnet var således bildat under det av Sundblom m.fl. föreslagna namnet Ålands Hemvärn (ÅH). Centralutskottets första uppgift var att skaffa manskap, befäl och vapen. Man började med rekryteringen av manskap. Redan den 7 december öppnades en mönstringsbyrå hos Palme. Anslutningen överträffade alla förväntningar. Bland de första anmälde sig elever från Ålands Lyceum och Ålands Navigationsskola. Men snart stod både mariehamnare och landsbor i kö för att få komma med. På en vecka rekryterades 150 man. Den 16 december var 44 man anmälda till underofficersutbildning och 152 man till (förkortad) värnpliktsutbildning. Inklusivt befäl, underbefäl och kökspersonal var styrkan redan uppe i 250 personer. Men det var bara början.

Från bondetåg till hemvärn

Småningom anmälde sig nästan samtliga vapenföra ålänningar till Ålands Hemvärn. Samma personer hade ett år tidigare marscherat i bondetåget och krävt fortsatt demilitariserad och neutraliserad status för landskapet Åland. Det var en klar sinnesändring, åtminstone ytligt sett. Vad berodde den på?

Vill man förenkla skeendet en smula, så kan man säga att Sundbloms vilja var lag. Förenklingen ligger däri, att hans förord knappast var behövt för anslutningen, medan en protest från hans sida säkert hade varit ett verksamt hinder. När man tillfrågar olika hemvärnsmän om motivet för deras hemvärnsanda, får man i allmänhet ett och samma svar: vi ville försvara Åland. Det är ett svar i samma anda som Sundbloms yttrande på mötet den 5 december 1939: om fienden kom till Åland, skulle han själv ställa sig på sin trappa och med vapen i hand värna sitt hem. Troligen är problemet inte mera komplicerat än så. När kriget kom tillräckligt nära Åland, reste sig befolkningen som en man för att försvara sin bygd. Ett år tidigare trodde man inte på krigshotet — nu var det allvar. Det nya läget förde naturligt med sig en positiv inställning till republiken Finlands försvarsmakt och på många håll en stark fosterländskhet. Det är ett faktum, att ingen agitation behövdes för rekryteringen till hemvärdet. Kungsgårdsarrendatorn Nils Karlsson (senare Clemes) från Grelsbj och redaktör Elis Fogde från Haraldsbj startade visserligen en liten värvningsturne i sina hemtrakter, där de politiska åsikterna av gammalt var mera varierande än på den åländska landsbygden i gemen. Men ingen behövde övertalas: i själva verket fick de två värvarna snart ett entusiastiskt följe av supportere från gård till gård. Hemvärnsidéen spred sig i landskapet som en spontan väckelse — inga predikanter var behövtiga.

Gentemot de betänkligheter som trots allt kunde dämpa iveren t.ex. hos de unga blivande rekryternas föräldrar fanns två synpunkter, som bl.a. framförts av Sundblom och Strandfält. För dem som i varje händelse ville gå in som frivilliga var det ju bäst att få stanna på Åland. Och arbetsplikten kunde man slippa som aktiv hemvärnsmän.

Befälsfrågan

Det dröjde länge innan det stora och växande behovet av befäl och underbefäl kunde tillgodoses i Ålands Hemvärn. Men redan den 9 december var valet av högste hemvärnschef klart. Befattningen

kom att innebära bataljonskommendörs ställning och ansvar. Till hemvärnschef utnämndes en aktiv officer, kapten Arvid Lindberg. Den behövliga erfarenheten av såväl krigstjänst som utbildning var hos kapten Lindberg förenad med en utmärkt samarbetsförmåga. Under frihetskriget avancerade han raskt till löjtnants grad. Han sårades i Länkipohja men återinträdde redan sommaren 1918 i aktiv tjänst. Till chefens adjoint utnämndes reservingenjörslöjtnant Bertel Fagerlund, som i sin lantmätartjänst skaffat sig en utmärkt lokalkännedom. Underofficerskursen leddes av reservlöjtnant Nils Byman. Han var i det civila gymnastiklärare vid Ålands Lyceum. Många av underofficersleverna hade således redan tidigare lystrat till hans kommandostämman. Chef för rekrytkompaniet 1. Kompaniet/Ålands Hemvärn blev reservingenjörslöjtnant Einar Sjöholm, föreståndare för maskinavdelningen vid Navigationsskolan. Till ekonomi- och underhållschef utsågs lantmannaskolans föreståndare, agronom Sigurd Svahnström. Vid staben tjänstgjorde reservlöjtnant Rainer Klingstedt som adjutant, reservkornett Lars Zilliacus som ordonnansofficer och reservfänrik Karl Staaf som vapenofficer. Från Polkupyöräpataljoona 8 transporterades några underofficerare med predikanten Valdemar Slotte i spetsen. Han placerades som fältväbel vid underofficerskursen. Just denna kurs skulle småningom lindra den fortfarande besvärliga bristen på underbefäl.

Vapen och utrustning

Det fanns rätt gott om gevär på Åland. Svenska mausergevär hade 1918 erhållits för skyddskårsändamål. Ryska trelinjers gevär hade på inofficiell väg övergått i åländsk ägo åren 1917—1918. Bortåt trehundra gevär fanns registrerade i landskapet, men den privata arsenalen var de facto betydligt större. Problemet var att de privatägda vapnen ofta var föga träffsäkra och inte sällan utnötta. Tack vare svensk generositet kunde den otillräckliga beväpningen den 24 januari kompletteras med 600 mausergevär. Den 23 mars fick man lika många till. Några maskingevär, maskinpistoler och snabbeldsgevär fick hemvärnet ur försvarsmaktens förråd. Den öv-

riga utrustningen var i början "m/Cajander". Ålands Hemvärn försågs dock med armbindlar av skyddskårsmodell, med ett vitt H i skölden.

Stabs- och kasernutrymmen gick lätt att ordna. Rekrytutbildningen lokaliserades till Ålands folkhögskola samt folkskolorna i Svartsmara och Markusböle. Underofficerskursen fick Ålands lantmannaskola till sitt förfogande. Småningom togs flera skol- och föreningshus i anspråk för de växande truppstyrkorna. Staben fungerade först i Högre Navigationsskolan i Mariehamn (numera Sjöfartsläroverket) men blev senare utbombad och måste flytta till folkhögskolan.

Hotbilden

Den 14 december 1939 fastställde regeringen överbefälhavarens order av den 8 december, varigenom bl.a. hela landskapet Åland förklarades för "sådant område, varå speciella militära operationer är nödvändiga (s.k. krigsoperationsområde eller krigszon)".

Krigszon Åland försvarades av Ålands Försvarstrupper (Ahvenanmaan Puolustus), under vinterkriget ledda av överstelöjtnant (senare överste) Lennart Wilhelm Hannelius med major (senare överstelöjtnant) Jarl Leopold Lundenius som stabschef. Under denna stab sorterade således Ålands Hemvärn.

Försvaret av Åland baserade sig på vissa strategiska tankegångar. I viss mening kunde Åland sägas behärska Östersjön, åtminstone om en stark örlogsmakt skulle lyckas bita sig fast där. Ett tyskt — och svenskt — riksintresse var att malmexporten från Norrbotten till Ruhr skulle fortgå ostörd. Det betydde ett krav på fri passage genom Ålands hav i nord-sydlig riktning. En annan strategiskt viktig farled var konvojleden från Skiftet över Sottunga och Norra Åland till Understen. Konvojerna bar upp Finlands utrikeshandel och inte minst de för vår krigföring viktiga vapen- och ammunitionslasterna från Sverige. Vid isläggning i den norra farleden kunde den ordinarie farleden via Degerby aktualiseras för konvojerna. Vidare kunde Finlands armé anfallas i ryggen, om

fienden lyckades landsätta tillräckliga styrkor på Ålandsöarna.

Den konkreta hotbilden får en mycket begriplig utformning i direktiven för kustartilleriet:

1. Fiendens förmodade verksamhet:

Örlogsfartyg rör sig utanför Nyhamn och försöker att binda elden från batterierna på sydkusten. Lätta förband och transportfartyg avancerar mot Mariehamn och samtidigt mot västra och sydöstra Eckerö samt västra och sydvästra Hammarland. Dessutom kan fienden eftersträva att genomföra följande krigshandlingar:

- att bombardera Mariehamn både från havet och från luften,
- att beskjuta sektionens fort med artilleri,
- att bombardera forten från luften,
- att utföra stormanfall med lätta örlogsfarkoster i syfte att landsätta sabotageavdelningar,
- att landsätta desanter eller enskilda fallskärmshoppare för sabotage.

2. Sektionens uppgifter:

- a. att förgöra fienderna inom eldsektorerna,
- b. att förhindra fiendens försök till genombrott utmed skärgårdsfarlederna till Finlands sydvästkust och Bottniska viken,
- c. att avvisa landstigningsförsöken,
- d. att ge eldstöd åt infanteriet i dess motanfall mot landstigna fiendestyrkor.

I konformitet med denna mångsidiga hotbild genomfördes sedan utplaceringen av artilleri och truppvavdelningar. Det är svårt att säga i vilken mån blotta existensen av ett åländskt kustförsvar kom att förhindra alla landstigningsförsök. Men säkert blev den extremt kalla vintern med sina starka isar kring Åland mycket besvärande för den som eventuellt planerade landstigning från sjösidan. Däremot borde ju de bärkraftiga isarna i inre skärgården ha varit gynnsamma för luftlandsättning av t.ex. maskingevärstrupper. Denna

risk observerades från första början av försvarsstaben på Åland och dominerade klart utbildningen i Ålands Hemvärn.

I praktiken visade sig bombardemang och beskjutning från luften vara de typiska krigshändelserna på Åland. Dessutom gjordes ett par ubåtsanfall i Ålands hav. Men veterligen landsattes inte en enda sovjetmedborgare vare sig från havet eller från luften.

De lokala hemvärnsavdelningarna

Inför hotet av massiva trupplandsättningar på Åland tedde sig de vid årsskiftet befintliga infanteristyrkorna inom landskapet klart otillräckliga. Från östfronten kunde inga förstärkningar motses.

Lösningen blev att utnyttja den åländska försvarsviljan och manskapsreserven genom att bilda lokala hemvärnsavdelningar. Man tog modell av skyddskårsorganisationen. En principiell skillnad fanns i tjänstgöringsförbindelsen. En skyddskårist kunde efter uppsägning avgå, men en hemvärnsman förband sig att tjänstgöra tills krigstillståndet i landet upphävts. Under krigstiden saknade denna skillnad naturligtvis betydelse.

De lokala hemvärnsavdelningarna bildades — med regeringens tillstånd — under januari 1940. Till skillnad från de aktiva hemvärnsmännen skulle de lokala hemvärnsmedlemmarna bo hemma och sköta sitt dagliga arbete. Men avdelningarna skulle sköta vissa bevakningsuppgifter och kunna med kort varsel sammankallas för väpnat försvar. Den behövliga utbildningen skulle ges av officerare och underofficerare från det aktiva Ålands Hemvärn.

Rekryteringen ordnades — tydligen av sekretessorsaker — så, att Mariehamns Teaterförening turnerade i de åländska bygderna med Kaj Munks pjäs "Han sitter vid smältdegeln". Efter föreställningarna uppträdde B.J. Palme med recitation, oftast ur "Fänrik Ståls sägner", varpå närvarande män i åldern 16—60 kunde anmäla sig till hemvärnets lokala avdelning. Flera hundra ålänningar anslöt sig genast, och rekryteringen fortsatte med framgång.

Ansedda män i de olika kommunerna utsågs till lokalchefer:

Mariehamns HA	borgmästare Axel Kuffschinoff
Jomala HA	polis Konstapel Valter Häggblom
Finströms HA	bonden Nils Karlsson (Clemes)
V. Saltviks HA	fiskeriinstruktör John Moliis
Ö. Saltviks HA	polis Konstapel Georg Andersson
Hammarlands HA	bonden John Karlsson
Sunds HA	handelsföreståndare Gunnar Nordberg
Lemlands HA	mejeristen K. L. Sjöblom
	(från 1.5.40 sjökapt. Sven Eriksson)
Eckerö HA	folkskollärare Sven Pettersson
Föglö HA	folkskollärare Rudolf Dahlgren
Geta HA	folkskollärare Gunnar Johnsson
Lumparlands HA	bonden Martin Morén
Vårdö HA	bonden Paul Påvals
Brändö HA	polis Konstapel V. Edlund
Kumlinge HA	länsman Valter Nordas
Sottunga HA	kyrkoherde Erik Frantzén
Kökars HA	bonden Ferdinand Sjöstrand

Teorilektioner och praktiska övningar igångsattes omedelbart. Egna vapen och kläder var parollen i inledningsskedet. Men småningom tilldelades hemvärnsavdelningarna gevär och dessutom ett par maskingevär eller andra automatvapen. Terräng- och skjutövningarna deltog man i med stort intresse. Exercisen väckte som väntat mindre entusiasm, men man marscherade lojalt. Visserligen muttrade man ibland. I Västra Saltviks HA ställde en odalman frågan om övningarna måhända främst tog sikte på att avdelningen skulle kunna ta sig bra ut vid parader eller om det var meningen att utbilda mannarna till strid och kanske lära ut maskingevärets hemligheter. Protesten accepterades av utbildaren och exercisen minskade till förmån för stridsutbildningen.

Centralutskottets (CU) verksamhet

Centralutskottet, som stod i daglig kontakt med den åländska försvarsstaben, var jämförelsevis välinformerat om krigsläget. Utvecklingen vid fronten accentuerade betydelsen av snabb utbildning inom hemvärdet. Det hade varit bättre att börja ett år tidigare, men det var just då politiskt omöjligt. Av central betydelse var i detta

skede underofficerskursen. I början av mars hade man kommit så långt, att 42 kursdeltagare kunde befordras till korpraler. För lokalavdelningarna ordnades särskilda gruppchefskurser på lantmannaskolan. Medan målet för underofficersutbildningen var undersergeants grad, kunde militär grad i princip inte tilldelas de lokala hemvärnsmännen, eftersom de inte genomgått någon rekrytutbildning av tillräcklig omfattning. Därför skapades de inofficiella graderna plutonchef, gruppchef och vicegruppchef.

Tack vare en väl genomförd penninginsamling var hemvärnets ekonomi utmärkt. Från den 2 januari till den 12 februari 1940 donerades av 3 629 personer inalles 808 620 mk (motsvarande ungefär samma belopp i 1990 års penningvärde). Problemet var bara var man skulle kunna köpa militär utrustning för pengarna.

AP-kommendören sammankallade den 14 februari ett möte i Mariehamn, närmast för att dryfta frågan om Mariehamns luftvärn. Det luftvärnsbatteri som en tid skyddat staden hade flyttats till det svårt hemsökta Åbo. Stadens enda skydd mot fientliga flygplan bestod av pansarskeppen Väinämöinen och Ilmarinen i hamnviken. De hade effektiv luftvärnsbestyckning, men när som helst kunde de kallas till andra uppgifter. Medvetna om läget, hade stadsfullmäktige den 18 januari beslutat inköpa två luftvärnskanoner och utsett skeppsredare Arthur Andersson att genomföra affären. Han hade emellertid inte lyckats. Nu ville Hannelius diskutera ett nytt försök med Andersson, landshövding Österberg, hemvärnschefen Lindberg, Albert Jansson och Palme. Mötet började med flygalarm. Pansarbåtarnas luftvärn lyckades raskt jaga bort de sovjetiska planen. Men episoden påvisade frågans betydelse. Stämningen var även eljest allvarlig. Fienden hade lyckats bryta igenom försvarslinjerna på Karelska näset, och Viborg var i farozonen. Mötet beslöt att Jansson och Palme skulle resa till Stockholm för att om möjligt hos svenska regeringen utverka hjälp. Samtidigt skulle man försöka få tillstånd att köpa materiel till hemvärdet.

I Stockholm fick delegaterna hjälp av Sveriges förutvarande konsul på Åland, legationsrådet Nils Lindh. Han skaffade dem företräde hos regeringen, representerad av statsminister Per Albin Hansson, försvarsminister Per Edvin Sköld och socialminister Gustav

Möller. Det blev ett blankt nej på anhållan om att få köpa ett luftvärnsbatteri. Mariehamns stad hade reserverat 2 miljoner mk för köpet, men det hjälpte inte. Sveriges eget luftvärn var otillräckligt, inte en enda pjäs kunde avvaras. Däremot fick hemvärdet tillstånd att inhandla mössor och bälten. Vackert så. Enligt Palmes uppfattning var det de pågående fredssonderingarna genom mellan-händer i Stockholm som gjorde att man just då varken fick luftvärn, gevär eller patroner till Åland. Svenskarnas situation komplicerades dessutom av planerna på att sända engelska och franska hjälptrupper till Finland över Norrland. I detta läge ville man inte kompromettera Sverige mer än nödvändigt.

Ålands Hemvärnskvinnor

Under hösten 1939 hade marthaföreningarna och många spontana kvinnogrupper arbetat för befolkningsskyddet och försvaret. Men behovet av en fastare organisation gjorde sig snart märkbart. Den 9 januari 1940 samlades ett hundratal kvinnliga representanter för de åländska kommunerna och beslöt bilda en centralorganisation för den kvinnliga hjälpverksamheten på Åland. I kommunerna skulle lokalavdelningar bildas.

Detta kunde man läsa i tidningen Åland av den 11 januari. Men det var inte riktigt sant. Vad man hade stiftat var i själva verket organisationen Ålands Hemvärnskvinnor. Censuren förbjöd allt tal om hemvärn i tidningen, därför användes täcknamnet "kvinnlig hjälpverksamhet". Distriktsorganisationens och lokalavdelningarnas verksamhetsformer var exakt desamma som i organisationen Lotta Svärd. En majoritet av mötesdeltagarna hade faktiskt begärt att den nya organisationen skulle kallas Ålands Lotta. Men inflytelserika personer hade lyckats förklara, att detta vore olämpligt. I varje fall meddelades lottaorganisationens centralstyrelse att en kvinnlig stödorganisation för försvaret bildats på Åland och önskade samverkan med lottorna. Lottachefen Fanni Luukkonen svarade med ett sålydande telegram: "Ålands Hemvärnskvinnor tillönskas framgång i samarbetets tecken". I praktiken arbetade Ålands Hem-

värnskvinnor helt självständigt. Rätt långt var det samma ledande personer som i den åländska martharörelsen.

I centralstyrelsen representerades Mariehamn av den energiska matematiklektorn Anna Krook, ordförande, fruarna Runa Österberg, Elsa Beckman, Lula Kuffschinoff och Valborg Olofsson samt fröken Vivi Perjus. För skärgården invaldes fru Sylvia Strandfält, för Eckerö fru Ulla Liewendahl, för Saltvik fröken Alina Kock, för Hammarland fru Maria Williamsson, för Finström fröken Valborg Söderström, för Jomala fru Olga Göransson, för Sund fru Eva Snellman, för Lemland fröken Charlotta Donner och för Geta fru Nanny Markoff. Den mycket aktiva lokalavdelningen i Mariehamn leddes av fru Anne-Beate Becker med fröken Axa Karlsson som sekreterare och fröken Hilda Lundblom, fru Lula Kuffschinoff, fröken Vivi Perjus samt fru Margit Berg som styrelsemedlemmar.

Förvånansvärt snabbt anslöt sig ett tusental åländska kvinnor till de nystartade lokalavdelningarna. Verksamheten blev omfattande och mångsidig. På förelägningsorterna skötte hemvärnskvinnorna manskapets förplägnad och tvätt, stoppade, lappade, inrättade kantiner (soldathem) och samlade in behövlig utrustning. Allmänhetens offervilja var stor. Betydande mängder gåvopaket sändes till fronten. I samband med evakueringen av Hangö tog hemvärnskvinnorna hand om två barnhem, som placerades i Prästö folkskola. De såg även som sin uppgift att stärka kampanjan genom samkväm med fosterländskt program. Tillställningarna fick i regel god anslutning och bidrog även till kassan.

Hemvärdnet får ökat ansvar

Den 4 mars 1940 nödgades man konstatera att krigsläget var katastrofalt. Röda armén hade bitit sig fast på västra stranden av Viborgska viken. Finlands resurser var på upphällningen. I detta läge kunde försvarsmakten inte hålla reguljära infanteristyrkor på Åland. De behövdes bättre vid östfronten. Arvid Lindberg meddelade Centralutskottet/Ålands Hemvärn att hemvärdnet nu måste åta sig att ensamt stå för infanteriförsvaret på Åland. Övriga

trupper skulle i rask ordning transporteras österut.

I detta skede gjorde Centralutskottet en ny framstöt till dem som ännu inte anslutit sig till hemvärnet. Samtidigt organiserades hemvärnet för sitt nya ansvar. Ett maskingevärskompani bildades och erhöll vederbörlig utrustning. Lokalavdelningarnas beväpning förbättrades.

Den 7 mars flög Finlands förhandlingsdelegation med statsministeri Risto Ryti i spetsen till Moskva för att förhandla om ett fredsfördrag. Vapnen tystnade den 13 mars, sedan Finland godkänt fredsvillkoren. Efter fredslutet fortsatte hemvärnet sin verksamhet. Gruppchefskurser hölls, en ny kontingent togs in för underofficersutbildning och 50 kvinnor gavs luftförsvarsutbildning.

Småningom visade det sig att Moskvafreden var en dålig fred. Inte nog med att villkoren var förkrossande, till råga på allt föreföll det som om freden inte var hållbar. Gränskränkningar och trakasserier förekom. Stalins imperium visade på otaliga sätt sin ringaktning för småstaten Finland. En allmän stämning av otrygghet bredde ut sig. Saken blev inte bättre av att Danmark och Norge i början av april invaderades av Tyskland, som ju fortfarande var i förbund med Sovjetunionen. Finland och Sverige var således kringrända, Sunden var stängda och någon hjälp utifrån stod inte längre att få.

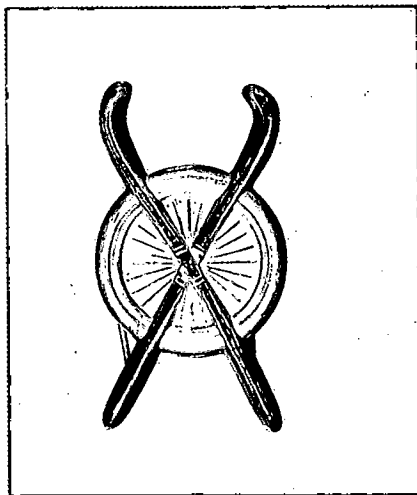
I detta läge skickades Infanteriregemente 9 till Åland — för att vila upp sig, hette det. Men efter sina upplevelser vid fronten var truppen i stor utsträckning så sliten och krigstrött, att dess stridsduglighet knappast fyllde måttet. Hos många soldater var nerverna helt slut, och detta i förening med längtan hem till vårbruket ledde till grava disciplinsproblem. Detta sägs naturligtvis inte i avsikt att kritisera en grupp som säkert gjort sitt och mer till. Men situationen gjorde att Ålands Hemvärns ansvar fortsatte praktiskt taget oförminskat.

Vad kommandören för Sjöstridskrafterna, generalmajor Väinö Valve i sin dagorder 7.3.1940 till Ålands Hemvärn framhållit, gällde fortfarande:

”Ålands hemvärn får icke bli överraskat av stridens hårda allvar. Det bör vara vuxet sin historiska uppgift och fylla den så, att det kan stå till ansvar inför sitt folk.

ÅH:s vapenslagsmärke: det var meningen att bygga ut ÅH till en cykelbataljon. K. Melanders samlingar. Foto Alandia Ab.

A branch of service badge of ÅH: The objective was to form a bicycle battalion of Å.H. K. Melander's collection. Photo Alandia Ab.

I vetskapen om att jag går långt i min vädjan till Eder påpekar jag, att Ni, Hemvärnets män, först nyligen inträtt med vapen i hand i Fosterlandets tjänst och dock böra vara förvissade om att till Ålands Hemvärn nu ställes tillit som en viktig del av Sjöstridskrafterna och att denna tillit icke får komma på skam. Denna tillit är minst lika stor som den, som ställes till varje aktivt truppförband på en ansvarsfull post.

Övertygad om att Ålands Hemvärn helt tillägnat sig sin uppgift, hälsar jag med högaktning envar av eder."

Krigshändelser på Åland 1940

Efter en olycksbådande överflygning av Mariehamn juldagen 1939 blev Åland föremål för flera flyganfall. Också en eller flera ubåtar var i rörelse.

Den 12 januari 1940 bombades Suomen Joutsen och isbrytaren Sisu i trakten av Sottunga. Bomber fälldes även över Kökar, Sottunga och Simskåla. Inga personskador uppstod. Däremot blev träden på vissa skogsskiften impregnerade med skärvor. De duger fortfarande inte till sågstock.

1939

1940

ÅLAND

ÅLANDS HEMVÄRN

Res. nr 9 Paul Nurmelin

från *Åland*

har under tiden 13.3.40 - 31.7.40 tjänstgjort i
det under ond tid, den 6. 12. 1939, till den åländska byg-
dens försvar upprätrade ÅLANDS HEMVÄRN.

Fäderneslandets eskänsla vare lönen för redligen fyllda
förpliktelser.

Paul Nurmelin
Ordför. för Ålands Hemvärn.

Albin Jansson
Medlem i
Centralstyrelsen.

Albin Jansson
Ordförande i
Centralstyrelsen.

Albin Jansson
Medlem i
Centralstyrelsen.

”Eftervärd stå här på egen botn

och lita icke på främmande hjälp

Ålands Hemvärns (ÅH) medlemsdiplom. Foto Alandia Ab.

Membership card Åland's Hemvärn. Photo Alandia Ab.

Den 14 januari utsattes Bore I för ett ubåtsanfall i konvojleden nära Märket. En torped gick förbi, varpå ubåten (Sts—324) visade sig på ytan men ”försvann igen”. Aura II, som tjänade som eskort-

fartyg, började jaga ubåten med sjunkbomber. De övriga fartygen satt full fart mot Understen, där svensk eskort skulle möta. Akter - om konvojen exploderade Aura II och sjönk. En del av besättningen kunde dock räddas. Eskortfartyget hade sänkts av en egen sjunkbomb, som fastnat i avfyringsmekanismen.

Den 19 januari besköts Märkets fyr av rysk ubåt. Den 20 januari bombarderades ett tyskt handelsfartyg, som av outgrundlig anledning kommit in in Marsundet från Ålands hav och kört på grund vid Granskär. Varför ryssarna bombade sina allierade är ju inte heller lätt att begripa. Besättningen hade då redan tagits om hand av bevakningsstyrkan i Eckerö Torp och fått marschera över isen till Degersands pensionat, där sjömännen internerades.

Samma dag bombades Mariehamn, möjligen av samma flygplan. Navigationskolan skadades av en stor bomb och måste sedan utrymmas av hemvärnets stab, eftersom alla fönster var i kras. Ett trähus vid Mariegatan demolerades. Inga allvarliga personskador uppkom.

Den 24 januari sänktes det cellulosalastade ångfartyget Notung på 1 200 brt av ryskt bombflyg öster om Sottunga.

Den 2 februari på eftermiddagen fällde tre ryska plan var sin mina i vattnen öster om Sottunga. Den mellersta av dem exploderade. De två övriga lyckades man oskadliggöra. Den ena sprängdes av hemvärnsmän och den andra desarmerades under ledning av minsveparflottiljchefen, kaptenlöjtnant Väinö Tirkkonen.

Den 5 februari sjönk s/s Virgo öster om Lumparland. Fartyget hade bombarderats under sin färd från Åbolands skärgård. Virgo led inga manskapsförluster och kunde senare bärgas.

Den 14 februari fällde ett av pansarbåtarna bortjagat sovjetflygplan sin bomblast över Lumparland. Inga skador är kända.

En av de sista dagarna i februari besköts trafikbåten Bore I norr om Degerby. Fiendeplanet besköt de ombordvarande civilpersonerna även sedan de lämnat fartyget för att söka skydd i skogen på en närbelägen holme.

Aktivt fältarbete

Under vissa förhållanden kunde det bli nödvändigt att hastigt samla de lokala hemvärnsavdelningarna, t.ex. i Godby. Därför ålades lokalavdelningarna att göra upp alarmplaner och skicka dem till hemvärnets stab. I Kumlinge HA:s alarmplan förklarar man sina möjligheter såhär:

- Ca en timme efter alarmet är grupperna (Kumlinge, Enklinge, Seglinge) klara för avfärd med motorbåt.
- Motorbåtarna gör 6—7 knop.
- Restiden till Färjsundet är i gynnsammaste fall 5,5 timmar. "Men i fall av fientlig flyg- och motorbåtsverksamhet kommer det att ta längre tid, för i det förra fallet få de ligga stilla och invänta mörkret, i det senare göra krokvägar."
- "Så gott som alla hitta till Färjsundet och var och en kan sköta och föra en motorbåt i vilket väder som helst."

I blixtkrigets tidevarv var det fråga värt om de duktiga hemvärnsmännen från Kumlinge hade hunnit fram i tid för att delta i försvaret av Fasta Åland. Men viljan var god.

Tidningen Åland berättar den 18 februari om en stämningsfull högtidlighet i Finströms kyrka. Efter kyrkgången hade menigheten församlats i folkhögskolan. Inte med ett ord berör den hårt censurerade tidningen ceremonins verkliga innehåll. Det var fråga om avläggande av faned. Julius Sundblom hedrade edgången med sin närvaro. I folkhögskolan höll han ett tal, där han sade att det var den största stunden i hans liv då han fick möta kärnan av åländsk ungdom, beredd att med vapen i hand försvara hembygden. Ett liknande positivt uttalande ingick i Sundbloms anförande vid öppnandet av landstinget den 15 februari. Då prisade han både hemvärnet och den kvinnliga hjälpverksamheten (= hemvärnskvinnorna), men av censurskäl i förtäckta ordalag. Ännu i detta skede var självstyrelsens främste talesman således mycket gynnsamt inställd till det frivilliga försvarsarbetet. Hans sinnesart motsvarade den allmänna folkstämningen. Edgången i sockenkyrkorna upplevdes av hemvärnsmännen och deras anhöriga som stämningsfull och minnesrik. Åländska kvinnor och män gjorde med liv och lust sin insats för Ålands försvar.

En anseilig styrka

Sedan en ny rekryteringsomgång genomförts och ett tredje kompani bildats, bestod hemvärnets av fyra kasererade kompanier på inalles 541 man, förrättningskompaniet och de till ett antal av 10 per socken uppgående lokala luftbevakarna samt 985 medlemmar av de lokala avdelningarna. Inklusiv staben var totalstyrkan 1 810 man enligt styrkerapporten den 5 april, som visar följande fördelning:

Staben	9	
1. K (Zilliacus)	205	
2. K (Byman)	140	
3. K (Forss)	98	
MGK (Sjöholm)	98	
FK (Fagerlund)	116	
LBK	159	totalt 825
Gruppchefskursen	10	
Hemvärnsavdelningarna		
Kökar	56	
Föglö	49	
Sottunga	8	
Kumlinge	46	
Brändö	101	
Lemland	40	
Lumparland	39	
Mariehamn	89	
Jomala	86	
Sund	49	
Värdö	49	
Östra Saltvik	28	
Västra Saltvik	66	
Geta	32	
Finström	105	
Hammarland	42	
Eckerö	81	totalt 985
Totalt		1 810

Utbildningen pågick hela tiden. Instruktörer reste runt i byarna och skolade det lokala hemvärnets. En andra underofficersskola inrättades på lantmannaskolan, kompletterad av kustartilleriets egen artilleriunderofficerskurs på Hammarudda. Två gruppchefskurser ge-

nomfördes. En signalpluton inrättades och utbildades. Det fanns planer på att utveckla Ålands Hemvärn till en cykelbataljon, men så långt hann man inte. En hjälp på vägen var de 200 cyklar som donerades av Cykelfrämjandet i Sverige.

Under våren permitterades ett sextiotal hemvärnsmän för sjö-tjänst. Vårbruket skulle egentligen ha krävt omfattande permitte-ringar, men det ansågs inte möjligt. Försvarsläget var trots freds-slutet ytterst spänt, och redan hemsändandet av de tröttaste front-männen från Infanteriregemente 9 innebar en större decimering än vad Ålands försvar tålde i ett trängt läge. Den mot denna bakgrund förklarliga snålheten med permissioner efter fredsslutet hade en ogynnsam inverkan på stämningarna inom hemvärnet. Samtidigt blev Sundbloms linje, sådan den kan avläsas i tidningen Åland, alltmer kritisk. Oinformerad som han var om den dagliga risken för sovjetrysk eller tysk ockupation, måste han ju ställa sig oförstående till att hemvärnsmännen hölls kasererade samtidigt som vårmus-ten gick ur jorden. I någon mån torde hans inställning till hemvär-net även ha färgats av en i sig betydelselös episod, där en känd självstyrelseman formellt förhörde på grund av påstådda försvars-fientliga uttalanden.

Tidningen Hemvärnsmannen

Upplysningsofficer B. J. Palme insåg genast efter fredsslutet att något borde göras för höjande av stämningen inom hemvärnet. Detta något blev en tidning, som hann komma ut med 17 nummer. Palme redigerade de tre första numren. Han stod även för den sista tidningen. Men däremellan redigerades Hemvärnsmannen av pas-tor Elias Rothsten, som övertagit befattningen som Ålands Hem-värns fältpräst efter kyrkoherden i Kökars församling Runar Back-man. Han var kyrkoherdeadjunkt i Lemland och stupade under fortsättningskriget.

Det är lätt att starta ett kårblad eller medlemsblad. Däremot visar det sig i regel vara utomordentligt svårt att under en längre period ge ut en bra tidning. Hemvärnsmannen var inget undantag

från regeln, tvärtom. Här fanns ju nämligen alldeles särskilda tillläggsproblem. Ingenting fick skrivas om vilka truppstyrkor man hade, var de var förlagda, vad de sysslade med och vem som ledde dem. Det var allt försvarshemligheter. Vad som återstod för de beklagansvärda redaktörerna var å ena sidan fosterländska och religiösa betraktelser utan anknytning till det faktiska eller befara- de försvarsläget och å andra sidan kasernhumor. Begripligt nog ville de två ämnesområdena inte så lätt förenas till en enhetlig eller njutbar publicistisk helhet. Vad hemvärnsmännen främst läste var nog de kåserier och vitsar som kom från signaturen Stål, korpral Fridolf (Frille) Karlsson, och de tävlingsreportage som författades av korpral Nils Dahlman. Efter att bl. a. ha redogjort för hemvärnets skjutävlingar transporterades Dahlman på egen begäran till reservofficerskursen i Kankaanpää, där han blev primus. Men Stål fortsatte så länge tidningen gavs ut. Bland hans många historier återger jag en verkligt åländsk episod:

Ålänningarna orienterar sig också inomhus enligt väderstrecken. Sålunda talar man om östra byrålådan i västra vindskammaren. Under exercisutbildningen hade en utbildare svårigheter med kommandot "vänster, vänster". Marschen blev kaotisk. Då kom han ihåg var han befanns sig och röt fram kommandot "norra foten, norra foten", varpå taktfast paradmarsch uppstod.

Rörande är Ståls beskrivning av den första rekrytutbildningen på lantmannaskolan under ledning av Ståls förutvarande gymnastiklärare, reservlöjtnant Byman:

"Vi uppställdes i fyra grupper. Löjtnanten hade undergått en märkbar förändring. Han hade blivit kompanichef. Det syntes tydligt att han tog sin uppgift på allvar. Leendet var försvunnet och hade efterträts av en viss bisterhet. Ja, ja, det kände man till från tider som flytt — — —.

Vad en människa ändå kan litet då det riktigt kommer till kritan! Alla av oss, utom fänriken, voro myndiga karlar, men vi återfördes till barndomens, ack så lyckliga, dagar. Ingen av oss, utom fänriken förstås, kunde nämligen stå, gå, springa, stanna, vända, lägga sig, stiga upp, vrida på huvudet, se eller räkna. Allt var fullkomligt åt helsike. Ingen vågade heller tala, ty var och en tänkte: "Öppnar jag nu mun blir det endast ett barnsligt joller. Naturligtvis kan jag inte tala. Man kunde i alla fall

tänka. O, vad man tänkte! Vi började smått undra över hur vi klarat oss hittills. Enda förklaringen var att vi haft en enastående tur under vårt gångna liv.”

Åländsk träffsäkerhet

Efter intensiv träning samlades hemvärnsavdelningarna till skjutövling med militärgevär den 20—21 april vid folkhögskolan. Nils Dahlmans reportage återges här i förkortad version:

”Senaste lördag och söndag försiggingo ÅH:s första skjutövlingar invid Folkhögskolan i Finström. På lördag förmiddag föll våt snö och de första skyttarna blevo märkbart lidande härav. På söndagen rådde ett strålande solskensväder, vilket åter på sitt sätt generade skyttarna. Tävlingen var både jämn och intressant. Skärgårdsavdelningarna, som på förhand ansågos som favoriter, voro för mycket upptagna av varandras resultat och sågo därför ej upp för Hammarland, som helt oväntat knep segrarna i lagtävlingarna. Resultaten voro (siffrorna ange medelpoängtalet):

Fältskjutningen:

Lagtävlan:		Individuellt:	
1) Hammarlands HA	76,0	1) Nylund, Josua, Föglö	90
2) Kökars HA	74,0	2) Björkvall, Sven, Lumparland	90
3) Föglö HA	69,25	3) Sundblom, Runar, Föglö	90

Skolskjutningen:

Lagtävlan:		Individuellt:	
1) Hammarlands HA	74,33	1) Holmberg, Arne, Hammarland	79
2) Ö. Saltviks HA	65,33	2) Boman, Rudolf, Geta	76
3) Geta HA	63,67	3) Nordlund, Elis, Hammarland	75

Kombinerad fält- och skolskjutning:

Lagtävlan:		Individuellt:	
1) Hammarlands HA	75,17	1) Björkvall, Sven, Lumparland	162
2) Kökars HA	65,75	2) Nylund, Josua, Föglö	160
3) Föglö HA	62,25	3) Eriksson, Arvo, Lemland	160”

Dahlman berättar vidare att skyttarna från Brändö måste stanna hemma på grund av menföre. I stället höll Brändö HA en egen tävling. Segraren, Nils Sandbacka, sköt 90 + 81 = 171 poäng. Men det resultatet skulle han ha segrat överlägset i huvudtävlingen.

Generallöjtnant Österman tar befälet

Våren kom och isarna gick till slut. Den betydde att Ålands läge blev mera utsatt än tidigare. Medan isarna låg, hade både strategin och hemvärnsövningarna främst inriktats på faran för luftlandsättningar. Och t.ex. på fortet i Kökar kunde batterichefen Klas Eklund huvudsakligen ägna sig åt att utbilda Föglö HA, så länge fastisen låg längre ut på havet än kanonernas skottvidd. Men islossningen medförde nya risker för marinbaserade anfall. Den nya sovjetbasen i Hangö, de föga diplomatiska påtryckningarna i Estland och Lettland samt Tredje rikets aktiviteter ökade spänningen. Rädslan för sovjetisk ockupation av Finland var allmänt utbredd och fick sitt historiska berättigande i samtalen mellan Molotov och Hitler den 13 november samma år.

Den 30 april utfärdade generallöjtnant Hugo Österman en order till försvarsenheterna på Åland. Det framgick, att Ålands Försvarstrupper döpts om till Ålands Försvar och ställts under Östermans ledning. Hans närmaste man blev den tidigare kommandören, överstelöjtnant (från 11.5. överste) Hannelius. Vidare konstaterade Österman att Grupp Åland hade fått förstärkning. Den omfattade nu Jalkaväkirykmentti 9, Polkupyöräpataljoona 8 och Ålands Hemvärn. Ett par tunga batterier hade transporterats till Åland. Några lätta batterier och luftvärnsbatterier kompletterade bilden. Dessutom skyddades Åland för första gången av luftstridskrafter, nämligen 62. Erillinen Lentue. Örlogsstyrkan bestod av isbrytaren Jääkarhu och bevakningsbåtarna Uisko och Tursas.

Betecknande nog publicerade hemvärnschefen Lindberg följande meddelande i Hemvärnsmannens första majnummer: "För undvikande av missförstånd meddelas, att samtliga från ÅH:s aktiva enheter tills vidare tillåter fortsättningsvis höra till sina akti-

Första underofficerskursen samlad framför Ålands Lantmannaskola.

The first NCO course gathered in front of the Lantmanna School.

va enheter. Detta innebär att de böra vistas å den ort, som de uppgivit som sin adress. Tillfälliga resor till Mariehamn eller grannsocknar inverka ej på saken. Däremot får "tills vidare" permitterad ej fara till sjöss, utrikes eller bosätta sig stadigvarande på fastlandet utan att ha erhållit skilt tillstånd härför. Anhållan därom skall såsom förut riktas till Kommendören för Ålands Försvar. Den insändes till Staben för ÅH i Mariehamn." Bland de tills vidare permitterade fanns huvudsakligen jordbrukare. Däremot hade permission inte beviljats för anslutning till motståndsstyrkorna i Norge, vilket begärts av några nordiskt orienterade hemvärnsmän.

Tidningen Åland förklarade i en ledare i april och en annan i maj att ålänningarna nu borde hemförlovas. Missnöjet steg bland de kasererade hemvärnsmännen, underblåst av dem som — inte utan principiella grunder — ville hävda att hemvärdet helt enkelt borde

upplösas, eftersom kriget var slut. Det för stämningarna lyhörda Centralutskottet skrev den 28 maj till generallöjtnant Österman och föreslog att Ålands Hemvärn skulle upplösas och i stället en ny organisation bildas. Kommendören kunde inte i det skedet acceptera förslaget. Hemvärnsutbildningen fortsatte och man började förbereda sig för hemvärnets sista krafttag, den stora paraden i Mariehamn. Paraden blev även den officiella förevändningen för permissionstorkan.

Hemvärnets stormönstring

Inför paraden befordrades Arvid Lindberg till major, Bertel Fagerlund och Einar Sjöholm till reservingenjörskaptener och Nils Byman till reservkapten. Ålands Hemvärn samlades den 22 juni i Badhusparken i Mariehamn. Efter en fältlunch, som Ålands Hemvärnsvinnor bjöd på, fick hemvärnsmännen visa sin nyinlärd paradmarsch genom Esplanaden fram till torget, där trupperna formerade fyrkant. Hemvärnets hälsades och inspekterades av kommendören för Ålands Försvar, generallöjtnant Österman med stab. En stor allmänhet bevittnade ceremonin. Bland de särskilt inbjudna märktes flera chefer för olika militära förband på Åland, konsul Lindh, landshövding Österberg och representanter för Ålands Hemvärnsvinnor. Självstyrelsens ledning var däremot inte representerad. Julius Sundblom var bortrest för att fira sin 75-årsdag och ingen annan hade tydligen tid till övers för evenemanget.

Samlingen inleddes med fältgudstjänst. Hemvärnspastorn Elias Rothsten predikade. Bön och psalmsång avslutade gudstjänsten. Tal hölls av generallöjtnant Österman, major Lindberg och Ålands Hemvärns hedersmedlem, landshövding Österberg. Major Lindberg utdelade Ålands Hemvärns hederseblem till ett antal förtjänta män och kvinnor med Österman och Hannelius i spetsen. Till slut utförde den medverkande militärmusikkåren "Vårt land". Mönstringen avslutades med defilad i Esplanaden, mottagen av generallöjtnant Österman.

Demilitarisering

Paraden var början till slutet för Ålands Hemvärn. Den 19 juli meddelade Finlands regering: "Sedan det krig, som berört Östersjöområdet, avslutats, och det oroliga läget stabiliserats, och sålunda de orsaker bortfallit, som föranledde Finland att i enlighet med Ålandskonventionen vidtaga beredskapsåtgärder på Åland, har man börjat evakuera trupper och materiel från den neutrala Ålandszonen." I själva verket var Åland ju i riskzonen i lika hög grad som tidigare, men Sovjetunionen hade låtit regeringen förstå att Ålands försvar borde avvecklas.

Nu försvann de fastländska trupperna från Åland. Hemvärnet upplöstes i praktiken, även om de formella åtgärderna kom först i augusti. En stark opinion ansåg att hemvärnet inte kunde fortsätta som organisation. Man hänvisade till de villkor, som från början varit gällande. Dessutom hade både befäl och underbefäl antingen hemförlovats eller avvikit över Skiftet med de reguljära trupperna. Av ledningen fanns snart bara Centralutskottet och Lindberg kvar. Inom de kretsar som var intresserade av Ålands försvar såg man med bekymmer på det uppkomna läget. I juni hade man försökt väcka opinion för åländska skyddskårer, men med ringa framgång. Julius Sundblom och många med honom ansåg att skyddskårer kunde upprättas på Åland enbart med landstingets tillstånd. Han hänvisade till värnpliktsparagrafen i självstyrelselagen. Landshövdingen åter ansåg att paragrafen inte kunde tillämpas på frivilliga skyddskårer, och han fick medhåll av regeringen. Utan att ta ställning i den tvistefrågan kan man kanske säga att problemet inte enbart var självstyrelselagen utan även neutralitetskonventionen. Om nämligen Åland enligt internationella fördrag skulle vara demilitariserat i fredstid, hur skulle då skyddskårer passa in i bilden? Är landskapet demilitariserat, om man var som helst kan möta en till tänderna beväpnad skyddskårspluton, som drar en Maxim-kulspruta efter sig? Skyddskårsfrågan visade sig vara så lätt att diskutera och så svår att kompromissa i, att planerna på ett åländskt skyddskårsdistrikt förföll. Då inte heller ett nytt hemvärn kunde bildas på ruinerna av skyddskårsplanerna, blev resultatet att den militära

utbildningen på Åland upphörde. Den enda som fortsatte var skyteträningen.

Marskalk Mannerheim förordnade överste Hannelius att verkställa upplösandet av Ålands Hemvärn. Så skedde medelst en i Hemvärnsmannen publicerad dagorder, som återges här:

DAGORDER TILL ÅLANDS HEMVÄRN

§ 1.

Av Överbefälhavaren förordnad att verkställa upplösandet av Ålands Hemvärn har jag upplöst de olika hemvärnsavdelningarna och löst alla till hemvärnets hörande från värnmannaeden och tjänstgöringsförbindelsen enligt följande:

Mariehamns Hemvärnsavdelning	8.8.40
<hr/>	
Lumparlands Hemvärnsavdelning	16.8.40

§ 2.

Jag ger herrar B.J. Palme, Albert Jansson och Arthur Nordblom, som därtill valda bildat centralutskottet för Ålands Hemvärn och omhänderhaft ÅH:s privata ekonomi, i uppdrag att avveckla ÅH:s ekonomiska ärenden och förvalta återstående medel och egendom intill dess att dessa kunna överlätas åt någon annan organisation eller förening som kan anses främja det ändamål för vilket penningarna och egendomen hopbragts.

§ 3.

Jag har i uppdrag att till Ålands Hemvärns ledning och alla medlemmar frambära Överbefälhavarens hälsning och tack för Eder frivilliga insats och gärning till förmån för landets försvar.

§ 4.

Jag uttalar Ålands Försvarstruppers och mitt eget uppriktiga tack till chefen för Ålands Hemvärn, Hemvärnets stab, medlemmarna av centralutskottet, hemvärnsbataljonens befäl, instruktörerna, lokalcheferna samt allt underbefäl och manskap.

för det intresse var och en visat samt för det målmedvetna arbete var och en utfört på sin post till landets och Ålands försvars bästa.

§ 5.

Till Föreningen Ålands Hemvärnsskvinnor, dess centralstyrelse och lokalavdelningar, som genom sin oppoffrande verksamhet så förtjänstfullt bistått Ålands Försvarstrupper under hela kriget och tiden efter detsamma, ber jag att få framföra försvarets och mitt eget vördsamma tack.

Mariehamn 17.8.40

F.d. kommandör för Ålands Försvarstrupper.
Överste L.W. Hannelius

Sålunda var alla hemvärnsinstanser avtackade, och sagan var slut. Men Centralutskottets uppdrag gav de tre ledamöterna arbete för flera månader framåt. Det klarnade hastigt att den enda officiellt godtagbara formen för civila vapenövningar var en med vederbörligt tillstånd fungerande skytteförening. En sådan bildades därför i rask ordning. Den 1 september 1940 stiftades Ålands Skytteförening, som ingick i Svenska Finlands Skytteförbund och genom detta i Finlands Skytteförbund. Ordförande blev en av lantrådets närmaste män, landskapssekreterare Werner W:son Becker, make till hemvärnsskvinnan och blivande lottachefen Anne-Beate Becker. Sekreterare blev reservkapten Nils Byman. En viss kontinuitet upprätthölls således. Den fick också en ekonomisk aspekt. Av Ålands Hemvärns behållning donerades 300 000 mk till Ålands Skytteförening för skjutbaneändamål. Pengarna gick främst till skjutbanan i Hindersböle. Ålands Reservofficersklubb beslöt på sitt årsmöte den 26 augusti att alla klubbmedlemmar skulle skriva in sig i den kommande skytteföreningen. Klubben erhöll sedermera 2 000 mk av Ålands Hemvärn för inköp av litteratur, ”som jämväl bör stå tillgänglig för medlemmar, hörande till Ålands Reservunderofficersklubb och Ålands Skytteförening”. Ur hemvärnets arsenal utdelades 800 svenska musergevär och 240 000 patroner till de åländska skytteföreningarna.

Överste Hannelius' sista uppgift på Åland var att på Överbefälhavarens vägnar utdela dekorationer för försvarsinsatser på Åland. Frihetskorset av II klass tilldelades landshövding Österberg. Frihetskorset av IV klass tillerkändes Centralutskottsmedlemmarna Palme, Jansson och Nordblom, hemvärnsofficerarna Fagerlund, Sjöholm och Byman samt hemvärnsekonomen Svahnström och martachefen fröken Fanny Sundström. Frihetsmedaljen av I klass tilldelades befolkningsskyddschefen i Mariehamn, plutonchefen Egon Häggblom och fru Anne-Beate Becker. Frihetsmedaljen av II klass tilldelades arrendatorn Nils Karlsson och skogsförmannen Elis Fogde. Dessutom dekorerades chefsläkaren vid Ålands Försvarstrupper, reservsanitetskapten Ben Stjernschantz och krigspolischefen Ruben Kalm med Frihetskorset av IV klass.

Den åländska försvarsinsatsen

Kriget berörde Åland redan den 8 september 1939, då 4-mbk Olivebank minsprängdes vid Skagen. Befälhavaren Carl Granith från Sund var en av de vid skeppsbrottet omkomna ålänningarna. Under hela krigstiden omkom talrika åländska sjömän. Ännu flera internerades eller tillfångatogs.

Krigshändelserna på Åland var till sin omfattning blygsamma. Men det som inom landskapet uträttades i form av hemvärns- och hjälpverksamhet 1939 stärkte medelbart fronten i öster och bör tillmätas betydelse. Försvarsinsatsen var total. Alla yrkesgrupper och alla åldrar var representerade. Bland de äldre bör Julius Sundblom och bondetågets anförare Carl Carlson nämnas. Sundbloms entusiastiska fosterländska anföranden höjde försvarsviljan. Carlsson tog initiativet till en storinsamling av åländska hästtäckan för fronttrupperna. Den näst yngste hemvärnskorpralen var den blivande bankchefen och talmannen Thorvald Eriksson (18). Den yngste var sedermera skeppsredaren Stig Lundqvist (16).

Hemvärnets kvalitet som trupp har av sakkunniga fått goda vitsord. Snabbutbildningen gav goda inlärningsresultat. Inom hemvärdet fanns gott om goda skyttar och konditionsstarka idrottsmän.

Stridspotentialen prövades aldrig, men den bör ha varit tillfredsställande.

Ordningen inom Ålands Hemvärn var förstklassig. Straffböckerna uppvisar mest tomma kolumner. Några bondpermissioner förekom, men sådana har ju inte varit okända ens på Kadettskolan. Den enda allvarliga förseelsen i Ålands Hemvärns historia begicks av en sanitär, tydligen fast besluten att i en gärning begå så många brott som möjligt. Han tillägnade sig 200 gram 96-procentig sprit, tillhörig hemvärnet. Han tillgrep kompaniets bil. Han körde utan körkort och under rusets inflytande till sin flickväns gårdsplan. Där blev det gräl. Sanitären avslutade grälet med ett pistolskott i marken. Då inga skador uppstått, kom missdådaren undan med 55 dagsböter, som betalades. Men han var som sagt ett undantag i en ovanligt hygglig och väldisciplinerad kår.

Centralutskottet lät trycka minnesdiplom med Ålands Hemvärns emblem till dem som varit med. Ett annat bestående minne har på senare tid blivit det pensionstillägg som beviljades det aktiva hemvärnsfolket. Centralutskottet avslutade sin verksamhet med en uppvaktning hos Marsalken, som sände en varm hälsning till Ålands Hemvärn och Ålands Hemvärnskvinnor.

I oktober började man på rysk order spränga bort de åländska befästningsanläggningarna. Arbetet utfördes såvitt möjligt med viss ytlighet. När fortsättningskriget bröt ut, fanns en del anläggningar kvar oskadda under bråten. Men redan 1940 präglades uttrycket "Åland, de flygande fästningarnas land". Batterierna hade haft betydelse genom sin existens. Men mycket skjutande hade det ju inte blivit. På Hammarudda sköts veterligen ett enda skott, och det var vid den målskjutning som avslutade artilleriunderofficerskursen.

Under fortsättningskriget fortsatte många hemvärnsmän sin militära gärning antingen vid fronten eller som medlemmar av de åländska skyddskårerna, vilka mönstrade ca 700 man. Kvinnorna anslöt sig i stor utsträckning till lottarörelsen. En åländsk arbetskår under reservkapten Jan Sundberg hjälpte 1941 återvändande karelare med skörden. Men det är en annan historia.

KÄLLOR

Krigsarkivet, Helsingfors

Handlingar rörande Ålands försvar (AP).

Ålands landskapsarkiv, Mariehamn

Ålands Hemvärns arkiv inkl. B.J. Palme: Åland i ur och skur.

Ålands reservofficersklubbs arkiv.

Tidningen Åland 1938—1940.

Intervjuer med olika personer.

Litteratur:

Carlgren, Wilhelm, *Svensk utrikespolitik 1939—1945*. Stockholm 1973.

— *Varken-eller. Uddevalla* 1977.

— *Åland i svensk politik under mellankrigstiden. Åländsk Odling* 1979. Mariehamn 1979.

— *Svensk underrättelsetjänst 1939—1945*. Helsingborg 1985.

Drejler, Matts, *Genom livets snårskog*. Ekenäs 1984.

— m.fl., *Mariehamns stads historia 1911—1961*. Helsingfors 1962.

Ehrensverd, C.A., *I rikets tjänst*. Stockholm 1965.

Fodge, Elis, *Långvals*. Lovisa 1985.

Holmqvist, Åke, *Flottans beredskap 1938—1940*. Stockholm 1972.

Isaksson, Martin, *Carl Björkman*. Borgå 1988.

Jägerskiöld, Stig, *Riksföreståndaren*. Helsingfors 1969.

— *Mannerheim mellan världskrigen*. Helsingfors 1972.

Kaukiainen, Leena, *Småstater i världskrisens skugga*. Forssa 1980.

Linkomies, Edwin, *Vaikea aika*. Helsingfors 1970.

Paasikivi, J. K., *President J. K. Paasikivis minnen 1939—1940*. Helsingfors 1958.

Salminen, Johannes, *Ålandskungen*. Mariehamn 1979.

Skyttä, Kyösti, *Ei muuta kunniaa*. Helsingfors 1971.

Wahlbäck, Krister, *Finlandsfrågan i svensk politik 1937—1940*. Stockholm 1964.

— *Svek Sverige Finland hösten 1939*. *Historisk Tidskrift för Finland* 2/1989.

Tiivistelmä

Vuoteen 1809 asti Ahvenanmaan sotahistoria oli osa Ruotsin historiaa. Ahvenmaalaiset olivat mukana Ruotsin sodissa siinä missä muutkin kansalaiset. Tämä vaihe huipentui 1808, kun ahvenanmaalainen sissijoukko karkoitti venäläisen sotaväen saarilta. Mutta rauha vei Ahvenanmaan Venäjän tsaarin alaisuuteen. ”Oolannin sodan”, Krimin sodan etäistapahtuman jälkeen seurasi vuoden 1856 rauha. Siinä määrättiin Venäjälle uusi velvoite: Ahvenanmaata ei saanut linnoittaa eikä muutenkaan varustaa minkäänlaisilla sotilaallisilla laitteilla. Ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjä vuoden 1856 sopimuksesta piittaamatta rakensi linnakkeita Ahvenanmaalle ja siirsi sinne n. 6 000 miehen vahvuiset puolustusjoukot.

Eräät ahvenanmaalaiset olivat mukana jääkäriликкеessä ja Carl Björkmanin johtamassa salaisessa vastarintaliikkeessä. Monet liittyivät vapaussodan valkoiseen armeijaan, sekä Uudenkaupungin suojeluskunnan että Saariston vapaajoukon puitteissa.

Saarikansan vapautusliike vuosina 1917—21, jonka pyrkimyksenä oli Ahvenanmaan liittäminen Ruotsiin, ei — tietyistä suunnitelmista huolimatta — johtanut aseellisiin selkkauksiin. Lopputuloksena oli itsehallinto, linnoituskielto, neutralointi ja vapautus asevelvollisuudesta. Ahvenanmaalaisen nuorukaisten piti palvella Suomen luotsi- ja majakkalaitoksessa, mutta tämä korvaava menettely jäi toteuttamatta. Valtionhoitaja C. G. Mannerheim ehdotti vuonna 1919 Ruotsin kuninkaalle Ahvenanmaan yhteispuolustusta, joka voisi kehittyä yhteishallinnoksi (condominium). Ajatus ei miellyttänyt ruotsalaisia, jotka vielä silloin uskoivat saavansa maakunnan itselleen.

Maailmansotien välisenä aikana molempien maiden esikunnissa pohdittiin Ahvenanmaan puolustusta. 1930-luvun puolivälissä keskusteltiin jo epävirallisesti yhteistoiminnasta. Vuonna 1938 Hitlerin toimenpiteet — lähinnä Itävallan anastaminen — johtivat Suomen ja Ruotsin hallitusten välisiin neuvotteluihin Ahvenanmaan alueen yhteispuolustuksesta. Ns. Tukholman suunnitelma valmistui. Se olisi merkinnyt neutralointisopimuksen rajojen siirtoa siten, että Ahvenanmaan lounaispuolen saaret olisi voitu linnoittaa. Samalla ehdotettiin että suppeat liikkuvat yksiköt saisivat toimia saarivaltakunnan vartijoina.

”Ahvenanmaan kuninkaan” Julius Sundblomin johtamat ahvenanmaalaiset vastustivat voimakkaasti kansainvälisen sopimuksen muuttamista sekä samassa yhteydessä ehdotettua tilapäistä asevelvollisuutta. Kuitenkin Suomen ja Ruotsin välillä solmittiin tämä alueellinen puolustussopimus tammikuussa 1939. Kansainliitossa asiaa ei vastustettu takuuvaltioiden taholta. Mutta Neuvostoliitto ilmoitti jyrkästi, ettei se voinut hyväksyä Ahvenanmaan lin-

noittamista. Siihen Tukholman sopimus raukesi.

Talvisodan syytyminen muutti hetkessä ahvenanmaalaiset puolustustahtoisiksi ja isänmaallisiksi. Saarille 2.12.1939 saapuneet sotajoukot saivat ystävällisen vastaanoton. Kerättiin patjoja, perustettiin sotilaskoteja ja hoidettiin suojelutehtäviä. Mutta tämä ei riittänyt. Samat ahvenanmaalaiset, jotka vuotta aikaisemmin olivat kulkuein ja joukkoadressein vastustaneet kaikkia puolustustoumia, halusivat nyt ase kädessä osallistua maakuntansa puolustukseen.

Itsenäisyyspäivänä 6.12.1939 perustettiin kodinturvajoukkojärjestö Ålands Hemvärn (ÅH). Lähinnä maaherra Ruben Österbergin käsialaa olevat säännöt oli Julius Sundblom hyväksynyt, tavallaan Ahvenanmaan kansan puolesta. Säännöissä todettiin, että Ålands Hemvärn toimisi sotatilan kestäessä ja vain Ahvenanmaalla. Kommentokieleksi määrättiin ruotsi.

Ålands Hemvärn toimi Ahvenanmaan Puolustusjoukkojen (AP) päällikön, everstiluutnantti L. W. Hanneliuksen alaisena. Se vastasi kotijoukkojen aseistuksesta ja huollosta, ainakin periaatteessa.

Ilmoittautumiset ja muut alkutoimenpiteet hoiti keskusvaliokunta: vakuutusjohtaja B. J. Palme, laivanvarustaja Albert Jansson ja tilanhoitaja Arthur Nordblom. Pataljoonakomentajan tasoiseen päällikön tehtävään määrättiin kapteeni Arvid Lindberg, jo vapausodassa haavoittunut ja luutnantiksi noussut ammattilainen.

Liittyminen uusiin joukkoihin ylitti kaikki odotukset. Jo 6.12. voitiin yli 40 miestä toimittaa aliupseerikursseille ja n. 150 miestä alokaskomppaniaan. Mutta tämä oli vain alkua. Huhtikuun alussa Ålands Hemvärn käsitti 6 komppaniaa, yhteisvahvuudeltaan 825 miestä, ja tämän lisäksi 985 miestä suojeluskunnanomaisissa paikallisosastoissa. Huollossa ja muussakin avusti Ålands Hemvärnsvinnor -niminen naisjärjestö, joka toiminnaltaan vastasi lottajärjestöä.

Talvisodan loppuaikoina kotijoukot vastasivat — tosin rannikkotyökistön tukemana — yksin Ahvenanmaan puolustuksesta. Muut joukot oli lähetetty horjuvalle itärintamalle.

Moskovan rauhan jälkeinen tilanne merkitsi edelleen Ahvenanmaan suuntaista uhkaa, niin Neuvostoliiton kuin Saksankin taholta. Huhtikuun ja toukokuun kuluessa vahvistettiin huomattavasti Ahvenanmaan puolustusta, joka alistettiin kenraaliluutnantti Hugo Östermanille. Tässä vaiheessa komppanioita ei voitu kotiuttaa. Erälle merimiehille ja maanviljelijöille myönnettiin tosin lomia toistaiseksi.

Kesällä sotaväki sitten lähti pois — Neuvostoliiton vaatimuksesta — ja joukot kotiutettiin. Syksyllä linnoitukset tuhottiin.

Ålands Hemvärn lopetettiin eversti Hanneliuksen 17.8.1940 päivätyllä päiväkäskyllä. Sen oma lehti, Hemvärnsmannen, julkaisi viimeisessä numerossaan tämän runsaat kiitokset sisältäneen päiväkäskyn.

Olivatko eversti Hanneliuksen kiitokset aiheellisia? Todennäköisesti olivat. Ålands Hemvärn oli lyhyessä ajassa saavuttanut päällystönsä arvostaman taisteluvälmiuden. Joukkojen kuri oli moitteetonta. Pikakoulutus oli tietysti jättänyt aukkoja, mutta tositilanteessa nämä yleensä hyvin ampumataitaiset miehet varmaan olisivat hoitaneet tehtävänsä. Itse asiassa kävi niin, että paljon pelättyjä maihinnousuyrityksiä ei lainkaan tehty. Neuvostoliiton sotatoimet supistuivat Ahvenanmaan alueella lähinnä saattolaivueisiin kohdistuneisiin lentokone- ja sukellusvenehyökkäyksiin, jos kohta Maarianhaminaakin pommitettiin pari kertaa.

Joukon tärkein sotilaallinen merkitys oli siinä tosiasiasa, että sen olemassaolo vapautti ainakin yhden pataljoonan rintamatehtäviin. Samalla se osana talvisodan ihmettä toimi Ahvenanmaan vapaaehtoisten puolustustoimenpiteiden lippulaivana.

Summary

ÅLANDS HEMVÄRN/THE HOMEGUARD OF ÅLAND

In the peace treaty of 1856 concluded after the Crimean War a new obligation was imposed on Russia: The Åland islands were not to be fortified or otherwise equipped with any kind of military installations. A similar treaty, added with the neutrality agreement, was concluded in 1921 in connection with the home rule decision of the Åland islands. As the international situation grew worse in 1938, Finland and Sweden drafted an agreement for the common defence of the Åland islands. It would have required changes in defining the limits of the neutrality zone. The islanders were opposed to altering the international treaty and to the proposed law by the Finnish government to extend conscription to the Åland islands. The Finnish-Swedish joint venture, however, fell in front of stiff Soviet opposition in summer 1939.

When the Winter War broke out Finland immediately sent troops to Åland and started to mine the Åland passage and to fortify some key points on the southern and western parts of the islands. All these actions were undertaken as stipulated in the international treaties.

The people of the Åland islands wanted to participate in the defence of their homestead. With the support of a well known home rule politician, Julius Sundblom, and the permission of the Finnish government, as well as that of the defence establishment, Ålands Hemvärn was established on 6 December 1939. Its rules stated that the organization remained in effect as long as the state

of war lasted and that it operated only on the islands. Swedish was decided to be the common language. Captain Arvid Lindberg from the regular army was appointed as the chief of Hemvärn. Ålands Hemvärn operated under the command of the chief of Ålands Defence Forces, Lieutenant - Colonel L. W. Hannelius. The Defence Forces (a regular army command) was responsible for arming and supplying the islanders.

The number of volunteers wanting to join Hemvärn defied all expectations. In the beginning of April Hemvärn had six companies with 825 men. In addition there were 985 men in civic corps-like local units of Hemvärn. A women's organization called Ålands Hemvärnkvinnor helped in the logistics effort.

Towards the end of the Winter War Hemvärn alone — though supported by the coastal artillery — was responsible for the defence of Åland.

Ålands Hemvärn had in a very short time achieved a battle readiness held in value by the leaders. The shortened conscript and NCO-training had of course its impact but in a real test these generally speaking good marksmen would certainly have fulfilled their task. But the much feared amphibious landing attempts never took place. The Soviet military action in the Åland area was mainly limited to air and submarine operations against convoys though even Marienhamn was bombed a few times.

In summer 1940 the regular troops departed from the islands and the Ålands Hemvärn was demobilized. Its operations were brought to an end with an order by Colonel Hannelius in August 1940. The fortifications were destroyed in the autumn. Ålands Hemvärn could not be re-established during the Continuation War. Instead there was a Civic Corps unit which, however, never gained the widespread support of the Ålands Hemvärn.

Veli-Matti Syrjö

KULTTUURIEN KOHTAAMINEN — ENGLANTILAISET TALVISODAN VAPAAEHTOISET SUOMESSA

Talvisota merkitsi Suomen nimen yhtäkkistä ilmestymistä maailman lehdistön etusivuille. Vaikka toinen maailmansota olikin ollut käynnissä jo loppukesästä 1939 lähtien, vallitsi sen rintamalla hiljaiselo Saksan ja Neuvostoliiton jaettua Puolan syyskuussa. Niinpä Suomen toivottomaksi leimattu taistelu suurvaltanaapuriaan vastaan sai yleismaailmallista huomiota enemmän kuin oikeastaan sen merkitykseen nähden olisi ollut kohtuullistakaan. Tämän vuoksi mm. Suomen ulkomailla olevilta lähetystöiltä kyseltiin, miten ulkomaalaiset pääsisivät aktiivisesti ottamaan osaa taisteluamme, mikä yleisesti koettiin taisteluksi vapauden puolesta tyranniaa vastaan.

Vaikkakin Suomen Päämaja epäilemättä sangen hyvin tiesi, ettei vapaaehtoisten panos taistelussa mitenkään voisi olla merkittävä eikä sen avulla mitään ratkaisevaa kyettäisi aikaansaamaan, se kuitenkin organisoii toiminnan vapaaehtoisten järjestelmälliseksi hankkimiseksi. Päämajaan perustettiin oma elimensä, Vapaaehtoistoimisto, jonka johtoon ylipäällikkö määräsi kenraaliluutnantti Oskar Paul Enckellin. Ulkomaalaisia vapaaehtoisia oli ollut mukana eurooppalaisissa vapaussodissa jo edellisellä vuosisadalla ja Päämaja epäilemättä laski ennen kaikkea — nykyaikaisittain sanoen — pr-arvoon, vapaaehtoisten merkitykseen Suomen asian esiläpittäjänä omissa kotimaissaan.

Vapaaehtoisia saapui Suomeen talvisodan kestäessä ja välittömästi rauhanteon jälkeen yhteensä noin 12 000 miestä. Heistä valtaosa oli ruotsalaisia, noin 8 500 miestä. Heidän yhtenäinen joukkonsa myös pääosin ehti osallistua sodan loppuvaiheen taisteluihin Lapissa. Tanskalaisia vapaaehtoisia oli maassamme tuhatkunta miestä ja norjalaisia seitsemisen sataa. Norjalaiset ehtivät osallistua sotaan Ruotsalaisen Vapaaehtoisjoukon osana. Unkarilaisia pääsi tuhansista tarjokkaista matkustusvaikeuksien takia Suomeen ainoastaan noin 350 miestä (Saksa kielsi heidän läpikulkunsa

oman alueensa kautta, joten he joutuivat käyttämään monimutkaista ja hidasta kiertotietä Italian, Ranskan ja Englannin kautta). Ulkomaalaisiksi vapaaehtoisiksi luokiteltuja heimokansallisuuksiin kuuluneita (virolaiset, inkeriläiset, Vienan ja Aunuksen karjalaiset) sekä samoin amerikansuomalaisia oli molempia myös 350 miehen verran.¹

Vapaaehtoistarjokkaita ilmoitettiin aina Australiaa, Argentiinaa ja Etelä-Afrikkaa myöten, mutta matkustusvaikeuksien takia ei näistä kaukaisista maista Suomeen vapaaehtoisia päässyt. Sitä vastoin lukuisista eurooppalaisista maista saapui — suursodasta huolimatta — vapaaehtoisia, joskin heidän lukumääränsä yleensä jäi muutamiiin kymmeneen miehiin.

Oman ryhmänsä muodostavat englantilaiset vapaaehtoiset, joita sotilaksi tarjoutuneina saapui kaikkiaan parisen sataa sekä lisäksi noin 150 ambulanssi- ja palomiestä. Luku on sinänsä kunnioitettava, kun muistetaan, että Englanti oli samanaikaisesti sodassa Saksaa vastaan ja tarvitsi luonnollisesti periaatteessa kaikki taistelukelpoiset miehensä itse. Brittiläinen individualismi ja vapaudenrakkaus saivat kuitenkin monet lähtemään pieneen ja tuntemattomaan pohjoiseen maahan antamaan oman panoksensa sen riippumattomuuden ja vapauden puolesta. Englannissa toimi Finnish Aid Bureau -niminen toimisto, jonka johtokuntaan kuului joukko vaikutusvaltaisia englantilaisia julkisuuden henkilöitä. Toimiston kautta hoidettiin vapaaehtoisten värväys ja matkaan lähettäminen, mikä sekini oli melko hankala toimenpide sodan aikana. Suomen Lontoon lähettiläs G. A. Gripenberg oli tietenkin läheisissä kosketuksissa toimistoon ja hänen suhteitaan saatiin kiittää monen pulman ratkaisemisesta.

Suomeen saakka selviytyneet brittiläiset vapaaehtoiset muodostivat kirjavan joukon, tarkasteltiinpa heitä sitten iän, sosiaalisen aseman tai sotilaallisen koulutuksen kannalta. Heidän motiiveistaankin voidaan luonnollisesti keskustella, puhdas vapaudenrakkaus ja vilpiton halu Suomen auttamiseen saattoi olla ryyditetty seikkailunhalulla ja kunnianhimmolla.

Vapaaehtoisryhmään itekin kuulunut Justin Brooke luonnehtii joukkoa seuraavasti: "Osasto Sisussa oltiin sitä mieltä, että vapaa-

ehtoiset muodostivat poikkeuksellisen kirjavan porukan ja heidän sotilaalliset kykynsä jäivät yleensä keskitason alapuolelle. Siinä olivat edustettuina kaikki yhteiskuntaluokat paroooneista tiilentekijöihin ja putkimiehistä taskuvarkaisiin.⁷

lältään Suomeen asti päässeet brittivapaaehtoiset voidaan ryhmitellä seuraavasti:

Englantilaisten vapaaehtoisten ikäjakautuma²

Ikäryhmä	Lukumäärä	%
alle 20 vuotta	13	6
20—25 vuotta	43	19
26—30 vuotta	71	31
31—35 vuotta	45	20
36—40 vuotta	22	10
yli 40 vuotta	31	13
tuntematon	3	1
Yhteensä	228	100

Vanhin vapaaehtoinen oli 60-vuotias ja nuorin vietti Suomessa kahdeksannentoista syntymäpäivänsä. Mikäli joukkoa verrataan ikänsä suhteen suomalaisiin joukkoihin, voidaan todeta, että tässä suhteessa se pikemminkin vastasi reserviläis- kuin varusmiesjoukkoa. Mitenkään kohtuuttoman vanhana ei brittivapaaehtoisosastoa sovi pitää, siinä suhteessa se kyllä olisi ollut kelvollinen rintamaloihin.

Englannissa ei ollut maailmansotien välillä käytössä yleistä asevelvollisuutta. Niinpä luonnollisesti huomattava osa vapaaehtoisista ei ollut saanut minkäänlaista sotilaskoulutusta. Niittenkin koulutus, jotka olivat sitä saaneet, oli useimmissa tapauksissa vanhentunutta tai ainakin suomalaisiin olosuhteisiin soveltumattonta. Tämä piti suurin piirtein paikkansa kaikkiin naapurimaita kauempaa saapuneisiin vapaaehtoiisiin nähden. Kun lähes poikkeuksetta kaikki olivat vielä vailla tarpeellista kielitaitoa, oli sel-

vää, ettei heitä voitu suoraa päätä lähettää rintamalle suomalaiseseen joukko-osastoon. Päämaja oli suunnitellut heitä varten oman järjestelmänsä.

Suomeen asti päässeet ulkomaalaiset vapaaehtoiset (lukuunottamatta pohjoismaalaisia, amerikansuomalaisia ja heimokansoja) majoitettiin Lapualle, missä heistä muodostettiin Osasto Sisun nimellä tunnettu koulutusjoukko-osasto. Englantilaiset muodostivat siinä oman komppaniansa, joka myöhemmin tunnettiin nimellä British Contingent. Lapuan vakaa pohjalaismiljöö oli varmastikin sovelias tutustuttamaan ulkomaalaiset suomalaiseen maaseutuun ja suomalaisiin tapoihin. On jokseenkin ymmärrettävää, että vaikkapa Lontoon suurkaupungista kotoisin oleva brittivapaaehtoinen saattoi kokea uuden asuinpaikkansa shokkina.

Puolen vuosisadan takainen Suomi oli perusrakenteeltaan agraarinen maa, sen väestöstä ylivoimainen valtaosa asui maaseudulla ja sai elatuksensa maatalouselinkeinoista. Kristinuskolla — nimenomaan luterilaisella kirkolla — oli erittäin merkittävä asema kansan henkisessä elämäncuvassa. Tuo henkinen elämäncuva oli ylipäätään hyvin kansallinen, kaikkea katsottiin oman maan ja omien olojen kannalta. Vieraitten kielten taito oli kansan keskuudessa erittäin vähäinen. Jos suomalainen osasi jotakin muuta kieltä kuin omaansa, oli tuo muu kieli ruotsi tai parhaassa tapauksessa saksa. Ei ollut televisiota eikä Yleisradion uutisvälitys ollut onnistunut — eikä ollut pyrkinytkään — kansainvälistämään Suomen kansaa. Omien rajojen ulkopuolelta keskitason suomalaisella oli perin vähän tietoa eikä kiinnostusta sen hankkimiseen juurikaan ollut.

Englanti oli maailmanvalta. Sillä oli siirtomaita ympäri maailmaa, niin ettei sen alueella aurinko koskaan laskenut, kuten britit ylpeästi ja omanarvontuntoisesti sanoivat. Normaali britti ei ollut kiinnostunut manner-Euroopan asioista, hänelle riitti oma imperiuminsa. Ei edes maailmansodan syttyminen ollut paljoakaan tuota vähäistä kiinnostusta lisännyt. Yhteistä suomalaisille ja englantilaisille oli, että molemmat pitivät omia tapojaan ja tottumuksiaan oikeina ja suhtautuivat varoen ja epäluuloisesti kaikkeen ulkomaalaiseen. Tämäkään yhteinen piirre ei kuitenkaan ollut omiaan lähentämään kansoja toisiinsa.

Suomalaiset suhtautuivat ulkomaalaisiin vapaaehtoisin periaatteessa (ja usein käytännössäkin) myönteisesti. Tunnettiin kiitollisuutta niitä vieraitten kansakuntien miehiä kohtaan, jotka olivat hädän hetkellä saapuneet avuksi. Vastaavasti ulkomaalaisilla vapaaehtoisilla oli periaatteessa (ja usein käytännössäkin) positiivinen asenne Suomea kohtaan; eiväthän he muuten olisi tänne tulleet. Väärinkäsityksiä ja ristiriitoja ei silti voitu välttää, niin erilaiset lähtökohdat osapuolilla oli.

Suuri osa tuonaikaisesta sekä ymmärryksestä että ymmärtämättömyydestä on hävinnyt aikojen sumuun, mutta jotakin on toki jäänyt jäljellekin. Näin on käynyt eritoten brittien osalta. Eräät talvisodan vapaaehtoiset englantilaiset jatkoivat kanssakäymistä Suomen ja suomalaisten kanssa vielä maailmansodan jälkeenkkin ja heistä tuli vilpittömiä Suomen ystäviä. Pari heistä on jopa jonkin verran kertonut kokemuksistaan painetussa sanassa. Irlantilainen kirjailija Gerald V. Kuss julkaisi 1960-luvulla suomalaisissakin lehdissä pakinoitaan ja pari pakinakokoelmaa on julkaistu myös kirjan muodossa. Pakinoissaan Kuss kertoo paitsi ajankohtaisista asioista, myös tutustumisestaan Suomeen ja suomalaisiin talvisodan ja välirauhan kohtalokkaina päivinä.³

Suuremmalla tieteellisellä kunnianhimolla on varustettu englantilainen Justin Brooke, joka vuonna 1981 julkaisi omiin muistoihin, haastatteluihin ja asiakirjoihin perustuvan teoksen ”Talvisodan kanarialinnut”, missä hän selostaa brittivapaaehtoisten tarinan lähdöstä paluuseen. Vuonna 1990 ilmestyi hänen kirjoittamansa laajempi teos ”The Volunteers, The Full Story of the British Volunteers in Finland 1939—1941”. Voidaan perustellusti sanoa, että nimenomaan jälkimmäisen teoksen ilmestyttyä on brittivapaaehtoisten episodi Suomen talvisodassa saanut pätevän ja hyvin dokumentoidun kuvauksen.⁴

Miksi sitten tämä artikkeli? Siksi, että sekä Gerald V. Kuss että Justin Brooke kuvaavat pääasiassa tapahtumahistoriaa, sitä, miten ja miksi vapaaehtoisliike syntyi, miten vapaaehtoiset pääsivät tänne sotivan Euroopan läpi, mitä he Suomessa tekivät ja kokivat ja miten aikanaan pääsivät palaamaan sodan lähes täydellisesti eristämstä Suomesta kotimaahansa. Miten vapaaehtoiset kokivat

olonsa Suomessa ja millaisia vaikutelmia suomalaiset saivat vapaaehtoisista, on jätetty syrjään, eihän kummallakaan olisi edes ollut suuria mahdollisuuksia jälkimmäisen seikan selvittämiseen. Tässä artikkelissa taas pyrin käsittelemään nimenomaan näitä seikkoja.

Aihe kuuluu niihin lukuisiin, jotka joskus virkatehtäviä Sota-arkistossa suorittaessani ovat putkahtaneet näköpiiriini loputtomia asiakirjanippuja selatessani. Kiinnostavia tutkimusaiheita ilmaantuu monesti asiakirjojen riveiltä ja houkuttelevia ajatusreittejä tarjoutuu viemään ajatukset pois kulloinkin käsillä olevasta virka-asiasta. Niinpä vuosikymmeniä sitten, järjestellessäni talvisodan aikana puolustusvoimien osana toimineen Erillisen Sensuuriviraston asiakirjoja sattui silmiini viraston lähetekirjelmä toukokuulta 1940, jolla Erillinen Sensuurivirasto lähetti Päämajan sensuuri-toimistolle ”kirjesensorina toimineen maisteri Helvi Hakulisen laatiman yleiskatsauksen maahamme tulleiden englantilaisten vapaaehtoisten kirjeisiin”.⁵ Yleiskatsaus käsitti vajaan viisi konekirjoitussuuta ja kertoi mielestäni paljon kiinnostavia yksityiskohtia aiheestaan. Se jäi kuitenkin sillä erää virkatyön alle ja sai pysyä arkistossa omalla paikallaan.

Asiakirja palasi mieleeni talvisodan puolivuosisataismuiston aktivoitessa sotaan kohdistuvan tutkimuksen Sota-arkistossa. Etsin sen esille joltistakin vaivaa nähden, sillä muistikuvani siitä oli jo melkoisen epämääräinen. Maisteri Hakulisen selvitys on ollut lähtökohtana artikkelilleni aiheesta, joka epämitääläisyydestään huolimatta liittyy läheisesti Suomen sotahistoriaan.

On ilmeistä, että britit Suomeen tullessaan epäilivät saapuvansa jonkinlaiseen puolisivistyneeseen eurooppalais-aasialaiseen territorioon, jonka mahdollisuudet heidän huoltamiseksi rajoittuivat suomalaisten omien barbaaristen tottumusten mukaiseen ja sivistyneille briteille kelvottomaan tasoon. Näin voi ainakin päätellä englantilaisten ensimmäisen komppanianpäällikön, kapteeni J. J. O'Brien-Hitchingin heti Lapualla saavuttuaan lähettämästä Englannin Helsingissä toimivalle sotilasasiamiehelle, everstiluutnantti King Salterille osoitetusta kirjeestä.⁶ Kirjeessä pyydetään sotilasasiamiestä varaamaan tulevaa vapaaehtoisjoukkoa varten mm. teetä, sokeria, lihasäilykkeitä, kuivattuja hedelmiä, sitruunamehua,

kuivattuja vihanneksia, kaakaota ja rommia. Tämän lisäksi kirjeessa pyydetään sotilasasiamiestä hankkimaan lääkkeitä, erityisesti vilustumissairauksiin ja keuhkokuumeeseen. Kapteeni O'Brien-Hitching ilmoittaa itse pitäneensä huolta, että British-American Tobacco Company toimittaa vapaaehtoisille 100 000 savuketta kuu-kaudessa.

Muonituksen tärkeänä osana brittikapteeni katsoi tarpeelliseksi upseerimessin varustamisen riittäväillä juomilla. Aluksi hän olisi ollut tyytyväinen kuuteen laatikolliseen whiskyä, kahteentoista laatikolliseen sherryä ja samaan määrään portviiniä sekä 24 laatikolliseen giniä ynnä samaan määrään ranskalaista ja italialaista vermuttia.

Osasto Sisun komentajaksi kielitaitonsa ja joustavuutensa perusteella valittu kapteeni Nordlund, jolle kapteeni O'Brien-Hitching korrektisti osoitti kirjeensä tiedoksi, lienee stoalaisen tyyneästi lue-
nut listan läpi. Hänen ainoa merkintänsä kirjeeseen, joka ei tietenkään ollut tarkoitettukaan aiheuttamaan hänen puoleltaan mitään toimenpiteitä, oli punakynällä vedetty viiva upseerimessin juoma-
tarvikkeiden kohdalle. Suomalaisen ja englantilaisen sotilaskulttuurin erilaisuus sai täten huomion osakseen.

Vaikuttaa siltä, että kapteeni O'Brien-Hitching olisi ollut hyvin-
kin oikeassa halutessaan, että brittejä olisi pitänyt muonittaa siten
kuin he olivat kotimaassaan tottuneet. Maisteri Helvi Hakulisen
todistuksen mukaan näet brittivapaaehtoisten kirjeistä näkyy, että
juuri ruoka oli muodostunut monelle miehelle yhdeksi suurimmista
pettymyksistä ja jatkuvaksi ongelmaksi. Ruoan arvostelu kirjeissä
on ollut melkoisen kovasanaista. "Suomalainen ruoka saa erityistä
moitetta osakseen. Vain maidon ja puuron runsaus tunnustetaan,
mutta 'makkarat ovat kelvottomat, vihannekset ja hedelmät puut-
tavat, olut on alkoholitonta vaaleanruskeaa vettä, leipä mustaa ja
hapanta, kahvi hirveää sikurisekoitusta, joka varsinkin alussa
maistui vallan kamalalta, mutta näkyy siihenkin tottuvan'. Teetä
eivät sano nähneensä kuin Englannissa, puhumattakaan kaakusta,
jota eräs pyytää lähettämään 'kiireellisesti ilmapostissa; ei sillä
ole väliä, vaikka se tulisi murusinakin perille'. Vain harva sanoo
ruoan olevan 'niin hyvää kuin sotaikäyvässä maassa sopii odottaa'.

Eräs sanoo ruoan olevan 100 % parempaa kuin mitä hän-oli osannut odottaa. Toinen mainitsee, että 'hedelmien ja vihannesten puute täällä ei johdu sodasta vaan siitä tosiasiasta, että täällä niitä ei yleensä syödä niin runsaasti kuin Englannissa'.⁷⁷

Englantilaisen ja suomalaisen ruokavalion erilaisuus on selvästi ollut puoli vuosisataa sitten suurempi kuin tänä päivänä. Kansainvälistyminen on tälläkin alalla ollut valtavaa, vaikka emme ajattelsikaan suorastaan ylikansallisia hampurilais- ja pizzaketjuja joka maassa samankaltaisine standardituotteineen.

Suomalaisten perusruoat olivat noina aikoina suhteellisen vähälukuiset ja epäilemättä myös — ainakin armeijassa — yksitoikkoi- set. Vaikka englantilaiset eivät sen paremmin silloin kuin nytkään kulje maailmalla suurina kulinaristeina, oli heidän ruokavalionsa noina aikoina varmaankin sekä monipuolisempi että uudenaikai- sempi ja terveellisempi kuin suomalaisten ruokavalio. Syytä vali- tuksiin siis objektiivisestikin katsoen oli, joskin tuntuu siltä, että miehet, jotka olivat tulleet Suomeen uhraamaan tarvittaessa hen- kensä sen puolesta, kenties kiinnittivät liaksi huomiota epäolen- naisiin seikkoihin. En silti voi olla tuntematta aitoa myötätuntoa brittivapaaehtoisia kohtaan mitä tulee sikurikahviin. Se oli minus- takin kammottavan makuista lientä.

Kuten jo aikaisemmin todettiin, eivät englantilaiset vapaaehtoi- set ehtineet Suomeen riittävän ajoissa päästäkseen osallistumaan sotatoimiin. Rauhantulo sai monet heistä kysymään itseltään, eikö koko matka ollut turha ja eikö nyt olisi parasta viivyttelämättä palata takaisin kotimaahan. He olivat tosin tehneet puolen vuoden sitoumuksen palveluksestaan Suomen armeijassa, mutta saattoivat rauhan solmimisen jälkeen pitää sitä rauenneena.

Puolustusvoimilla ei ollut minkäänlaista tarkoitusta luopua ulko- laisista vapaaehtoisistaan. Toisaalta heidän kouluttamiseksi ja varustamiseksi oli nähty paljon vaivaa ja uhrattu aineellisia ja inhimillisiä voimavaroja, joista ei nyt haluttu aivan suinpäin luopua. Toisaalta ei ollut mitään takeita siitä, miten kestävä solmittu rauha olisi. Neuvostoliiton ei uskottu välttämättä luopuneen pyr- kimyksistään Suomen valtaamiseksi.

Tämä jälkimmäinen syy oli sellainen, että se saatettiin esittää

myös vapaaehtoisille itselleen. Näin tehtiinkin. Suomalaisen sotilasjohdon taholta annetut selitykset tyynnyttivät vapaaehtoiset, jotka jatkoivat palveluaan Lapualla suurin piirtein samoissa merkeissä kuin aikaisemminkin. Unkarilaisen ja englantilaisen komppanian välillä — nämä olivat ainoat kansalliset kokonaisuudet Lapuan Osasto Sisussa — oli yhteistoimintaa illanviettojen merkeissä, kilpailua, kuten jalkapallo-ottelu (unkarilaiset muuten voittivat) sekä kiistoja majoitustiloista.

Uusi vaihe vapaaehtoisten palveluksessa alkoi, kun englantilainen komppania huhtikuussa 1940 lastattiin junaan ja kuljetettiin itään. Nyt katsottiin komppanian jo saaneen riittävästi harjoitusta, että se saatettiin liittää toimivaan armeijaan. Kuljetus päättyi Savonlinnan kaupunkiin, missä britit alistettiin suoraan III Armeijakunnalle. Vaikkakin komppania tosiasiassa vietti jonkinlaista varuskunta- ja koulutuselämää myös Savonlinnassa, sen miehet selvästi tunsivat ylpeyttä uudesta asemastaan ja kirjoittelivat koteihinsa etulinjassa olostaan ja tulevien taistelujen todennäköisyydestä.⁸

Savonlinalaisilta he myös saivat lempinimen ”kanarialinnut”, jonka Justin Brooke selittää sillä, että he aina kaupungilla marssiessaan lauloivat.⁹ Koska myös suomalaiset marssivat sotilasosastot lauloivat, ei selitys liene ainakaan täysin oikea. Luulisin brittien vieraskielisen ja vierassointuisen marssilauluohjelmiston kummasuttaneen hyviä savonlinalaisia, jotka heimolleen uskollisina pianikin keksivät omasta mielestään kuvaavan ilmauksen oudoille vierailleen.

Savonlinnan aika muodostui brittivapaaehtoisille kuitenkin lyhyeksi välivaiheeksi. Jo toukokuun lopussa heidän muodollinen palvelussuhteensa Suomen armeijaan katkesi molemminpuolisella sopimuksella ja brittiläinen komppania lakkasi olemasta osa armeijaa. Vapaaehtoiset olivat nyt siviileitä, mutta vieraskielisessä ja muutenkin täysin vieraassa ympäristössä heitä ei luonnollisesti-kaan voitu jättää heitteille.

Englannissa toimi edelleen Finnish Aid Bureau, joka vaikutusvaltaisten piirien tukemana saattoi uhrata suhteellisen huomattavia-kin rahasummia Suomeen juuttuneiden vapaaehtoisten tukemisek-

si. Puolustusvoimamme tunsivat myös vastuuta miehistä, jotka olivat sen riveissä marssineet ja ylipäällikkö, marsalkka Mannerheim antoi määräyksen, että briteistä oli pidettävä huolta. Niinpä heidät siirrettiin keskelle Suomea, Jyväskylään, jonka Kasvatusopillisen Korkeakoulun tiloihin heidät nyt majoitettiin. Tarkoitus oli, että mahdollisuuksien mukaan kaikki vapaaehtoiset voitaisiin sijoittaa työelämäänsä, sekä heidän itsensä viihtyvyyden ja omanarvontunnon että Suomen valtiolle koituvien kustannusten minimoimisen takia. Tämä ei luonnollisesti ollut läheskään jokaisen kohdalla mahdollista, joten melkoinen joukko brittejä jäi Jyväskylän vapaajoukon kirjoille. Kun syksyllä tarvittiin käytössä olleita majoitustiloja alkupe räiseen tarkoitukseensa, siirrettiin vapaaehtoiset Korpilahdelle, missä he Tähtiniemen täyshoitolassa viettivät loput Suomessa olo ajastaan. Britit olivat ymmärrettävästi kovin pettyneitä, kun he näin ollen joutuivat viettämään Suomessa pitkiä aikoja voimatta kuitenkaan tehdä sitä, mitä varten olivat maahamme saapuneet. Suursodan kehitys, mikä tuona aikana kävi selvästi länsivaltoja vastaan ja näytti jopa lupailevan Saksalle lopullista voittoa, hermostutti heitä. He olisivat halunneet olla mukana oman maansa taisteluissa eivätkä vetelehtiä Suomessa, jossa eivät katsoneet voivansa tehdä mitään sen paremmin Suomen kuin oman kotimaansa hyväksi.

Englannin tuolloinen Helsingin lähettiläs Gordon Vereker saa vapaaehtoisilta ankaran arvostelun siitä, ettei hän juurikaan tuntenut mielenkiintoa asemamaahansa joutuneita kansalaisiaan ja heidän hyvinvointiaan kohtaan. Hän piti vapaaehtoisryhmää seikkailijoina ja epämääräisenä lurjusjoukkona, ja oli sitä iloisempi, mitä vähemmän hänen tarvitsi heistä tietää. Hänen alaisensa sotilas-asiamies, majuri Magill jakoi esimiehensä mielipiteen. Hän oli jo toukokuussa 1940 saanut kuulla ilmeisen väritettyjä tarinoita brittiläisessä komppaniassa vallitsevasta huonosta ja kelvottomasta hengestä. Justin Brooke kuvaa aito brittiläisellä sarkasmilla maustaen, miten sotilas-asiamies ”vakuuttuneena siitä, että kapina oli puhkeamassa puki ylleen paraatipukunsa kiilloitettuihin välineisiin ja saappaineen ja kaikkine koristeineen ja matkusti väitetyin häiriön pesäpaikkaan”. Savonlinnassa hän sitten piti vapaaehtoisille pu-

huttelun, jonka sanat eivät Brooken mielestä olleet kaikkein onnistuneimmin valittuja ja loukkasivat kuulijoita karkeasti. ”Magillin puhuttelun sisällön ytimenä oli, että vapaaehtoiset, joista hän käytti nimeä ’hieno kokoelma roistoja’, tultaisiin demobilisoimaan seuraavana päivänä, että suomalaiset eivät julkaisisi sitä koskevia asiakirjoja ja että Ison-Britannian lähetystö Helsingissä ei halunnut olla vapaaehtoisten kanssa missään tekemisissä.”¹⁰

Lähettiläs Verekerin sopivuutta virkaansa ovat myös suomalaiset ajankohdan tutkijat voimakkaasti kritisoineet ja Jukka Nevakivi on omissa tutkimuksissaan tullut suurin piirtein samaan lopputulokseen hänen kyvykkyystään kuin brittivapaaehtoiset puoli vuosisataa aiemmin.¹¹ Muuan omituinen piirre Verekerin toiminnassa oli, että hän pyrki — ja onnistuikin — saamaan joukon johdossa olleet upseerit erilleen ja lähetetyksi kotimaahan. Kun koko läntinen Eurooppa oli sodan kourissa, ei muuta poispääsytietä ollut kuin Neuvostoliiton kautta kulkeva reitti. Mikäli tätä käytettiin, oli vaihtoehtoisena päämääränä joko Persian raja, jota kautta saatettiin tavoittaa brittiläiset joukot lähi-idässä, tai Vladivostok, josta tuolloin vielä puolueettoman Japanin kautta saattoi päästä brittiläisiin siirtomaihin.

Tavallisilla brittivapaaehtoisilla ei näitä mahdollisuuksia ollut, vaikka jotkut heistä pyrkivätkin oma-aloitteisesti tunnustelemaan maaperää ja jopa hakemaan Neuvostoliiton viisumia. Anomukset pysähtyivät säännöllisesti Verekerin pöydälle.

Suomalaisten viranomaisten kanssa ei brittivapaaehtoisilla ollut kovinkaan suuria probleemoja. Oletettavasti he yleensä pyrkivät käyttäytymään korrektisti ja toisaalta suomalaiset suhtautuivat suvaitsevaisesti britteihin, jotka olivat niin hyvässä tarkoituksessa maahamme saapuneet. Kun joukko kotiutettiin ja siirrettiin siviiliin Jyväskylässä, se määrättiin joka tapauksessa paikallisen suojeluskuntapiirin esikunnan valvontaan. Joukon valvojaksi tuli majuri E. Haltiavuori. Hänen tehtävänsä ei ollut kiitollisimpia, vierasmaalainen ja perin heterogeeninen puolittain sotilas- ja puolittain siviilijoukko Jyväskylän kaltaisessa pikkukaupungissa oli ilman muuta ongelma.

Kun odotettavissa olleita järjestyshäiriötä esiintyi, pyrki majuri

Haltiavuori vaikuttamaan joukkoon samalla menetelmällä kuin hänen englantilainen upseerikollegiansakin, eli puhuttelulla. Koska hän ei ollut englanninkielen taitoinen, hän korvasi puhuttelun päiväkäsryllä, jonka hänen apulaisensa, kapteeni Brunou tulkit- si englanniksi. Kun majuri Magill on pyrkinyt vaikuttamaan vapaa- ehtoisiin nimittämällä heidät valikoiduksi kokoelmaksi roistoja, pyrki majuri Haltiavuori päämääränsä vastakkaisella menette- lytavalla. Hän vetosi englantilaisten kunniantuntoon ja selitti, että Suomessa oli aina totuttu katsomaan englantilaisia ylöspäin. Käsitteet englantilainen ja gentlemanni olivat täällä aina merkin- neet samaa.

Edelleen hän ilmoitti saaneensa tietää, että joukon kuri sekä Lapualla että Savonlinnassa oli aina ollut moitteeton ja hän oli omasta puolestaan pyrkinyt parhaansa mukaan tekemään vapaa- ehtoisten olon Jyväskylässä niin mukavaksi kuin olosuhteet ja hän- nen käytettävissään olleet mahdollisuudet olivat sallineet. Ne jär- jestysrikkomukset, jotka olivat tapahtuneet, majuri Haltiavuori ilmoitti rangaisseensa ja ilmoitti samalla jatkavansa tässä suhtees- sa linjaansa. Mikäli kuri ei paranisi, uhkasi hän huonontaa vapaa- ehtoisten ruokaa, mikä oli nykyään selvästi parempaa kuin se muo- na, mitä suomalaiset sotilaat söivät.¹²

Ilmeisesti majuri Haltiavuori oli parempi psykologi kuin majuri Magill, sillä vapaaehtoiset tunsivat suomalaisen upseerin todella kantavan huolta heidän hyvinvoinnistaan. Justin Brooke kuvailee päiväkäsryä enemmänkin surulliseksi kuin vihaiseksi ja se lienee ollut useimpien muittenkin vapaaehtoisten mielipide. Joskaan jär- jestyshäiriöt eivät loppuneet tähän, oli selvä ryhdistäytyminen ta- pahtunut. Loppukesällä esiintyneet järjestyshäiriöt johtuivat paris- ta tai kolmesta henkilöstä, joita muu joukko ei yrityksistään huoli- matta onnistunut saamaan järjestykseen.

Nuo kolme muskettisoturia muodostivat lopulta siksi suuren ris- kin koko muun joukon viihtyvyydelle, että englantilaisten yhteisen toivomuksen mukaisesti heidät Valtiollisen poliisin toimesta suljet- tiin joksikin aikaa Katajanokan vankilaan. Tätä ei sovi ihmetellä, sillä muuan heistä oli jo ehtinyt saada kahden kuukauden ehdolli- sen tuomion varkaudesta ja oli syylistynyt Korpilahden leirillä

tovereiltaan varastamiseen. Toinen sankari oli kärsinyt arestirangaistuksen varkaudesta, pari rangaistusta juopumuksesta sekä yhden rangaistuksen taskuaseella ampumisesta. Valtiollisen poliisin lausunto hänestä oli kieltämättä hieman kummastuttava: "Parantumaton rikollinen. Juoppo, luultavasti levittänyt veneerisiä tauteja. Pidetään kuitenkin hyvänä sotamiehenä." Kolmatta oli puolestaan useita kertoja rangaistu arestilla tottelemattomuudesta. Tovereitten keskuudessa hänestä ei pidetty, sillä hän kiihtyi helposti pikkuasioista ja kävi tällöin käsiksi vastapuoleensa. Entisenä nyrkkeilijänä häntä oli vaikea tovereittensaakaan hillitä.¹³

Oman lukunsa ansaitsee brittivapaaehtoisten suhde suomalaisiin naisiin. Valtaosa briteistä oli nuoria miehiä, joitten kiinnostus toiseen sukupuoleen oli luonnollinen ilmiö. Jo Helvi Hakulisen sensuroimista kirjeistä oli löytynyt yhtä ja toista arvostelua suomalaisesta naisesta. "Arvostelutta eivät jää Suomen naiset. Lottien työlle jokainen antaa ihailevan tunnustuksen, mainiten usein heidän työstään monen tuhannen miehen sotatoimiin vapauttajana, mutta monen kirjoittajan mielestä 'heidän viehättävyytensä olisi suurempi, elleivät he olisi niin ujoja ja luotaantyötävän kylmiä'. Tästä puutteesta huolimatta eräs vapaaehtoinen on löytänyt 18-päiväisen Suomessa oleskelun jälkeen elämäntoverin suomalaisesta työstä, joka osaa yhtä vähän englantia kuin mies suomea, t.s. ei yhtään, joten on käsittämätöntä, miten heidän yleensä on onnistunut ilmaista ajatuksensa'."¹⁴

Kaikki suomalaiset tytöt eivät siis olleet niin ujoja ja luotaantyöntäviä kuin vapaaehtoiset väittivät. Toisaalta ujous ja epäseksuaalinen asennoituminen sotilaisiin olivat ominaisuuksia, joita lottakoulutuksessa pyrittiin juurruttamaan koulutettaviin. Koko suhtautuminen sukupuolten väliseen kanssakäymiseen oli puoli vuosisataa sitten Suomessa huomattavasti puritaanisempaa kuin tänä päivänä. Kunnollinen tyttö ei juurikaan antautunut puheisiin vieraan miehen kanssa, vielä vähemmän, mikäli tuo vieras mies kaiken lisäksi oli vierasmaalainen. Englannissa, vaikka sielläkin toki oli viktoriaanisen perinteen ansiosta paljon pidättyvämpää käytöstapaa sukupuolten välisissä suhteissa kuin tänä päivänä, oli kuitenkin totuttu, ainakin suurkaupungeis-

sa, mutkattomampaan ja suoraviivaisempaan menettelyyn.

Todennäköistä on, että ylläkerrottu kahdeksantoista päivän romanssi särkyi yhtä nopeasti kuin oli syttynytkin, mutta täysin ilman seurauksia ei brittien Suomen vierailu sujunut. Useampi kuin yksi suomalais-englantilainen avioliitto ehdittiin solmia vapaaehtoisten täällä oleskellessa, ja ilmeisesti moni orastava suhde päättyi vapaaehtoisten kesällä 1941 joutuessa poistumaan maasta. Jotkut parit ehtivät hankkia lapsen ilman avioliittoakin.

Lieneekö todistus suomalaisten naisten kyvystä vaikuttaa miehiinsä, vai mikä on mahtanut olla syynä, joka tapauksessa jatkosodan syttymisen jälkeen ja senkin jälkeen, kun Suomen ja Englannin suhteet olivat muuttuneet vihamielisiksi, eräät suomalaisen kanssa avioituneet entiset brittivapaaehtoiset sinnikkäästi pyrkivät mukaan uuteenkin sotaan Suomen puolella. Pyrkimykset eivät kylläkään onnistuneet Päämajan otettua ehdottoman kielteisen kannan asiaan.

Kuten todettiin, suomalaiset viranomaiset pyrkivät saamaan mahdollisimman monen vapaaehtoisen siirtymään työelämäänsä, joskin asiassa oli omia byrokraattisia vaikeuksiaan. Ulkomaalaisella tuli olla työlupa, ja sosiaaliministeri Fagerholm suhtautui sangen varovasti vapaaehtoisten anomuksiin perustellen kantaansa sillä, että suomalaisen työvoiman kärsiessä työttömyydestä ei ollut sopivaa antaa ulkolaisten huonontaa tilannetta entisestään. Näistä vaikeuksista kuitenkin selvitettiin. Pahempi vaikeus oli sittenkin sopivan työn löytäminen kirjavalle vapaaehtoisjoukolla.

Suurten puutavarayhtiöitten puoleen kääntyminen osoittautui menestyksellisimmäksi keinoksi. Olivathan nuo yhtiöt rauhanaikana vieneet puutavaraa ja puunjalostustuotteita nimenomaan juuri Englantiin ja niitten johtajilla oli henkilökohtaisia kontakteja englantilaisiin liikekumppaneihinsa. Niinpä syksyllä 1940 laaditussa Jyväskylän Vapaaehtoisjoukon toimintaselostuksessa olevan liitetaulukon mukaan sekä Enso Gutzeit, Kymmene Oy että Serlachius olivat palkanneet entisiä vapaaehtoisia metsätöihinsä. Heitä oli ainakin Sippolassa, Saarijärvellä, Puuppolassa, Muuramessa ja Suolahdella, kaikkiaan vajaat kolmisenkymmentä miestä.¹⁵ Tosin saavutukset eivät liene olleet varsin merkittäviä, sillä ainakin eräil-

le metsätyömiehille täytyi maksaa ylimääräisiä päivärahoja, koska he eivät kyenneet ansaitsemaan työstään riittävästi tullakseen toimeen ja pystyäkseen maksamaan työkalunsa ja työvaatteensa. Lontoolainen konttorityö tai opiskelijaelämä Oxfordissa eivät varmaan ole olleet parasta mahdollista valmistautumista kirveen ja sahan käyttöön keskisuomalaisessa leimikossa.

Sopivampaa työvoimaa britit epäilemättä olivat tehdastyössä, missä heitä on ollut ainakin Porissa Rosenlew Oy:n palveluksessa sekä Jyväskylässä ja Helsingissä. Ammattimies saattoi olemattomasta tai vajavaisesta kielitaidosta riippumatta menestyä tutussa työssä.

Enemmän koulutusta saaneet miehet pyrkivät toimimaan kielenopettajina. Englanti ei vielä tuona aikana ollut kovin kiinnostava kieli suomalaisille, joten monta miestä opetustyö ei kyennyt työllistämään. Jotkut saivat työtä Englannin lähetystössä avustavana henkilökuntana ja eräitä käytettiin konsuliasiamiesten nimellä seuraamaan saksalaisten syksyllä 1940 alkaneita kuljetuksia Pohjois-Suomen kautta. Millä perusteella lähettiläs Vereker lienee tiedustelumiehensä valinnut, on tuntematonta. Justin Brooke ainakin kertoo, että saksalainen upseeri olisi jollekin heistä tarjonnut oman lyijykynänsä laskelmien tekoa helpottamaan konsuliasiamiehen laskiessa perin avoimesti ohikulkevan saksalaisen kolonnan vahvuutta.¹⁶

Kaiken kaikkiaan brittien työllistämässä näyttää saavutetun aika vähäisiä tuloksia, mikäli tarkastelemme työpanosta. Työ oli kenties enemmänkin ajankulua ja keino estää miehiä ikävystymästä joutilaisuudessa. Tässä suhteessa on ilmeisesti noudatettu kaikkien maitten armeijoitien ikivanhaa sääntöä, että miehistöllä pitää aina olla jotakin tekemistä, samantekevää, onko se hyödyllistä tai ei; jos ei ole tekemistä, miehet saattavat ryhtyä ajattelemaan.

Finnish Aid Bureau Lontoossa oli onnistunut alkuinnostuksen vallitessa kokoamaan sangen huomattavan pääoman. Kun toimisto vielä katsoi kunnia-asiakseen, että se mahdollisimman suurella määrällä vastaisi brittien kustannuksista Suomessa, se toimitti sadan punnan suuruisen maksumääräyksen viikoittain Englannin konsulille Helsinkiin.

Konsuli puolestaan siirsi summan Jyväskylään vapaaehtoisjoukon englantilaisen päällikön tilille. Jokaiselle vapaaehtoiselle suoritettiin aluksi kymmenen markkaa päivässä päivärahaa, mikä summa maksettiin kerran viikossa. Koska miehet saivat vapaan asunon ja muonituksen, ei kukaan heistä varmaankaan kärsinyt nälkää, mutta toisaalta ei kymmenellä markalla päivässä kovin yllellistä elämää voitu viettää. Miehet olisivat mielellään matkustelleet Suomessa ja tutustuneet maahan, ainakin älyllisesti virkeimmät miehet, mutta päivärahoista ei suuria kertynyt matkailua varten.

Vaihtelun vuoksi annettiin joskus armeijan puolesta litterat matkoihin, ja tällä tavoin useimmat pääsivät käymään Helsingissä, Tampereella, Savonlinnassa tai kuka missäkin. Yleensä tuli miehillä olla ainakin muodollisesti jokin asia toimitettavana, olipa se sitten lääkarissäkäynti tai lähetystössä vierailu passi- ja viisumiasioitten järjestämiseksi.

Kolme vapaaehtoista joutui matkallaan hankaluuksiin rautatie-laitoksen kanssa. He olivat saaneet komennustodistukset ja litterat Tampereelle ja takaisin. Menomatalla he olivat esittäneet molemmat ja konduktööri oli leimannut komennustodistukset. Kun he paluumatkalla olivat esittäneet komennustodistuksensa, oli konduktööri ottanut ne heiltä pois ja selittänyt jotakin, mitä he kielitaidottomina eivät olleet ymmärtäneet. Niinpä Korpilahden leirin päällikkö, reservin luutnantti, kreivi von der Pahlen joutui pitkiin selvittelyihin rautatieviranomaisten kanssa, jotka vaativat asianomaisia maksamaan matkansa, mistä oli lailliset matkaliput hankittu. Lopulta ristiriita selvisi sillä, että vapaaehtoiset, jotka ilmeisen tietämättöminä olivat toimineet hyvässä uskossa, maksoivat Jyväskylän ja Tampereen väliseltä matkalta kolmannen ja toisen luokan lippujen hinnan erotuksen, he kun olivat matkustaneet toisessa luokassa kolmannen luokan litteralla.¹⁷

Toisaalta rautatielaitos joutui selvittämään muutaman vapaaehtoisen kadonneen varustesäkin arvoitusta ja lopulta korvaamaan kadonneen omaisuuden, jota ei mistään löytynyt. Kielitaidon puute lienee useimmin ollut syynä väärinkäsityksiin ja vaikeuksiin. Aina-kin yksi englantilainen ilmeisesti tuli piestyksi putkassa toisten putkakumppaniensa toimesta, nämä kun eivät saaneet juopunee-

seen mieleensä, että hän ei heidän kanssaan kyennyt ajatuksia vaihtamaan puuttuvan kielitaidon takia eikä suinkaan ylpeydestä ja onnettomuustovereidensa halveksimisesta johtuen.¹⁸

Korpilahdelle majoitetut vapaaehtoiset joutuivat elämään suhteellisen oudoissa olosuhteissa jonkinmoista mukailtua leirielämää. Heidän viihtyisyydekseen hankittiin leirin käyttöön puuhiilikaasulla toimiva kuorma-auto, joka hoiti, paitsi asiaankuuluvia huoltoajoja, myös säännöllisiä huvimatkoja Jyväskylään. Auto paransi samalla myös korpilahdelaisten liikenneyhteyksiä, sillä se otti kyytiinsä paikallisia asukkaita, mikäli tilaa oli. Kuljetus oli heille sitä paitsi maksuton. Tällä tapaa epäilemättä solmiutui siteitä suomalaisten ja englantilaisten välille. Lisää siteitä solmiutui sikäli, että ruoanlaitosta vastasi viisi paikallista lottaa, joitten apuna vapaaehtoiset olivat puitten pilkkomisessa, lämmittämisessä ja erilaisissa keittiötoissa.¹⁹

Yhteydenpitoa oli mm. englantilaisten paikallisessa suojeluskuntatalossa järjestämä tanssiaistapahtuma, johon heidän toimestaan kutsuttiin vieraat.

Yksi monista uusista asioista, mihin brittivapaaehtoiset törmäsivät Suomessa, oli hiihtäminen. Se teki vaikutuksen jo ensimmäisenä talvena Lapualla. Helvi Hakulisen sensuroimissa kirjeissä siitä puhutaan suurella innolla: "Harjoituksissa ei ole moitteen sijaa. Tämä seikka saattanee johtua treenauksen laadusta, varsinkin hiihtoharjoitusten, koska se useimmille on ennenkokematonta ja viehättää uutuudellaan. Eräs tunnustaa täydellisen kyvyttömyytensä eikä sano ymmärtävänsä 'kuinka ensinkään suksilla voi pysyä pystyssä, puhumattakaan niillä liikkumisesta'. 'Ei ole ihme', hän jatkaa, 'että Suomen sota kesti odotettua kauemmin, jos viholliset olivat yhtä taitamattomia suksilla liikkumiseen kuin suomalaiset olivat taitavia'.²⁰

Gerald V. Kuss muistelee pakinassaan, miten hän Korpilahdella talvella 1941 otti hiihtotunteja Esko-nimiseltä pikkupojalta, joka ei lakannut ihmettelemästä, miten täysikasvuinen mies ei osannut hiihtää.²¹ Jonkin verran britit nähtävästi oppivat hiihtoa, sillä Korpilahdella he rohkenivat haastaa paikalliset neitokset viestihiihtokilpailuun. Joukossa oli nimittäin pari kanadalaisista, jotka jo koti-

maassaan olivat jonkin verran tutustuneet suksilla liikkumiseen. Omia sisäisiä hiihtokilpailuja myös järjestettiin parikin kertaa ja aitoon brittiläiseen tapaan niihin liitettiin vedonlyöntiä.

Toinen merkillisyys oli luonnollisesti suomalainen sauna. Siihen vapaaehtoiset tutustuivat jo Lapualla ja kirjesensuurin mukaan se herätti positiivisia tunteita: "Lopuksi mainittakoon vielä yksimielinen ihastus saunaan ja varsinkin kylvyn jälkeiseen 'lumikylppyyn'. Siitä löydetään syy suomalaisten etevyyteen urheilusaavutuksissa. Eräs vapaaehtoinen sanoo jääneensä vain sen vuoksi viimeiseen Suomeen jäävään ryhmään, että hän 'heti jäiden lähdön jälkeen pääsisi harjoittelemaan uintia, jossa suomalaiset sotilaat kuuluvat olevan mestareita'.²²

Sauna oli vapaaehtoisten käytettävissä myös Korpilahdella, ja sen käyttö oli sielläkin yleistä. Osittain saattoi olla kyse siitäkin, että saunominen koettiin ohjelmanumeroksi yksitoikkoisessa leirielämässä, mutta kaipa jotkut siihen todellakin mieltäytyivät. Gerald V. Kuss kylläkin suhtautuu lempeän ironisesti suomalaisten saunainnostukseen ja hänelle käsittämättömiin monimutkaisiin rituaaleihin. Väittääpä hän suomalaisten työnnonkin johtuvan siitä, että he saunassa syntyneinä ovat siitä lähtien tottuneet hikoilemaan ja siksi puurtavat mielettömästi vielä täysikasvuisinakin.²³ Todennäköisesti suurimmalla osalla briteistä oli jotenkin tämänkaltaisen käsityksen saunasta ja ehkäpä suomalaisistakin.

Saunasta huolimatta moni vapaaehtoinen sairastui Lapualla, joskin useimmat sairastumiset olivat oudosta ilmanalasta ja paljosta ulkoilmasta johtuvia vilustumissairauksia. Niistä kerrottiin myös kotiväelle kirjeissä: "Tottumattomina kylmään ilmastoon moni vilustui ankarasti joutuen makaamaan sairaalassa jopa viikkokausia. Yleensä he ovat olleet tyytyväisiä siellä saatuun hoitoon ja moni lausuu tyytyväisyytensä lääkäreihin, jotka ovat osanneet heidän äidinkieltään, niin että sairaalassaolo on 'tuntunut oikein kodikkaalta'. Sairastavien joukossa on tietysti poikkeuksia. Eräs valittaa heikkouttaan ja keuhkoja hoitoa sairaalassa sekä pyytää kotiväeltä suurta summaa 'päästäkseen irti koko tästä ikävästä jutusta ja saadakseen kunnolla sairastaa jossakin Helsingin sairaalassa'. Toinen parjaa karkeasanaisesti sairashuoltoa, 'joka on suoraan sanoen

kamala'. 'En tiedä,' kirjoittaja jatkaa, 'onko syy lääkeaineissa vai onko meitä varten varattu lääkelaatikko vahingossa täytetty aspiriinilla, mutta joka tapauksessa on asian laita sellainen, että jos sinulla on kipua rinnassa, selässä, kurkussa, kyynärpäässä, polvessa tai isossa varpaassa, annetaan sinulle aspiriinia, jos sinussa on nuha tai influenssa, jos podet keuhko- tai kurkunpää tulehdusta, annetaan sinulle aspiriinia'.²⁴

Viimeinen purnausta saattaa tuoda mieleen omat asevelvollisuusajat ja lääkärinvastaanotot, joskin penisilliini lienee myöhemmin perinyt aspiriinin aseman yleislääkkeenä.

Pitkänä siviiliaikanaan vapaaehtoiset olivat Korpilahdella pääasiassa joukkoonsa kuuluvan englantilaisen lääkärin hoidossa, mutta mikäli vakavampia sairauksia ilmeni, passitettiin miehet sairaaloihin, vaikkapa Tilkkaan, saamaan asianmukaista hoitoa. Yleensä joukko oli suhteellisen tervettä, ainoastaan yksi mies koko aikana kuoli Suomessa. Kuolemansyynä oli vilustumisesta johtunut infektio. Tämä tapahtui Savonlinnassa vapaaehtoisten sotapalveluksen viimeisessä vaiheessa ja Justin Brooken mukaan asianomainen oli jossakin määrin itse syypää tapahtuneeseen, koska kieltäytyi menemästä sairaalaan ennenkuin oli liian myöhäistä.²⁵

Kun kevät 1941 kului yhä pitemmälle alkoivat uuden sodan merkit vähitellen tulla yhä selvemmiksi myös Suomessa. Vapaaehtoiset näkivät noita merkkejä ehkä vähemmän kuin suomalaiset, koska kielitaito rajoitti havaintoja, mutta toisaalta he omasta puolestaan olivat perin huolestuneita tulevaisuudestaan. Kesäkuun 14. päivänä päiväämässään kreivi von der Pahlenille osoittamassaan kirjeessä joukon upseereihin kuulunut Reginald W. Kenworthy pohdiskelee Porin horisontista seuraavasti: "Mitä ajattelette uudesta tilanteesta Suomessa? Täällä on kamala määrä huhuja, erityisesti koska rata Mäntyluodosta asti on täyteenpakattu joukkojenkuljetusjunia, niin että teollisuuden kuljetukset ovat kielletyt kokonaan. Myöskin aseita näytään kuljetettavan. Tämä on kaikki, mitä minä tiedän."²⁶

Pian kirjoittaja kuten muutkin vapaaehtoiset tiesivät enemmän. Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon ja Suomen jatkosota alkoi. Uudessa poliittisessa tilanteessa englantilaisten vapaaehtoisten oleskelu Suomessa alkoi tuntua yhä hankalammalta niin hyvin heidän itsen-

sä kuin Suomen valtion kannalta. Kotimaahansa he eivät voineet suoraan päästä, ainoa avoin tie oli Ruotsiin. Sinne he myös kesän kauneimpana aikana 1941 siirtyivät junakuljetuksena, johon oli koottu kaikki eri puolilla maata vaikuttaneet yhtä hyvin britti- kuin eräät muihinkin kansallisuuksiin kuuluneet vapaaehtoiset.

Kuljetuksen johtajana toimi Korpilahden leirin päällikkö, kreivi von der Pahlen. Hänen matkakertomuksestaan selviää, että entisiä vapaaehtoisia kuljettava juna joutui jollakin risteysasemalla odottelemaan kun saksalainen sotilaskuljetusjuna höyrysi ohitse. Luutnantti von der Pahlen ylistää vapaaehtoisten niin tässä kuin kaikissa muissakin tilanteissa matkan aikana osoittamaa mielenmalttia ja moitteetonta käytöstä.²⁷

Britit joutuivat Ruotsissa odottelemaan pitkiä aikoja kuljetusta kotimaahansa, viimeiset vuoteen 1943. Heidän oleskelunsa Ruotsissa oli suurin piirtein samankaltaista kuin Suomessakin, ajan kuluttamista erilaisilla töillä ja harrastuksilla.

Kokonaisuudessaan englantilaisten vapaaehtoisten pyrkiminen Suomen talvisotaan voidaan merkitä epäonnistuneitten yritysten joukkoon. He ehtivät Suomeen liian myöhään, jotta olisivat päässeet mukaan taistelutoimintaan, johon olivat pyrkineet. Heidän oleskelunsa Suomessa sodan jälkeen muodostui pitemmäksi kuin kukaan heistä tai suomalaisista olisi voinut kuvitella ja he varmasti tunsivat itse olevansa isäntämaansa rasitteena. Näin ajattelivat varmaan myös monet Suomen puolustusvoimien ja siviilihallinnon edustajat, jotka heidän asioitaan joutuivat hoitamaan. Myös Englannin virallinen edustaja Suomessa, lähettiläs Vereker oli samaa mieltä. Voi silti perustellusti kysyä, oliko tuo episodi niin peräti epäonnistunut. Vapaaehtoisille itselleen se antoi elämyksiä, jotka epäilemättä olivat ainutlaatuisia brittien keskuudessa. Vielä jälkeinpäin vapaaehtoiset ovat pitäneet keskenään yhteyttä ja muistelleet merkittäviä kokemuksiaan. Ne miehet, jotka ovat seikkailutaan jotakin kirjoittaneet, muistelevat Suomea lämmöllä ja myötätunnolla, mikä ei varmaan ole teeskentelyä.

Kahden kulttuurin kohtaaminen on jättänyt jälkiä myös suomalaisiin. Paitsi ystävyysseiteitä, joita vapaaehtoisten ja suomalaisten välillä solmittiin, oppivat ne, jotka joutuivat enemmän tekemi-

siin brittien kanssa, englantilaista mentaliteettia ja englantilaisia tapoja.

Se kirjava vapaaehtoisten joukko, jonka majuri Magill tuomitsi roistosakiksi ja joita majuri Haltiavuori piti gentlemanneina, oli kokonaisuutena katsoen enemmän gentlemanneja kuin roistoja. Englantilainen käytöstapa, joka ilmeni heidän juhlissaan ja yksityisen miehen tavassa suhtautua ympäristöönsä, oli epäilemättä sellainen, että siinä oli oppimista suomalaiselle. Kun majuri Kenworthy kirjoitti luutnantti von der Pahlenille kiittääkseen tätä niistä vaatekappaleista, jotka luutnantti von der Pahlen Finnish Aid Bureaun varoilla oli Kenworthyille hankkinut, hän valitsi sanansa näin: ”Ensiksi olin hämmästynyt hyvästä mausta, millä vaatteet oli valittu, mutta sitten muistin, että Te olitte ne valinnut, jolloin asia on luonnollinen. En voi ylistää valintaanne paremmin kuin sanomalla, että mikäli olisin itse ollut valitsemassa, olisin valinnut juuri nämä vaatekappaleet.”²⁸

Suomen taistellessa Saksan kanssasotijana Neuvostoliittoa vastaan ja Englannin Neuvostoliiton liittolaisena Saksaa vastaan Suomi ja Englanti ajautuivat aluksi diplomaattisten suhteitten katkaisemiseen ja sitten joulukuun 6. päivänä 1941 muodollisesti sotaan. Silloin ei juuri muisteltu brittivapaaehtoisia kummallakaan puolella. Ruotsissa, Malungissa, missä vapaaehtoiset silloin majailivat, sattui Gerald V. Kuss näyteikkunaa katsellessaan havaitsemaan vierellään pari pikkupoikaa, jotka suomalainen ”jumalauta” paljasti suomalaisiksi. Malungiin evakoiduille suomalaisille lapsille Kuss kumppaneineen — hän kun oli irlantilainen ja siis ei ollut sodassa Suomea vastaan — järjesti joulujuhlan. Järjestelyihin osallistui epäilemättä myös virallisen vihollisen kansalaisia.²⁹

Tätä juhlaa voidaan pitää soveliaana loppuna myös artikkelille, mikä kertoo ihmisten kohtaamisesta epätavallisissa olosuhteissa. Kuten sananlasku toteaa: ”Sota tuo merkillisiä tehtäviä ja köyhyys merkillisiä vuodekumppaneita.”

Lähdeviitteet

1. Talvisodan historia IV. Toimittanut Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XVI:4. Porvoo 1979, s. 39—44.
2. Justin Brooke, Talvisodan kanarialinnut. Juva—Porvoo 1984, s. 41.
3. Gerald v. Kuss, Nauru Suomelle. Tampere 1962. Seikkailijana Suomessa. Tampere 1967.
4. Justin Brooke, Talvisodan kanarialinnut ja The Volunteers, The Full Story of the British Volunteers in Finland 1939—1941. Upton upon Severn 1990.
5. Yleiskatsaus englantilaisten vapaaehtoisten Suomessa oleskeluun, 20.5.1940, Erillisen Sensuuriviraston arkisto, P 2564/16. Sota-arkisto.
6. J.J. O'Brian-Hitching King Salterille 9.3.1940, Osasto Sisun arkisto, T 6572/21. SArk.
7. Kuten nootti 5.
8. Ibidem.
9. Brooke, mt. s. 82.
10. Ibidem, s. 95.
11. Jukka Nevakivi, Apu jota ei pyydetty. Helsinki 1972. Ystäväistä vihollisiksi. Helsinki 1976.
12. Majuri Haltiavuoren päiväkäsky 1.7.1940, Jyväskylän Vapaaehtoisjoukon arkisto, T 6573/11. SArk.
13. Valtiollisen poliisin päiväämätön PM, Päämajan Vapaaehtoistoimiston arkisto, T 6572/21. SArk.
14. Kuten nootti 5.
15. Selostus Jyväskylän Vapaaehtoisjoukon toiminnasta ja oloista 19.7.1940 ja 22.10.1940 välisenä aikana. Liite, Jyväskylän Vapaaehtoisjoukon arkisto.
16. Brooke, mt. s. 135.
17. Jyväskylän Vapaaehtoisjoukon kirjelmä Valtion Rautateille 30.10.1940, Jyväskylän Vapaaehtoisjoukon arkisto.
18. Brooke, mt. s. 86.
19. Kuten nootti 15.
20. Kuten nootti 5.
21. Kuss, mt. s. 22—24.
22. Kuten nootti 5.
23. Kuss, mt. s. 16—19.
24. Kuten nootti 5.
25. Brooke, mt. s. 103.
26. Reginald W. Kenworthy von der Pahlenille 14.6.1941, Jyväskylän Vapaaehtoisjoukon arkisto.
27. Luutnantti von der Pahlenin raportti 4.7.1941, Päämajan Vapaaehtoistoimiston arkisto.
28. Kuten nootti 26.
29. Brooke, mt. s. 180.

Summary

THE ENGLISH VOLUNTEERS IN THE WINTER WAR

During and right after the Winter War Finland received altogether about 12 000 foreign volunteers. The largest group, 8 500, were Swedes. Norwegians and Danes made up together almost 2 000.

Due to the on-going war in Europe most countries had prohibited their citizens to leave to fight for other nations. Thus only a few dozen volunteers arrived from other European countries to Finland. From England Finland received about 350 men of whom about 200 were soldiers, the rest being firemen and ambulance drivers.

Finnish Aid Bureau in England took in the volunteers, checked their health and sent them to Finland. The volunteers were between 18 and 60 years of age and in terms of military training and social background they were equally heterogeneous.

At first the Britons were gathered in Lapua where they formed their own company in the international Sisu Battalion. After the signing of the peace treaty they were transferred to Savonlinna where the company was assigned to the III Army Corps. The company was discharged in the end of May.

Since Germany had already conquered Denmark and Norway, the volunteers were stranded in Finland where from they had no outlet. They were first housed as a paramilitary unit at the College of Education in Jyväskylä and later in the Autumn of 1940 at Tähtiniemi hostel in Korpilahti. Those who succeeded in getting a job stayed at the location of their employment, however, a great number of volunteers had to spend their time idle. When Finland in the summer of 1941 became engaged in a war against the Soviet Union, the volunteers were transferred to Sweden from where they were finally sent home, the last ones in 1943.

For the Englishmen Finland was an odd and exotic country whose way of life amazed them. The censored correspondance shows that the particular Finnish customs awoke either admiration or irritation. Finns for their part also sometimes wondered about their guests but by and large communication took place under mutual respect. Even Fenno-English marriages were formed and many Britons became friends for Finland for the rest of their lives.

Markku Palokangas

MIEKAN TARINA ITSENÄISEN SUOMEN PUOLUSTUSVOIMOISSA

Suomen julistauduttua itsenäiseksi valtioksi ja luodessa lähes tyhjästä oman kansallisen puolustuslaitoksensa vuosina 1917—1918 miekan perinteinen, jo vuosituhansia kestänyt asema sota-aseena oli selvästi horjumassa. Konetuliaseiden, joukkotuhovälineiden ja aivan uusien sodankäyntitapojen voimakas yleistyminen ensimmäisessä maailmansodassa oli riittävän selvästi osoittanut, ettei ennen niin arvostettu ja vallan symbolina pidetty miekka ehkä ollutkaan taistelukentällä enää muuta kuin varusteiden painoa lisäävä turhamainen koriste.

Epäuskoisuus ja totuttautuminen siihen ettei miekkaa sodankäynnissä enää tarvittaisi, oli kuitenkin vievä maailmalla oman aikansa. Jo pelkästään perinteet ja monenlaiset traditiot tekivät mahdottomaksi miekan yksioikoisen hylkäämisen sotavarustuksesta.

Näissä monin tavoin poikkeuksellisissa puitteissa Suomi joutui aseistamaan ja varustamaan sisällissodan olosuhteissa perustetun nuoren armeijansa. Edellytykset omintakeisen ratkaisun syntymiselle olivat kuitenkin hyvät, koska vanhoihin tapoihin ja tottumuksiin liian hallitsevasti pohjautuvia rasitteita ei juurikaan ollut. Venäjän armeijan tyylin ja tapojen omaksuminen koettiin periaatteessa vastenmieliseksi, eikä jääkärien mukana tullut saksalainen suuntauskaan korostanut erityisemmin miekan käyttöä sotapalveluksessa.

Suomalaiskansalliset lähtökohdat

Vaikka totuttujen tapojen, perinteiden ja vuoden 1918 olosuhteiden aiheuttamat paineet miekan käyttöä kohtaan olivat vähäiset, niitä kuitenkin ilmeni siinä määrin, ettei ratkaisuihin voitu lähteä aivan nollatilanteesta.

Suomeen oli venäläisten jäljiltä jäänyt ilmeisestikin useita tuhansia tsaarinarmeijan käyttämiä miekkoja. Varsinaisista taistelumiekoista valtaosa oli lievästi kaarevia miehistösaškoja m/1881. Pukuseista tyypillisimpiä olivat upseerisapelit m/1909 ja m/1913. Näiden ohella esiintyi myös ratsuväen upseerisapeleita m/1809, laivaston suoria upseerimiekkoja sekä lyhyinä lyömäaseina ja työvälheinä käytettyjä miehistöhukareita useita erilaisia malleja.

Armeijan kannalta venäläiset sotasaalismiekat eivät kuitenkaan olleet helposti hyödynnettävissä, koska varsin suuri osa niistä oli vapaussodan jälkeen jäänyt yksityishenkilöiden haltuun muistoesineiksi. Valtion varastoihin kerätyillä määrillä ei kyetty varustamaan joukkoja yhdenmukaisesti, joten tilanne tarjosi otolliset edellytykset periaatteessa vastenmieliseksi katsotun ”ryssäläisen materiaalin” hylkäämiselle ja aivan omien miekkatyyppien suunnittelulle. Etenkään jääkäriupseerit eivät mielellään ottaneet saksalaismallisiin asepuhuihinsa venäläistä miekkaa.

Siitä huolimatta, että ensimmäisen maailmansodan tapahtumat olivat osoittaneet teräseiden toisarvoisuuden taisteluvälleinä, miekasta ei ollut Suomessakaan helppoa kokonaan luopua. Suuri osa armeijan alkuvuosien vaikutusvaltaisista johtohenkilöistä oli palvellut pitkän sotilasuran Keisarikunnan Venäjän sotalaitoksessa ja oppinut pitämään miekkaa sotilaselämässä sekä tuon ajan tapakulttuurissa merkittävänä varusesineenä. Siksi pidettiin itsestään selvänä, että kun Suomen armeijalle suunnitellaan oma virkapukumallisto, siihen kuuluu luonnollisesti myös miekka.

Ensimmäiset määräykset

Huhtikuun 18. päivänä 1918 annettuun Suomen Tasavallan sotajoukkojen Ylipäällikön päiväkäskyyn N:o 43 oli yhtenä kohtana liitetty ”Väliaikainen sääntö Armeijan virkapuvuista”. Siinä määritettiin varsin ylimalkaisesti asepuvun virallinen malli ja hieman seikkaperäisemmin arvomerkit sekä eri aselajien tunnuksat. Viimeisenä kappaleena oli maininta miekoista ja sivuaseista.

Sen mukaisesti miekkamalliksi vahvistettiin suora lyömämiekka

oksideeratusta raudasta tehdyssä tupessa. Jalkaväessä kahvan pää, tuli tehdä leijonan muotoon ja kapean kädensuojuksen etupuoli Suomen leijonalla varustetuksi. Ratsuväessä miekassa tuli olla leveä kädensuojaus ja siinä ainoastaan valtakunnan leijonakuvio. Sapelia kannettiin leveässä nahkavyössä. Miekankannattimen malli oli kenraaleilla kullanvärinen, esi- ja komppaniaupseereilla hopeinen sekä miehistöllä punakeltainen.

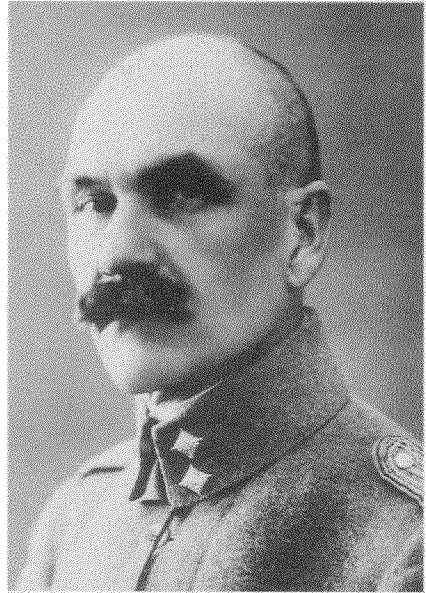
Lopussa oli maininta, että sodan aikana jalkaväki ja tykistö vaihtavat miekan lyhyeen hukariin. Kaikille miekkaa kantaville kuului tällöin myös revolveri.¹

Päiväkäskyn ensisijaisena tarkoituksena oli ilmeisestikin armeijan virkapuvun arvo- ja aselajitunnusten yhdenmukaistaminen. Kun sivuaseen mallin katsottiin liittyvän olennaisesti näihin, mukaan oli otettu lähestulkoon "hihasta vedetty" ja asiaa loppuun asti harkitsematta tehty määrittely miekoista. Ilmeistä on, ettei edellä kuvatun kaltaisia miekkamalleja ollut vielä kehitetty edes piirustusasteelle. Poimimalla määräyksiin eräitä Saksan ja Ruotsin sota-voimien miekkatyypeille tunnusomaisia piirteitä haluttiin kaiketi vain estää venäläisten vaikutteiden vastenmieliseksi koettu ilmenninen Suomen armeijan teräasemallistossa.

Huhtikuun 18. päivänä 1918 vahvistettuja miekkatyypejä ei tiettävästi koskaan valmistettu edes mallikappaleina. Koko käsky jäi siten käytännössä toteutumattomana kuolleeksi kirjaimeksi ja osoitti ainoastaan miekan suunnittelulähtökohtien epämääräisyyden.

Uudet, entistä yksityiskohtaisemmat virkapukumääräykset annettiin 15.7.1918 Suomen senaatin sota-asiaintoimituskunnan käskylehdessä N:o 3. Tällöin tilanne oli jo merkittävästi vakiintuneempi kuin edellisenä keväänä sotatoimien vasta päätyttyä. Päämajan yhteyteen oli perustettu virkapukukomitea asepuukujen ja niihin liittyvien varusteiden suunnittelutyötä varten. Komiteaan kuului myös arvostettuja taiteilijoita, mm. Akseli Gallen-Kallela, Eero Snellman ja Bruno Tuukkanen. Heidän töittensä edistyttyä toteutamiskelpoiselle asteelle entiset poikkeustilanteessa laaditut ohjeet haluttiin korvata uusilla perusteellisemmin harkituilla ja kokonaisvaltaisemmilla säädöksillä.

*Akseli Gallen-Kallela
(1865—1931).
Suomalaisen sotilasmiekan
kantamalliston pääsuun-
nittelija vuosina 1918—22.
Kuva: Sotamuseo.*

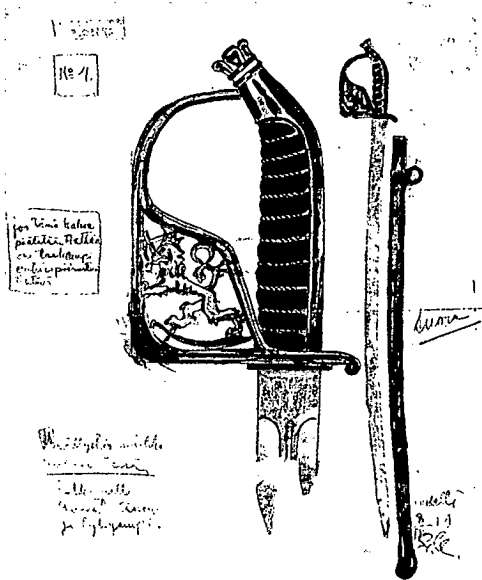

*Main designer for Finnish
military swords in 1918—
22. Photo: War Museum.*

Nyt sivuaseista annettiin seuraavanlaiset määräykset:

- Ratsastaville ja kaikille upseereille majurista ylöspäin kuului käyräsapeli, jossa kädensuojustin on luutnantti Gallénin piirustuksen mukainen ja metallituppi musta, kiinteällä renkaalla varustettu.
- Kaikille muille upseereille lappalaismallinen puukko ja alipäällystölle sekä miehistölle veitsipistin tuppineen. Sekä puukko että pistin olivat luutnantti Gallénin suunnitteleimia malleja.
- Virantoimituksen ulkopuolella upseerien sallittiin käyttää kevyttä miekkaa.²

Tällä kerralla määräysten perustana olivat jo piirrosasteelle laaditut suunnitelmat. Akseli Gallén-Kallela oli tehnyt sekä palvelusmiekkaa että kevyttä miekkaa varten toteuttamiskelpoiset kahva-piirustukset, joten vasta tällöin oli edellytyksiä myös tuotannon käynnistämiseksi.

*Akseli Gallen-Kal-
lelan elokuussa
1919 laatima alku-
peräispiirros suo-
malaisen upseeri-
miekan malliksi.
Kuva: Sotamuseo.*

*Original draft from
August 1919 for of-
ficer's sword by Ak-
seli Gallen-Kallela.
Photo: War Mu-
seum.*

Kun edellä mainittu käskylehti oli laadittu määrittämään käyt-
töön vahvistetut mallit, joukkojen yhdenmukaista varustamis-
ta aseilla ja ampumatarpeilla koskeva sota-asiainoimituskun-
nan käsky annettiin elokuun lopussa. Siinä käsiteltiin pääasias-
sa tuliaseita, mutta myös miekoista oli mainintoja monessa koh-
dassa.

Sapeleilla tuli aseistaa koko ratsuväki sekä muissa aselajeissa
kaikki ratsain palvelevat. Poikkeuksena olivat ainoastaan polku-
pyöräjoukot ("pyöräilijät"), joissa sapeli ei kuulunut lainkaan aseis-
tukseen.³

Tässä vaiheessa varustamiskäsky jäi sapelien osalta kuitenkin
vielä varsin teoreettiseksi. Uusia virallisesti käyttöön vahvistettuja
miekkamalleja ei vielä ollut ehditty tilata, joten ratsain palvelevat
joukot aseistettiin sillä teräasemateriaalilla, mikä vapaussodan
jälkeen oli saatavilla. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että upseerit
käyttivät monenlaisia itselleen haalimia, yleisimmin saksai-
s-, ruotsalais- tai venäläisperäisiä metallituppisia päällystö-

miekkvoja ja miehistö sekä aliupseerit ratsuväessä enimmäkseen venäläisiä šaškoja m/1881.

Määräysten mukaisten sapelien viipyminen oli vain yksi tärkeimpien varjoo jäänyt puute Suomen sotavoimissa vuosina 1918—1919. Sillä sekalaisella teräaseistuksella, mikä varastoista löytyi, oli pärjättävä niin pitkään kunnes vahvistetut uudet mallit saatiin tilatuiksi ja joukkojen käyttöön.

Ennen kuin mitään ratkaisevaa oli teräaseasiassa ehditty tehdä, lähtökohtatilanne nollautui jälleen kerran, kun kesäkuun lopulla 1919 tuli voimaan uusi virkapukusetus, jonka piiriin myös sivuaseet kuuluivat.

Vuoden 1919 virkapukumääräykset

Suomen sotavoimien ensimmäinen, kaikki puolustushaarat ja aselajit kattava virkapukujärjestelmä vahvistettiin valtionhoitajan päätöksellä 30.6.1919. Sen päätarkoituksena lienee ollut lukuisiin eri käskylehtiin perustuvien, osin jopa keskenään ristiriitaisten määräysten yhdenmukaistaminen ja kokoaminen yksiin kansiin.

Siihen asti mallistoon kuuluneiden virkapukujen ja pukuvarusteiden käyttö määrättiin lopetettavaksi viimeistään tammikuuhun 1921 mennessä. Varauksina tähän kuitenkin mainittiin, että ”valitsevaan aineitten puutteeseen nähden” sallittiin toistaiseksi käyttää myös entisiä kangaslajeja sekä muitakin kuin vahvistetun mallin mukaisia sapeleita ja sivuaseita.

Yhdenmukaiseen miekka- ja sivuasemallistoon pääseminen käytännön sotapalveluksessa hyväksyttiin siten kustannuskysymykseksi, jonka toteuttaminen tulee ajallaan vasta useiden muiden osauudistusten jälkeen.

Sivuaseista oli kuitenkin mallipiirroksia myöten selvät määritteet ja niiden käytöstä omat määräyksensä. Ratsastaville ja kaikille upseereille majurinarvosta ylöspäin kuului tästä lähtien ”suorasa-peli” mustalla metallitupella, jossa on kiinteä kannikerengas. Kahva- ja kädensuojusosat olivat Akseli Gallen-Kallelan suunnittele-mien mallien mukaisia. Päälylystömiekan kädensuojukseen kuului

tyylitelty Suomen leijona ja miehistömalliin kolmihaarainen väistökaari. Kaikille muille kuin edellä mainituille kuului sivuaseena veitsipistin tai kiväärinpistin.

Ratsailla palvelusmiehkeä oli kiinnitettynä satulavarustukseen ja jalkaisin sitä pidettiin vyöhön pujotetussa miekankannattimessa miehen vasemmalla kupeella.

Veitsipistin, josta myöhemmin käytettiin yleisemmin nimeä puukkopistin, oli 25 cm:n mittainen mustalla metallitupella varustettu saksalaistyyppinen sivuase, jonka terän ja tupen muoto oli suomalaiskansallisesti puukkomainen. Miehistö ja alipäällystö kantoivat puukkopistintä nahkalenkistä vyöllä asetakin tai manttelin päällä. Upseereille tarkoitetut kiinnitettiin miekankannattimeen ja heitä varten oli hieman pitempiteräinen versio, jonka tupessa oli nahkaisen kannikelenkin asemesta kaksi metallirengasta.

Puukkopistimen mallipiirustukset perustuivat virkapukukomiteassa laadittuihin luonnoksiin, joiden ideoinnissa Akseli Gallen-Kallela oli avainhenkilö. Puukkopistintä ei sivuaseena ilmeisesti alunperinkään ollut tarkoitettu varsinaiseksi taisteluvälineeksi koska kiväärillä aseistetuilla sotilailla sen oli määrä olla aseensa pistin. Näin ollen uusi puukkopistinmalli oli tarkoitettu muissa kuin ratsain palvelevissa maavoimien joukoissa kaikille majuria alemmille, joiden aseena ei ollut kivääriä.

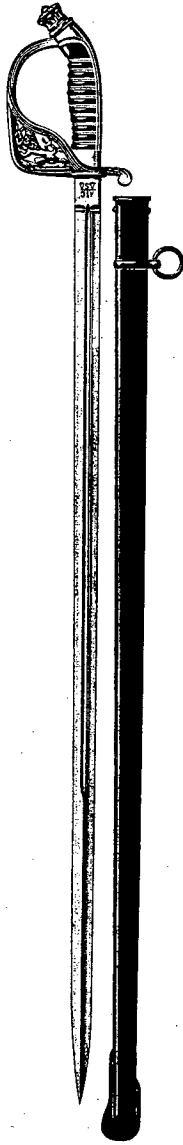
Kun kenttäpalveluksessa teräaseina olivat em. "suora sapeli", puukkopistin ja kiväärinpistin, sotalaitoksen virkailijoille ja upseereille palveluksen ulkopuolella vahvistettiin suora nk. "kevyt miekka". Järjestely oli saanut selvästi vaikutteita Keisarillisen Venäjän armeijasta, joten myös itse teräase muistutti perusominaisuuksiltaan venäläistä virkamiekkää. Terä oli ohut, kahva yksinkertaisella väistökaarella varustettu ja messinkihelainen tuppi kovitettua mustaa nahkaa.

Kevyeen miekkaan ei kuulunut erillistä kanniketta, vaan sen ylähelassa oli alaspäin taivutettu puikko puvun vasemmalle sivulle ase- tai päällystakin helman lävitse pujottamista varten. Upseereilla kevyt miekka kuului juhla- ja vierailuasuihin.

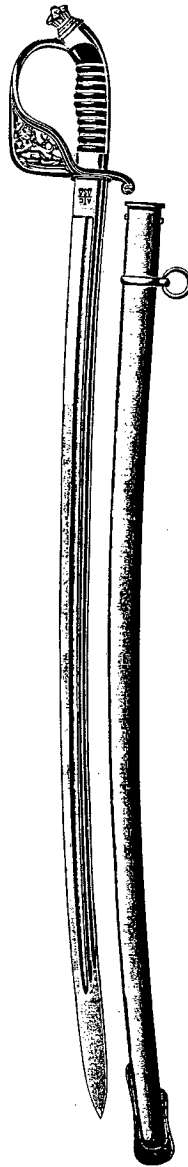
Meriväessä miekka kuului upseereille ja oli samanlainen kuin

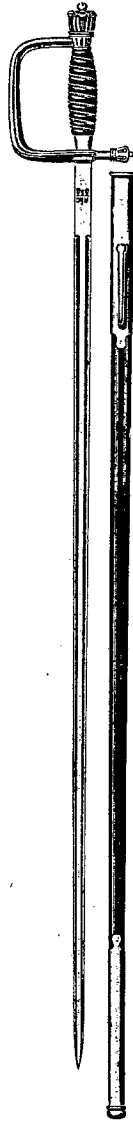
„Coppel“-Säbel für Finnland

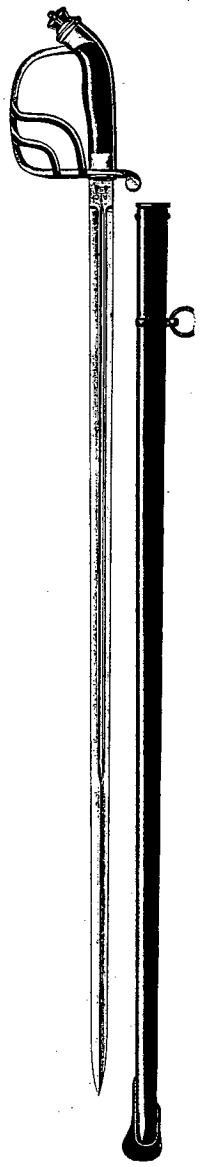
No. 1958

No. 2022

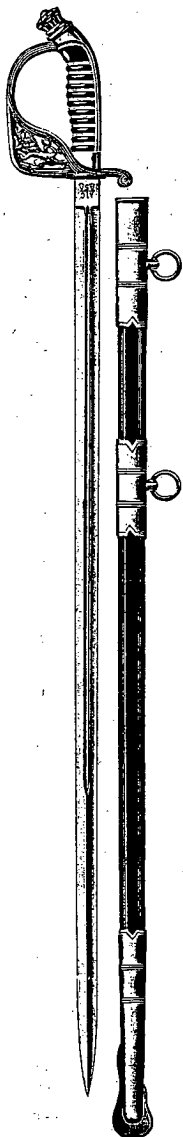

No. 1060

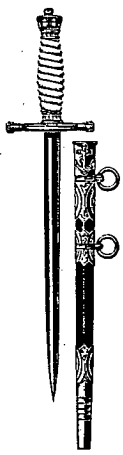

No. 1950

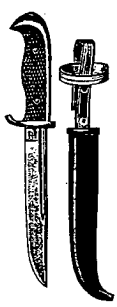

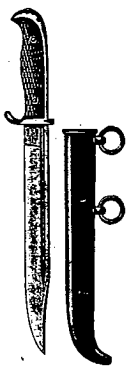
No. 1976

No. 1977

No. 1957

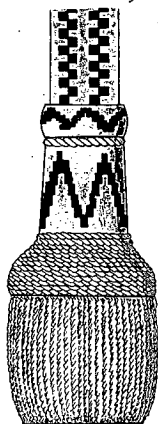
No. 1986

Solingenin erään teräasevalmistajan, Alexander Coppelin Suomen sotavoimille 1920-luvulla tuottama miekka- ja tikarimallisto.

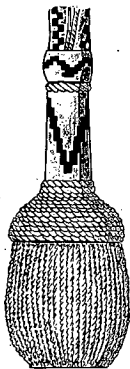
*Vasemmalta: jalkaväen upseerimiekka
ratsuväen upseerimiekka
sotilasvirkaikailijoiden kevyt miekka
"vääpelinmiekka"
meriväen upseerimiekka
laivaston tikari
puukkopistin
upseerin puukkopistin.*

Selection of swords and daggers produced by Alexander Coppel of Solingen for the Finnish Armed Forces in the 1920s.

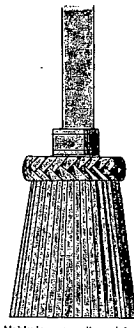

Upseerien ja kadettien sekä laivaston sotiläs-
virkamiehesten miekantupsu.

Tikarintupsu, sotiläsvirka-
miehesten, erikoismestarien
sekä väppöiden ja pursi-
miehesten miekantupsu.

Nahkainen sapelin, miekan
ja puukkopistimen tupsu.

Miekanhankausmallit.

Sword knot types.

maavoimissa lukuunottamatta tuppea, joka tehtiin mustasta kiilto-
nahasta kullatuilla heloilla varustettuna.

Kadettien virkapuvussa teräasemalli määräytyi samoin perus-
tein kuin muissa joukoissa. Juhlapuvussaan kadetit kantoivat up-
seerien kevyttä miekkaa.

Teräasemallistoon kuuluivat myös miekantupsut (porte-épée).
Kahvaan lenkkimäisestä hihnastaan tarkkaan määrätyllä tavalla
sidottava miekantupsu oli upseerien ja virkailijoiden miekoissa iso-
kokoinen tammenterhoa muodoltaan muistuttava kultakirjailtu
pampula leveällä kulta-mustaruutukuvioisella nauhalla. Upseerien
lyhyessä sivuaseessa miekantupsu oli pienempi ja kapeanauhainen
— muilla miekoissa puolestaan ruskeaa nahkaa.

Miecantupsu ei kuulunut laivaston kansiuupseerien miekkaan
eikä kadetin juhlapuvun kevyeen miekkaan.⁴

Yhteenvedona voidaan todeta, että Suomen sotavoimat saivat
kesällä 1919 ensimmäiset kattavat määräykset sivuaseiden vahvis-

tetuista malleista ja käytöstä eri tilaisuuksissa tai pukumallien yhteydessä.

Muutokset vuotta aiemmin sota-asiaintimituskunnan käskylehdellä annetuista määräyksistä olivat varsin huomattavia. Palvelusmiekan osalta oli jälleen palattu suoraan terätyppiin ja yliupseerien lappalaismallisesta puukosta luovuttu. Kevyttä miekkaa koskevat kohdat olivat kuitenkin pysyneet lähes entisenlaisina.

Miekka, ja sivuase yleensä, oli itsenäisyyden alkuvuosina varsin hallitseva varusesine. Sitä oli käytettävä sotilaspuvussa pääsääntöisesti aina, ellei muuta ollut erikseen määrätty. Poikkeustilanteina, joissa sivuase jätettiin tai voitiin jättää pois olivat:

- käynti Herran ehtoollisella,
- sulhasena tai sulhaspoikana oleminen kirkossa vihkiäistilaisuudessa,
- virasto-, esikunta- ja kansliatyöskentely,
- oleskelu klubeissa,
- viralliset päivälliset tai juhlakutsut vanhimman esimiehen tai isännän luvan mukaisesti,
- tanssiaiset,
- muissa kutsuissa emännän luvalla.

Arkioloissa kylpypaikoilla ja maaseudulla sivuaseen sai myös jättää pois.⁵

Vaikka Suomen sotaväki sai vuonna 1919 oman vahvistetun teräasemallistonsa, sen täysipainoiseen käyttöön tuleminen oli kestävä useita vuosia. Tästä syystä jo vapaussodan päättymisestä asti valinnut teräsekirjavuus jäi monin paikoin kaikesta huolimatta lähes ennalleen. Virallisesti vahvistettujen miekkojen m/19 lukumäärät kasvoivat seuraavien vuosien aikana tuskin lainkaan, koska armeijan hankintamäärärahojen vähäisyyden vuoksi tilaukset ulkomaisilta teräsetehteiltä jäivät lähes nappikaupan asteelle tai sekä tilaajan että valmistajan kannalta kannattamattoman pieniksi.

Sotaväen piirissä palveli kuitenkin lukuisia etenkin nuorempia upseereita, jotka mielellään olisivat hankkineet itselleen suomalaisen miekkamallin, mikäli sellaisia olisi ollut saatavilla. Toisaalta

vaikutusvaltaiset esipuseerit eivät useinkaan olleet erityisen halukkaita luopumaan vanhoista, jo henkilökohtaista muistoarvoa omaavista miekoistaan. Jääkärit pitivät mielellään Saksassa hankimansa miekat ja Venäjän armeijassa palvelleet käyttivät vanhan tradition mukaisesti jopa sotilassuvuissa isältä pohjalle periytyneitä ikivanhoja miekkojaan.

Vaikeuksia suomalaisen teräasemalliston m/19 vakiokäyttöön saamisen tiellä oli siten riittämiin.

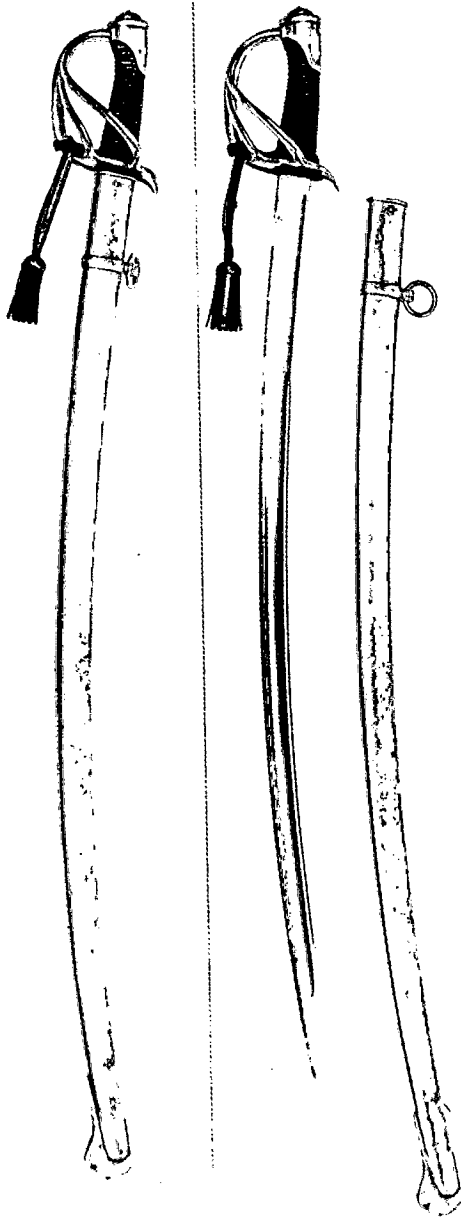
Ratsuväen miehistömiekkojen hankinta Ranskasta

Joukkojen koulutuksen kannalta oli tärkeintä saada ensivaiheessa hankituiksi varsinaisina taisteluvälineinä käytettävät teräaseet. Tämä koski lähinnä ratsuväkeä ja ratsain palvelevaa tykistöä. Kyse oli siten kolmen ratsuväkirykmentin ja neljän kenttätykistörykmentin ratsain palvelevan henkilöstön aseistamisesta.

Siihen asti koulutuksessa oli jollakin tavoin pärjätty venäläisillä sotasaalismiekoilla, joista miehistösapeli m/1881 oli käytössä oleviin määriin nähden ainoa taisteluominaisuuksiltaan kelvollinen vakiomalli. Siitä ei kuitenkaan erityisemmin pidetty ”ryssäläisen” mallin ja oudon kantotavan vuoksi. Venäläistä miekkaa kannettiin olkahihnassa siten, että kahvan väistökaari ja terä osoittivat miehen vasemmalla sivulla taaksepäin.

Tässä tilanteessa Suomelle tarjottiin keväällä 1919 muiden asehankintojen yhteydessä Ranskasta 4 000 kappaleen erää ratsuväensapeleita m/1822. Kyseessä oli ranskalaisen ratsuväen lujarakenteinen miehistösapelimalli, johon kuului kaareva terä, messinkinen kolmihaaraisella väistökaarella varustettu kahva sekä kirkas metallituppi. Suomeen tarjotut kappaleet olivat enimmäkseen Chatterault-asetehtaan 1870-luvulla valmistamia, vähän käytettyjä ja hyväkuntoisia.

Kun sapelit muodostivat neuvottelujen kohteena olleesta suuresta sotamateriaalihankinnasta vain vähäisen osan, päätös niiden ostamisesta Suomeen tehtiin isompien hankkeiden varjossa eräänlaisena kytkykauppana hintaan 50 mk kappaleelta.⁶

*Ranskalainen ratsu-
väensapeli m/1822
tuppineen.*

*French M.1822 ca-
valry sabre with
scabbard.*

Materiaalin laivaus Suomeen tapahtui vielä kesän 1919 kuluessa. Neljätoista hyväkuntoista miehistösapelia oli varteenotettava ja määrällisesti riittävä uushankinta koko armeijan senhetkistä tarvetta varten. Siksi sitä ei voitu jättää hyödyntämättä.

Vuosien 1919—1920 aikana ranskalaiset sapelit m/1822 jaettiin varikoista ratsain palvelevien joukkojen käyttöön. Samalla näiden aseistuksesta evakuoitiin pois suuri osa siihen asti käytettyjä sekalaisia miekkoja. Ominaisuuksiltaan hyviksi havaittuja venäläisiä miehistömiekkokkoja m/1881 jätettiin kuitenkin miekallalyöntiharjoituksissa käytettäviksi.

Ranskalaisten sapelien hankinta ja jakaminen ratsain palvelevien joukkojen käyttöön vesitti merkittäväällä tavalla juuri aiemmin voimaan astuneen vuoden 1919 virkapukuohjesäännön teräaseita koskevien kohtien soveltamismahdollisuuksia. Kun ratsain palvelevien aselajien miehistömiekan kuului olla suorateräinen ja mustalla tupella varustettu, joukoille jaettiin vain muutama kuukausi tämän jälkeen kaarevateräiset miekat kirkailla metallitupilla. Teoreettiset suunnitelmat jouduttiin jälleen kerran hylkäämään arkisten realiteettien tieltä.

Suomen armeijan materiaalisen puolustusvalmiuden kannalta olennaiset miehistömiekat oli joka tapauksessa hankittu ja jaettu yhdenmukaisesti joukkojen käyttöön pääasiassa jo vuonna 1919. Tilastollisesti miekkahankintojen määrällisesti tärkein osa-alue oli siten hoidettu tyydyttävään kuntoon varsin pian. Paradoksaalista kyllä, jo armeijan ensimmäinen vakiokäyttöön saatu miekkamalli oli määräysten vastainen.

Miekan tarpeellisuuden uudelleenarviointia

Ratsain palvelevan miehistön saatua ranskalaiset sapelinsa kului vuosia ilman että muiden teräaseiden käyttöön hankkimisessa tapahtui sanottavaa edistymistä. Ne upseerit, joille miekka määräysten mukaan kuului, kantoivat palveluksessa entisiä vierasmaalaisia sivuaseitaan.

Suomalaiset miekkamallit oli vahvistettu, mutta mikään kotimai-

nen yritys ei niitä sarjatyönä valmistanut. Ulkomailta tehtäviin tilauksiin taas olisi tarvittu ammattimainen välittäjä tai ainakin tarpeeksi suuri ostajakunta, jollaista yhden joukko-osaston piiristä tuskin löytyi. Puolustusministeriöllä oli niin paljon tärkeämpiä hankintaprojekteja hoidettavanaan, ettei miekkakysymykseen ehditty riittävästi paneutua.

Tällöin heräsi keskustelu siitä, tarvitaanko miekkoja ylipäättänsä ollenkaan siinä laajuudessa kuin vuoden 1919 ohjeisto määrittä.

Sotaväen esikunnan tarkastavan kenraalin kirjeessä 18.1.1921 todettiin, että ratsuväessä kylmillä aseilla on "havaittava sovellutus". Muissa aselajeissa miekkaa voitiin pitää vain upseerinarvon tunnusmerkkinä.

Kirjeensä loppuosassa kenraaliluutnantti Ernst Löfström totesi, että miekkoja ei vieläkään ole saatu hankituiksi, vaikka mallien vahvistamisesta on kulunut jo vuosia. Epäkohtana todettiin lisäksi miekkojen kuluttavan vaatteita uskomattomasti. Siksi Löfström esitti, että ratsuväessä miekka säilytettäisiin satulavarusteena. Muissa joukoissa miekat tulisi korvata kokonaan pistoolilla. Mikäli upseerien teräase jätettäisiin käyttöön, Löfström ehdotti sen malliksi "soreaa" kuten tikari. Samanlaista kantaisi upseeri vänrikistä kenraaliin.⁷

Kenraali Löfströmin ehdotukset aiheuttivat kuitenkin niin kiukkuisia kannanottoja, että asiasta oli syntynyt julkinen riita kenraalitasolla.

Toisen divisioonan komentaja kenraalimajuri Paul von Gerich reagoi tehtyyn ehdotukseen varsin voimaperäisesti jo viikon kuluessa. Sotaväen päällikölle osoittamassaan kirjeessä hän vaati, että miekka tulee ehdottomasti säilyttää, mutta sen mallia ja kantotapaa voitaisiin silti parantaa. Kantaansa tehostaakseen von Gerich totesi lopuksi, että "miekaton ritari olisi kuin hännätön koira".⁸

Siihen päättyi tällä erää keskustelu miekan poistamisesta.

Uusittu ohjeisto vuodelta 1922

Vuonna 1919 annetun virkapukuohjesäännön täydentämiseksi ja tarkistamiseksi useiden turhiksi tai epätarkoituksenmukaisiksi osoittautuneiden määräysten osalta huhtikuun 23. päivänä 1922 vahvistettiin esittelyssä Tasavallan Presidentille laajennetussa muodossa uusi valtakunnan sotavoimien virkapukuja koskeva päätös. Samalla kumottiin Valtionhoitaja-Ylipäällikön 30.6.1919 vahvistamat vanhat ohjeet ja kaikki muut jo tätä ennen julkistetut virkapukumääräykset.

Uusi vuoden 1922 virkapukuohjesääntö perustui selvästi edelliseen, monessa kohdin ylimalkaisemmaksi jääneeseen järjestelmään m/1919.

Sivuaseita koskevat muutokset tai uudet määräykset olivat seuraavat:

Jalkaväessä upseerimiekka oli m/19:n kaltainen — ts. suorateräinen, leijonakuvioisella väistökaarella varustettu, mutta mustaan metallituppeen kuului teräslenkkiin irtonaisena kiinnitetty rengas kanniketta varten. Tupen pituus saattoi vaihdella 80—90 cm:n välillä.

Muina jalkaväkiupseerin teräaseina olivat edelleenkin kevyt miekka ja puukkopistin. Viimeksi mainittu oli nahkalenkillä vyöhön kiinnitettävää 25 cm:n mittaista mallia. Aiemmasta pitkäteräisestä upseerien puukkopistinmallista oli tällöin jo luovuttu.

Alipäällystön ja miehistön sivuaseina olivat pistimet tuppineen. Kapitulanttivääpelille suotiin kuitenkin oikeus kantaa upseerimiekkaa silloin kun tehtävä edellytti upseeritason palvelusta, johon miekka kuului.

Miekantupsun osalta määräykset muuttuivat vain siten, että vääpelit saivat käyttää upseerien ja sotilasvirkamiesten nk. kevyen miekan pienempikokoista tupsua. Siten vääpelinmiekka oli leijonakahvainen ja erosi upseerimiekasta ainoastaan pienemmän miekantupsun osalta.

Muun alipäällystön ja miehistön sivuaseiden ruskea nahkatupsu pysyi sekä malliltaan että käyttömääräystensä osalta entisenlaisena.

Vuoden 1919 määräyksiin verrattuna huomattavimmat muutokset teräseiden malleissa koskivat ratsuväkeä.

Miekka kuului edelleenkin jokaisen ratsain palvelevan sotilashenkilön varustukseen, mutta ratsuväessä sen terän muoto vahvistettiin kaarevaksi entisen suoran asemesta ja tuppi kirkaspintaiseksi eikä enää himmeään mustaksi. Ratsuväen upseerimiekkään kuului entisten määräysten mukaisesti leijonakuviainen ja aliupseerimiekkään kolmihaaraisella väistökaarella varustettu kahva. Miehistömiekka oli periaatteessa aliupseerimallin mukainen, mutta käytännössä se korvattiin ranskalaisella sapelilla m/1822. Kun näitä oli valtion varastoissa tarvittavat määrät, myös ne ratsuväessä palvelevat aliupseerit, jotka eivät jostakin syystä hankkineet itselleen henkilökohtaista miekkaa m/19, saattoivat kuitata käyttöönsä ranskalaisen sapelin.

Palvelusmiekan nahkavyöhön kiinnittämistä varten vahvistettiin käyttöön erityinen nahasta valmistettu miekankannatin. Tuppea vasemmalla kädellä kannatettaessa se lukittiin noin 40 cm:n pituisen nahkahihnan päässä olevaan hakaan ja vyötärön tasalle nostettaessa lyhyen metalliketjun koukkuun. Ratsailla miekka kiinnitettiin satulavarustukseen kuuluvaan kannikkeeseen hevosen vasemmalle kyljelle.

Maavoimien kantahenkilökunnan juhlapuvussa miekankannatin oli koristeellinen ja riippui asetakin helman alta vasemmalla sivulla joko housujen vyöhön tai takin alle jäävään kankaiseen olkahihnaan kiinnitettynä. Hihnaosan sisäpuoli ja kapeat reunukset olivat aselajien kantavärien mukaiset ja päällys musta-kultaruutukuviosta kaluunanauhaa paitsi ratsuväessä, jonka pitkittäissuuntaisen raitakuvion väreinä olivat samantyyppiset kulta ja hopea kuin koristeellisen patruunalaukun olkahihnassa. Kadettien miekankannattimessa kaluunaruudutuksen pohja oli hopean eikä kullavärinen.

Tykistössä suora miehistömiekka kolmihaaraisella väistökaarella kuului ratsastavan alipäällystön ja miehistön varusteisiin. Kun ohjesäännön mukaisia suorateräisiä miehistömiekköjä ei kuitenkaan koskaan armeijalle hankittu, tykkimiehet käyttivät niiden sijasta ranskalaisia sapeleita m/1822.

Teknillisissä joukoissa, joihin kuuluivat Teknillisten Joukkojen Esikunta, kenttälennätinjoukot, pioneeri- ja rautatiejoukot, radiojoukot sekä autojoukot alipäälylystölle ja miehistölle ei kuulunut sivuasetta lainkaan. Sama sääntö päti myös ilmavoimiin (Ilmailuvoimiin).

Meriväen upseerien ja meriupseerikokelaiden virkapukuihin kuuluivat sivuaseina meriväen upseerimiekka ja tikari. Miekka oli samanlainen kuin maavoimien suora malli, mutta erosi tupeltaan, joka oli mustaa kiiltoonahkaa ja varustettu messinkisillä heloilla sekä kahdella messinkisellä kiinnitysrenkaalla. Tupen pituus vaihteli miehen koosta riippuen 80—90 cm:n välillä. Miekantupsu oli samanmallinen kuin armeijassa.

Meriväen tikari oli suorateräinen ja varustettu valkealla luisella kädensijalla sekä mustalla kiiltoonahkatupella, jossa oli miekan tavoin messinkihelat ja kaksi kiinnitysrengasta.

Mustasta "moaree"-kankaasta valmistettuun 3,5 cm:n leveään meriväen miekka- ja tikarivyöhön kuului sivuaseen tupen renkaiisiin kiinnitettävät kaksi 2 cm:n levyistä hihnaa, joissa oli kullankärriset soljet. Miekkaa kannettiin pääsääntöisesti kenttäpuvussa, paraatipuvussa ja juhlapuvussa — tikaria taas pienessä juhlapuvussa ja vierailupuvussa.

Meriväen alipäälylystölle ja miehistölle kuului sivuaseena ainoastaan kivääriä kannettaessa sen pistin.

Maavoimista poiketen rannikkotyökistön upseerit kantoivat puuissaan meriväen miekkaa tai tikaria. Viimeksi mainittu pidettiin asetakin vasemmalla kupeella meriväen mallisessa tikarinkannattinvyössä.

Sotaväen erilaisista sidosryhmistä virkailijoille (sotilasvirkamiehille) kuuluivat sivuaseina upseerimallinen kevyt miekka sekä upseereille vahvistettua mallia oleva puukkopistin.

Sotakoulujen osalta sivuaseiden käyttömääräykset poikkesivat yleisistä ohjeista. Armeijakadeteille kuului puukkopistin tupessa sekä upseerien kevyt miekka. Ensimmäisen vuosikurssin kadeteilla sivuaseiden tupsut olivat samaa mallia kuin alipäälylystöllä ja miehistöllä, toisella vuosikurssilla puolestaan upseeriston pienempää kokoa. Merikadettien sivuaseeksi oli määrätty upseeritikari.

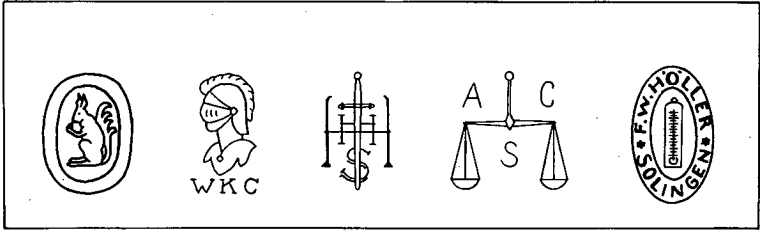
Koko puolustusvoimien piirissä ainoastaan sotilaspapisto oli jätetty upseerinarvoja myöten täysin ilman sivuasetta. Tämä oli vuoden 1922 virkapukuohjeistossa kirjattu yksiselitteisesti lauseella: "sotilaspapit eivät kannu sivuasetta".⁹

Vaikka 23.4.1922 vahvistettu virkapukuohje kumosi aikaisemmin annetut ja nimenomaisesti Valtionhoitaja-Ylipäällikön päätöksen 30. päivästä kesäkuuta 1919, siinä ei enää erikseen määritetty miekan kantamista erilaisissa pukukokonaisuuksissa tai tilanteissa. Näiden osalta ilmeisesti katsottiin vallitsevan jo vakiintuneen käytännön, johon muutokset eivät yltäneet.

Miekkojen yhteishankinta vuonna 1924

Määräysten soveltaminen miekkojen osalta käytäntöön oli niiden puutteen vuoksi mahdotonta yli kahden vuoden ajan. Vasta toukuussa 1924 puolustusministeriö lähetti koko sotavoimat kattavana laajana jakeluna asiaa koskevan kiertokirjeen. Siinä ilmoitettiin, että PLM:n Intendenttiosaston tarkoituksena on yhteisostona hankkia armeijan sekä laivaston palveluksessa oleville upseereille eri aselajien mukaisia miekkoja. Siksi kentältä pyydettiin 26.5.1924 mennessä tarjousten hankkimista varten alustavat tiedot tarvittavien miekkojen määristä ja malleista. Saatuaan aikanaan valmistajilta tarjoukset, Intendenttiosaston tuli ilmoittaa hinnat sekä pyytää lopulliset ja sitovat tilaukset.¹⁰

Kyseeseen tulevilta teräseiden valmistajilta saatujen tarjousten ja muiden alustavien järjestelyjen jälkeen Suomen sotavoimien virallisten miekkamallien sarjahankinnat alkoivat 1920-luvun puolivälissä ja jatkuivat sittemmin toisen maailmansodan aikaan asti. Valmistajiksi valittiin teräseiden tuottamisen alalla vuosisataiset perinteet omaavan Solingenin tehdaspaikkakunnan tunnetuimpia firmoja Saksassa. Näistä mainittakoon mm. Carl Eickhorn, Weyersberg, Kirschbaum & Co (WKC), E. & F. Hörster, F.V. Höller sekä Alexander Coppel GmbH & Co. Kullakin valmistajalla oli oma tunnusmerkkinsä, joka kaiverrettiin tehtaalla miekan teräosan tyveen.

Suomen puolustusvoimille Solingenissa virkapukumieikkoja ja sivuaseita valmistaneiden firmojen tunnuksia.

Vasemmalta: Carl Eickhorn
 Weyersberg, Kirschbaum & Co (WKC)
 E. & F. Hörster
 Alexander Coppel GmbH & Co
 F. W. Höller.

Manufacture markings of Solingen companies which produced swords and edged weapons for the Finnish Armed Forces. (listed from the left).

Vaikka jokaiselle tehtaalle oli aikanaan toimitettu samat piirustukset ja perusvaatimukset eri miekkatyypeistä, kukin valmisti työkalunsa itse eikä jälki ollut täysin samanlainen. Siksi eri tehtaiden tuottamien miekkojen ulkonäössä on selvästi havaittavia eroavuuksia. Kahvan osien paksuus ja jyrkyys sekä etenkin ratsuväenmiekoissa terän leveys ja kaarevuus vaihtelivat huomattavastikin. Valmistusteknisistä seikoista johtuvaa mallikirjavuutta esiintyi erityisesti 1930-luvulla, jolloin miekkojen kauppa oli vilkkaimmillaan.

Valtion tekemien yhteistilausten ohella miekkoja toivat maahan ja myivät myös eräät yksityiset liikeyritykset. Näistä tärkein ja tunnetuin lienee ollut Suojeluskuntain Kauppa Osakeyhtiö, eli SKOHA. Saksasta välittämiinsä tai vähittäismyyntiin tilaamiinsa miekkoihin SKOHA merkitytti ilmeisesti jo tehtaalla oman pyöreän tunnuskuviensa, joka yleensä sijaitsi terän tyvessä vastakkaisella puolella kuin valmistajan tunnus.

Miekkoja maahan tuoneen Suojeluskuntain Kauppa Osakeyhtiön tunnus oli yleensä kaiverrettu terän juureen jo tehtaalla.

Marking of the importing company Skoha was usually engraved on the blade.

Toisin kuin miekat, puukkopistimet tilattiin pääosin kotimaisilta tehtailla. Toimitukset tapahtuivat enimmäkseen vuoden 1924 tienoilla ja tärkein valmistaja oli Hackman & Co Sorsakoskelta. Myös puukkopistimien kohdalla eri valmistajia ja näistä johtuvia variaatioita oli useita.

Ranskalaisten miehistömiekkojen lyhentäminen

Ratsuväen tärkein teräase oli koko 1920-luvun alkupuoliskon ajan ranskalainen sapeli m/1822. Uudenmaan Rakuunarykmentin ja Hämeen Ratsurykmentin ohella sitä ehti käyttää jo vuonna 1920 Viipurissa lakkautettu Karjalan Ratsujääkäriykmentti. Merkinä tästä on joidenkin sapelien väistinlevyn ulkopintaan meistetty kirjainyhdistelmä "K.R.J.R".

Kansainvälisestä käytännöstä poiketen Suomen armeija ei hyväksynyt ohjesääntöihinsä käsitettä "sapeli" edes kaarevateräisistä miekkamalleista, vaan virallisesti puhuttiin aina "ratsuväen miekasta".

Muutaman vuoden joukko-osastokäytön seurauksena ilmeni, että ranskalaiset sapelit olivat lyhyehköille suomalaispojille etenkin jalkaisin kannettavina aivan liian pitkiä ja raskaita. Niiden luonteva vyössä kantaminen onnistui vain harvoilta ja terän pituutta sekä kahvan ulkonevia väistökaaria pidettiin lyöntiharjoituksissa hankalina.

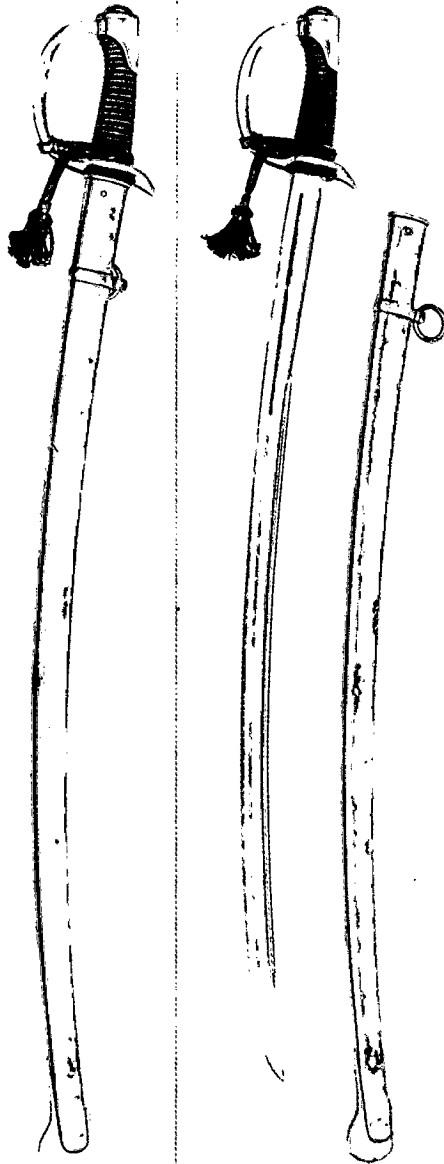
Miekallalyöntiä hevosen selästä harjoiteltiin ratsuväessä toisen maailmansodan aikaan asti.

Practising the use of sword when mounted was maintained in the Cavalry up till WW II.

Ratsuväkirykmenttien komentajien yhteisen neuvonpidon ja aloitteen pohjalta tehtiin päätös miehistökäytössä olevien ranskalaisen sapelien lyhentämisestä ja kahvan väistinosien yksinkertaistamisesta. Taisteluvälinehallinnon varikkotyönä miekkojen 92 cm pitkän terän päästä katkaistiin 12 cm ja tynkä hiottiin uudelleen miekankärjen malliseksi. Tupen keskikohdasta poistettiin samanpituinen kappale ja ylä- sekä alaosat yhdistettiin tämän jälkeen hitsaamalla. Remontin yhteydessä myös kahvan kaksi ylimääräistä väistökaarua sahattiin pois ja niiden liitoskohdat hiottiin sileiksi. Työ tehtiin asteittain pääosin 1920-luvun puolivälin ja jälkipuoliskon aikana. Eräitä lisäeriä muunnettiin asevarikoissa vielä 1930-luvulla.

Täsmällisen tiedon puuttuessa on arvioitavissa, että aikanaan

Suomalaisen ratsuväen miehistömiekka 1920-luvun puolivälistä vuoteen 1941; lyhennetty ja muunnettu ranskalainen sapeli m/1822.

Finnish cavalry sabre was a shortened and modified French M.1822.

vuonna 1919 maahan hankituista 4 000 ranskalaisesta sapelista m/1822 vajaan kaksi kolmannelta muutokorjattiin Suomessa ennen talvisotaa. Alkuperäiseen asuunsa jääneitä käytettiin tästä huolimatta lyhennettyjen rinnalla aliupseerimiekkoina.

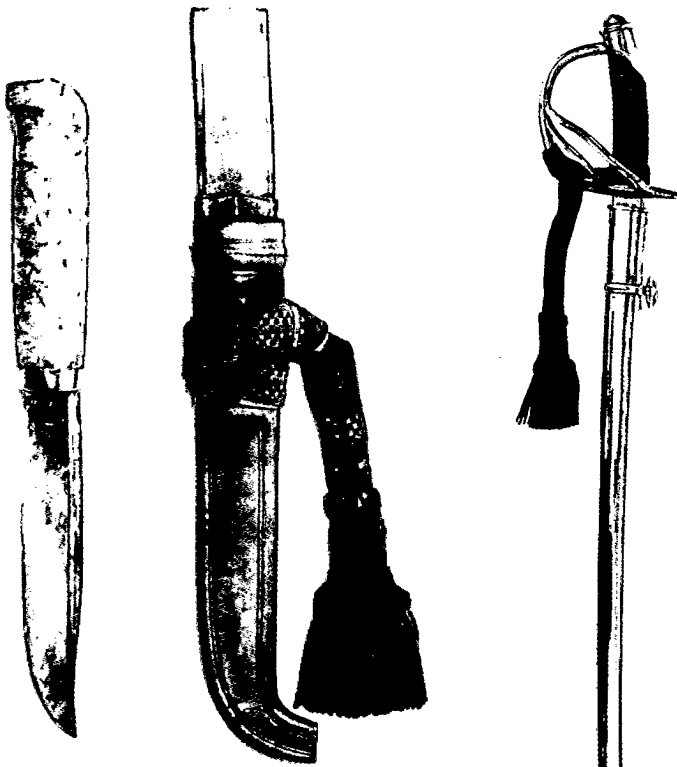
Lyhennetystä ranskalaisesta sapelista tuli itsenäisen Suomen ratsuväen varsinainen miehistömiekka, joka oli yhtäjaksoisesti käytössä talvisotaan asti. Armeijan ohella se kuului myös ratsuväkisuojausjoukkojen aseistukseen. Vielä jatkosodan hyökkäysvaiheessa miehistömiekat olivat rakuunoiden ja ratsumiesten sotavaruksessa, mutta herkästi ruostuvina ja taistelussa tarpeettomina ne käskettiin evakuoida pois syksyllä 1941. Tähän päättyi miekan käyttäminen taisteluvälineenä Suomen sotavoimissa. Varikoissa ratsuväen miekkoja säilytettiin silti 1960-luvun alkuun asti.

Helsingin ratsuväkisuojausjoukkojen kevyt sapelimalli

Mielenkiintoisen poikkeuksen suomalaisen ratsuväen vakiomallisista miehistömiekoista tekee Carl Eickhorn -tehtaan valmistama kevyt espanjalaismallinen sapeli, joita Helsingin ratsuväkisuojausjoukko hankki käyttöönsä 51 kappaletta vuonna 1925.¹¹ Siro ja terältään melko lievästi kaartuva suojausjoukkosapeliksi oli miesten keskuudessa ilmeisesti pidetympi kuin ranskalaisesta sapelista lyhennetty miehistömiekka, joita myös oli käytössä armeijan puolelta saatuina täydennyksinä. Tästä kertonee se, että Suojausjoukkojärjestön lakkauttamisen päivinä syksyllä 1944 kevyet sapelit jaettiin puolisalaa muistoesineiksi niitä aiemmin käyttäneille Helsingin ratsuväkisuojausjoukkojen jäsenille. Muistorikkaita sapeleita ei haluttu jättää vieraisiin käsiin.

Suojausjoukkojärjestössä miekka kuului ainoastaan ratsastavien aselajien henkilöstöille. Muissa joukoissa upseerit, sotilasvirkamiehet sekä väepelit kantoivat armeijamallista puukkopistintä ja miehistön sivuaseena oli kiväärinpistin.¹² Päälystön sivuaseen porte-épée oli väriltään sininen.

Syyskuussa 1928 annettiin Suojausjoukkojärjestön uudet virka-
puokko-ohjeet. Niissä armeijamallinen puukkopistin korvattiin visa-

Suojeluskuntajärjestön sivuase vuodelta 1928: visapäinen puukko.

The traditional Finnish "puukko-knife" was used as a sidearm by the Civic Guard units from 1928 onwards.

Helsingin ratsuväkisuojeluskunnan miekkamalli. Sotamuseon kokoelmat.

Sword used by the Helsinki mounted Civic Guard. The collection of War Museum.

päisellä puukolla, johon kuului tummanruskea nahkatuppi. Myös miekkaan ja puukkoon kiinnitettävä päällystön ja vääpelien porte-épée muuttui väriltään vihreäksi. Nauhaa koristivat mustat neliörivit.¹³

Miekka ja päällystön uusi nahkavyö m/27

Vuonna 1927 puolustusvoimissa otettiin käyttöön uusi ruskea kenttäpuku m/27, ja olkahihnalla sekä kaksipiikkisellä soljella varustettu päällystön nahkavyö m/27. Vyö oli malliltaan varsin kansainvälinen, englantilaisten käyttämää nk. Sam Browne -tyyppiä. Sen vasemmalla sivulla oli alaspäin kiinnitetty messinkirengas 2,5 cm leveää miekankannatinta varten. Kannatinta pitivät ratsain palvelevat vyössä aina ja muut vain miekkaa kantaessaan.

Yhdestä kiinnityspisteestä riippuva miekankannatin osoittautui kuitenkin jatkuvassa käytössä hankalaksi, joten ratsuväessä upseerit ryhtyivät ilmeisen omatoimisesti jo 1930-luvulla käyttämään vyön m/27 toisenlaista variaatiota, johon kuului kaksipisteinen 1,5 cm leveillä hihnoilla varustettu kannatin. Tämä malli otettiin sittemmin vuonna 1951 yleiseen käyttöön koko puolustusvoimien piirissä.

Vuoden 1930 uusittujen virkapukuohjeiden vaikutukset miekan ja sivuaseiden käyttöön

Yhtenäiset ohjeet koko puolustusvoimien eri virkapukumallien kokoonpanoista ja käytöstä koottiin vuonna 1930 yhteen, vahvistettiin 5.11.1930 ja julkaistiin yksissä kansissa ohjesääntökirjana.

Tässä yhteydessä laivaston virkapukujärjestelmä uusittiin varsin perusteellisesti ja myös eräisiin muihin vuoden 1922 ohjeisiin tehtiin tarkistuksia sekä muutoksia. Seuraavassa on tarkasteltu miekan ja yleensä sivuaseiden malleihin sekä käyttösäännöksiin tuolloin vahvistettuja muutoksia:

Ilmavoimien, teknillisten joukkojen sekä autojoukkojen rajaamisesta sivuaseiden käyttömääräysten ulkopuolelle luovuttiin.

Tärkein periaatemuutos oli entisen miehistömiekan (m/19) kolmihaaraisella väistökaarella varustetun kahvamallin vahvistaminen vääpeleille, pursimiehille sekä erikoismestareille näiden siihen asti käyttämän leijonakahvaisen upseerimiekan tilalle. Tässä noudatettiin ratsastavan alipäällystön käytössä jo ollutta linjaa. Kolmihaaraiseen kahvan kaareen kiinnitettiin uudenlainen pienikokoinen ja kapeanauhainen porte-épée. Kevyt miekka kuului vuodesta 1930 lähtien maavoimien sotilasvirkamiehille. Laivaston puolella sotilasvirkamiehet kantoivat upseerimiekkää. Sotilasvirkamiesten porte-épée oli kuitenkin samaa pienikokoista mallia kuin vääpeleillä, pursimiehillä ja erikoismestareilla.

Aivan uusia miekkatyyppjä mallistoon tuli lisää kaksi. Rannikotykistön vääpelien miekassa oli kolmihaarainen väistökaari ja vain yhdellä kiinnitysrenkaalla varustettu messinkihelainen nahkatuppi siksi että vääpelille ei kuulunut upseerien kaksipisteistä miekan ja tikarinkannatin vyötä. Toisena uutuuksena oli kenttätykistön erikoismestarien ja alipäällystön miekka, joka erosi ratsuväen aliupseerimiekasta lievästi kaartuvan teränsä ja mustaksi maalatun, samalla tavoin kaartuvan metallituppensa osalta. Ratsuväen miekoissahan terä kaartui jyrkemmin ja tuppi oli kirkkaaksi niklattu.

Asevelvollisesta alipäällystöstä ja miehistöstä ainoastaan ratsain palveleville kuului edelleenkin miekka nahkaisen miekantupsun kera. Muiden sivuaseena oli kiväärin pistin edellyttäen, että miehelä kuului kivääri. Puukkopistin nahkatupsuineen säilyi edelleenkin alemmalla alipäällystöllä, mutta tuli vuodesta 1930 myös reserviupseerikokelaiden asuun.

Laivaston sektorilla sivuasesäännökset eivät edellä mainittua sotilasvirkamiehiä koskevaa erikoismääräystä huomioon ottamatta muuttuneet vuoden 1922 käytännöstä.

Sivuaseiden käyttömääräykset säilyivät myös melko samankaltaisina kuin jo vuonna 1919 oli käsketty. Aiemmasta käytännöstä poiketen sivuaseen sai jättää pois myös sisätiloissa tapahtuvissa kurssi- tai koulutustilaisuuksissa sekä yksityisissä juhlissa, kut-

suilla ja vierailuilla. Ilman vyötä ja sivuasetta voitiin esiintyä myös palvelustoiimien lomassa omalla kasarmi- tai leirialueella, kotioloissa sekä rautatie- ja laivamatkoilla.

Palveluksen ulkopuolella palveluspuvussa alipäälystö ja miehistö eivät kantaneet sivuasetta. Käytettäessä palveluspukua vierailupukuna kuitenkin kaikki vääpelit sekä ratsuväen ja kenttätykistön kantaylikersantit, -kersantit ja -alikersantit velvoitettiin kantamaan miekkaa. Vastaavasti muut kantaylikersantit, -kersantit, ja alikersantit sekä soittajakorpraalit käyttivät puukkopistintä sivuaseenaan samassa tilanteessa.¹⁴

Puukkopistintä ei kannettu juhnavyön m/22 ohella.

Kun kaikkia vuoden 1930 virkapukuohjesäännön (V.P.O) edellyttämiä sivuasemalleja ei saatu valtion varoin tai virkapukuavustuksen hankituiksi riittävän pikaisesti, vuonna 1931 annetuilla soveltamisohjeilla uusina vahvistettujen miekka- ja sapelimallien käyttäminen oli muodollisesti vapaaehtoista, kunnes tilanne taloudellisten edellytysten kannalta on järjestyksessä. Kuitenkin vääpelien tuli viimeistään 1.6.1931 mennessä vaihtaa miekkansa ohjesäännön mukaisiksi. Puukkopistimiä ja lyhennettyjä ranskalaisia sapeleita tuli samoin käyttää ilman siirtymävaihetta sekä mahdollisuuksien mukaan myös puuttuvien mallien korvikkeina, koska näitä oli Taisteluvälineosastolta riittävästi tilattavissa virkapalvelusta varten.¹⁵

Käskylehdin annettuja täsmennyksiä ja muutoksia

Vuoden 1930 virkapukuohje jäi Suomen puolustusvoimissa 1990-luvulle asti ainoaksi kokonaisvaltaiseksi ja kootuksi alan ohjekirjaksi. Useista suunnitelmista huolimatta vastaavanlaista ei enää sen jälkeen saatu aikaiseksi. Tätä seikkaa voidaan aiheellisesti pitää häpeäpilkkuna ja osoituksena ohjesääntötoiminnan ylipitkästä lapsuusajasta taloushuollon alalla. Lähes koko myöhempi virkapukujen käyttöohjeistus on toteutettu erittäin lyhytjänteisesti tilapäisten määräysten ja käskylehtien ajan oloon kumuloituneella sekamelskalla, joka on tehnyt jopa

Ratsuväkeä ohimarssissa paljastetuin miekoin Helsingin suurtorilla 1930-luvun lopulla.

Finnish cavalry parading with unsheathed swords in the 1930s.

alan ammattilaisten asiaan perehtymisen vaikeaksi.

Kun koko asetelmaa ei ole tämän jälkeen kerralla kyetty nollamaan, moni yksittäisten pukuvarusteiden käyttöön liittyvä näkökohta on jäänyt epäselväksi tai tulkinnanvaraiseksi. Vielä 1980-luvulla etenkin evp- ja reserviupseerien sotilaspuvuissa kummitteli jäänteinä vanhoja varusteita, joita ei ollut virallisesti koskaan poistettu käytöstä.

Seuraavassa on käsitelty lyhyesti vuoden 1930 virkapukuohjesääntöön myöhemmin sivuaseiden osalta tehtyjä muutoksia.

Puolustusvoimien uusien pukumallien m/36 ja m/39 käyttöönotto ei suoranaisesti aiheuttanut muutoksia miekan käyttöperusteisiin eikä miekkamalleihin. Ainoastaan sotilasvirkamiehille kuulunut kevyt miekka tupsuineen poistettiin vuonna 1937 kokonaan käytös-

tä puolustusministeriön määräyksellä. Sen tilalle tuli upseerimiekkatupsuineen. Kentällä muutoksen siirtymäaika sai kestää vuoden 1937 loppuun asti.¹⁶

Jatkosodan aikana vuonna 1942 Päämajan intendenttiosasto jatkoi väliaikaiset määräykset maa- ja ilmavoimien sekä rannikkotyökistön vakinaisen päällystön ja alipäällystön virkapukujen kokoonpanosta sota- ja poikkeustilan aikana. Näiden mukaisesti sivuaseita kantoivat ne, joille se kuului, paraatipuvun kenttäasussa, juhlapuvussa sekä vierailupuvussa.¹⁷

Kuten edellä on todettu, suomalainen ratsuväki lähti vielä kesällä 1941 sotaretkelle hevoset ja miehistömiekat mukanaan. Syksyn tullessa miekat alkoivat korpiolosuhteissa ruostua ja osoittautuivat sotatoimien kannalta turhaksi painolastiksi. Kun sama asia todettiin myös Ratsuväkiprikaatin Esikunnassa, miekat kerättiin joukoilta pois ja toimitettiin Koti-Suomen varikoihin. Tähän päättyi miekan käyttö taisteluvälineenä Suomen sotavoimissa. Toisen maailmansodan ajalta ei myöskään ole tiedossa tapausta, jossa suomalaiset olisivat joutuneet turvautumaan miekkoihin taistelutilanteessa.

Tykistön joukoilta miehistömiekat oli kerätty varastoihin jo ennen talvisotaa. Vuoden 1930 virkapukuohjeen mukaisesti tykistön käytössä olevien lyhennettyjen ranskalaisten sapeleiden tuppia oli pintakäsitelty mustaamalla erotukseksi ratsuväen käyttämiin. Varikoissa metallipinnat kuitenkin ilmeisesti puhdistettiin ja käsiteltiin hiomamenetelmin, jolloin mustaus häipyi. Siksi mustatuppisia miehistömiekoja ei ole juurikaan säilynyt jälkipolville 1930-luvun aikaisessa palvelusajassa.

Raskaat sotavuodet ja niiden myötä vielä vuosikautia jatkunut pula-aika aiheuttivat pitkäaikaisen pysähdyksen miekan käytölle perinteisenä pukuvarusteena Suomen puolustusvoimien piirissä. Juhla-, paraati- ja vierailupukuja tarvittiin sodan sekä pula-aikojen olosuhteissa vain harvoin. Myös miekkojen tilaukset Saksasta kävivät syksystä 1939 lähtien epävarmemmiksi ja tyrehtyivät 1940-luvulla yli kymmeneksi vuodeksi. Vielä sotien päätyttyä kesti pitkään ennen kuin Solingenin teräasevalmistajat saivat vanhat tuotantolinjansa uudelleen käyntiin.

Samalla Suomessa myös tajuttiin, että pääosin vuodelta 1930 peräisin oleva sivuaselajitelma oli epätarkoituksenmukaisen laaja sodanjälkeisiin resurssihin ja muuttuneeseen virkapukujärjestelmään nähden.

Vuoden 1951 uudistukset ja poistot

Ensimmäinen sivuaseiden käyttöön vaikuttanut sotienjälkeinen virkapukuohjeiden muutos vahvistettiin Tasavallan Presidentin esittelystä 19.4.1951 ja Puolustusvoimain Pääesikunta julkaisi asiaa koskevan käskylehden 13.6.1951.

Päällystön nahkavyön m/27 käyttöä laajennettiin päällystön ohel-la myös kadeteille ja alipäällystölle — ei kuitenkaan kersanteille ja ylikersanteille — kuuluvaksi. Samalla vyöhön kuuluva miekankannatin muutettiin kaksihihnaiseksi. Tämä kannatinmalli, jota mm. useat ratsuväenupseerit olivat omatoimisesti käyttäneet jo 1930-luvun lopulta lähtien, sai Suomen puolustusvoimissa vahvistetun nimikkeen m/51.

Samassa käskylehdessä lueteltiin myös käytöstä poistettavat varusesineet. Näihin kuuluivat mm. nahkavyö ja miekankannatin m/22 sekä laivaston päällystötikari tupsuinen. Miekkankannattimen m/27 käyttö sallittiin siirtymäajalla vuoden 1960 loppuun asti. Muut määrättiin virkapukujärjestelmistä välittömästi poistuviksi.¹⁸

Helmikuussa 1954 annetulla uudella käskylehdellä laajennettiin nahkavyön m/27 ja siihen kuuluvan miekankannattimen m/51 käyttö koskemaan koko vakinaisen väen alipäällystää.¹⁹ Huhtikuusta 1961 lähtien vyön nimi muutettiin kantahenkilökunnan nahkavyöksi m/27 ja merivoimien vastaavan vyön kantahenkilökunnan nahkavyöksi ”m/30 meriv”.²⁰

Niin ikään 3.3.1958 annetussa käskylehdessä juhlapuvun miekankannattimen pohjaväriksi määrättiin sama kuin housunrevääreissä. Aiemmin käytetyt värit olivat osittain samoja, mutta mm. polkupyöräjoukkojen punakeltainen sekä huoltojoukkojen punasi-nervä väri, joista oli erikseen määrätty vuoden 1930 virkapukuohjeessa, poistuivat käytöstä.²¹

Miekan käyttö rajattiin 1960-luvulla pääosin paraatipukuun ja juhlapukuun liittyviksi. Vierailuasun miekka ei kuulunut lainkaan ja nk. pieneen juhla-asuun vain erikseen määrättäessä. Samoin paraatijoukkoihin kuulumattoman henkilön miekan kantaminen jätettiin määrättäväksi erikseen asianomaisessa paraatikäskyssä.

Miehistömiekkojen ja puukkopistinten kohtalo

Kuten edellä on todettu, puukkopistimen käyttö sivuaseena lakkasi puvun m/22 poistumisen myötä ja sota-aikojen pelkistettyjen puukeutumistapojen luonnollisina seurauksina. Joukoilta pois kerättyjä puukkopistimiä säilytettiin kuitenkin vielä vuosikausia asevarikoissa. Osa myytiin sittemmin kantahenkilökunnalle muistoesineiksi ja heikkokuntoiset romutettiin.

Myöhemmin puukkopistimiä on teetetty Asevarikko 1:ssä vuonna 1983 pieni uustuotantoerä puolustusvoimain ylimmän johdon lahjaesineiksi. Ensimmäisen näistä sai tiettävästi kenraali Lauri Sutela eläkkeelle siirtyessään.

Samantapainen oli myös ratsuväen miehistömiekkojen kohtalo. Joukoilta syksyllä 1941 pois keräämisen jälkeen miekat huollettiin ja varastoitiin asevarikoihin. Sotien jälkeen ne poistettiin virallisesti käytöstä. Lokakuussa 1944 taisteluvälineosaston varastoissa oli 1 044 pitkää ranskalaista ja noin 1 500 lyhennettyä miekkaa.²² Näistä luovutettiin pienehköjä eriä ratsuväen perinnejoukko-osastoille kunniamiekoiksi, traditioita varten ja sotilasmuseoihin. Muut myytiin 1960-luvulla puolustusvoimien henkilökunnalle ja reservin upseereille muistoesineiksi.

Miekan poistaminen juhla-asusta vuonna 1966

Puolustusministeriön 14.6.1966 vahvistamissa väliaikaisissa määräyksissä sotilasvirikapukujen kokoonpanosta ja käytöstä käskettiin myös miekan kuuluminen eri pukukokonaisuuksiin. Samalla

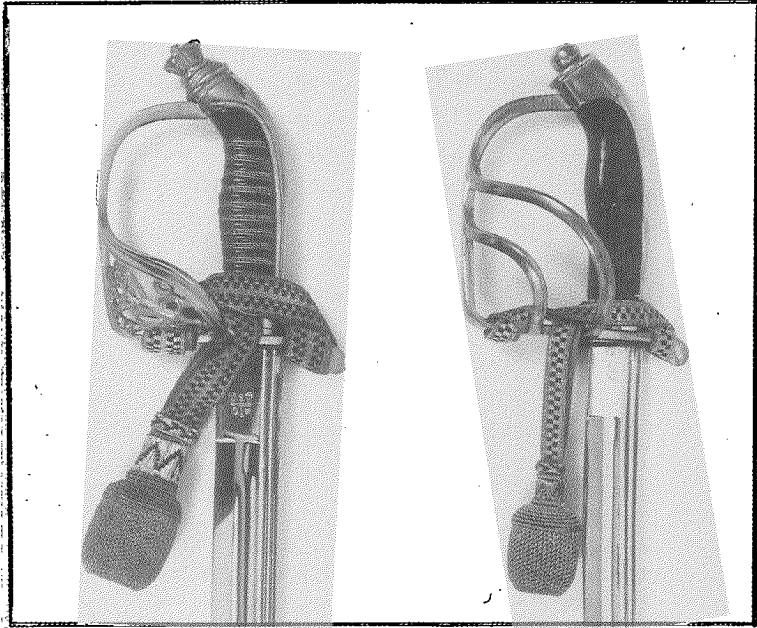
kumottiin alkuvuodesta 1954 siihen asti voimassa olleet väliaikaiset määräykset.

Uusien määräysten tultua voimaan miekka oli enää vain kantan henkilökuntaan kuuluvan päällystön, sotilasmestarien, yliväepelien (ylipursimiesten) ja vääpelien (pursimiesten) paraatiasuun ai-noastaan joukon mukana tai eri käskystä asuun sisältyvä varusesi-ne. Palvelusasussa miekkaa pidettiin vain eri määräyksestä. Juhla-puvusta se oli poistettu kokonaan. Siksi myös juhlapuvun miekan-kannatin kävi kadettien mustan univormun kanssa käyttöä lu-kuunottamatta tarpeettomaksi. Ainoina kannattimina olivat tästä lähtien ruskean nahkavyön m/51 ja merivoimien mustan nahka-
vyön m/30.

Paraatiasun käyttö oli määritetty seuraaviin tilanteisiin:

- juhlaparaati,
- kunniavartio,
- ilmoittautuminen ensimmäistä kertaa palvelukseen ja il-moittautuminen siirron, ylennyksen, palkitsemisen ja eron johdosta,
- valatilaisuus,
- sotilashautajaiset,
- itsenäisyyspäivän jumalanpalvelus,
- joukko-osaston lipun vihkimis-, vastaanotto- ja luovutusti-laisuudet,
- erikseen määrätyt tilaisuudet.

Vuoden 1966 virkapukuohjeissa oli erillisenä kohtana määräykset Kaartin Pataljoonan ja merivoimien kunniaosastojen edustusasu-jen kokoonpanoista. Näissä Kaartin Pataljoonan kunniaosastoissa kantanhenkilökuntaan kuuluvat päällystö ja alipäällystö — värvätyt aliupseerit poisluettuina — kantoivat miekkaa ”edustusmiekan-kannattimessa” m/66. Siten siis vielä vuonna 1966 vahvistettiin käyttöön uudenlainen miekkaan ja sen käyttöön liittyvä varus-esine.²³

Upseeri- ja aliupseerimiikkojen m/22 kahvaosat ja miekantupsut vertailukuvassa.

Hilts and sword knots of the M.22 officer's and N.C.O's swords.

Upseerimiekasta sivuaseen vakiomalli

Ammattiyhdistyspolitiikan saatua tukevan sillanpääaseman myös puolustusvoimien keskushallinnossa 1970-luvun keskivaiheilla toteutettiin nk. yhtenäispäällystouudistus. Entisistä kanta-aliupseereista tuli toimiupseereita, joille eivät enää käyneet entiset arvoasteiden symbolit: aliupseerimiekka, housujen aliupseerireväarit eikä matala kokardinalusta. Osoittautui kynnyskysymykseksi, että upseerimallisia niiden olla pitää.

Näin myös kävi käytännössä toteen. Virkapukumääräyksiin teh-

tiin tarvittavat muutokset, joilla mm. leijonakahvaisen upseerimiekan käyttö laajennettiin myös toimiupseereita koskevaksi. Nämä saivat tilata itselleen uudet upseerimiekat ja -tupsut virkapukuavustuksella. Vanha aliupseerimiekka poistui valtakunnallisesta käytöstä. Puolivirallisesti se jäi enää vain Päälystöpiston oppilasmiekkana puolustusvoimien sivuasemallistoon.

Päätöksentekojärjestelmän muutoksia ja uusia ohjeita vuosina 1981—1983

Vuonna 1982 Pääesikunnan komento-osasto antoi koko järjestelmän kattavan käskyn puolustusvoimien kantahenkilökunnan sotilaspukujen kokoonpanoista. Tällä ja 4.2.1983 päivätyllä Pääesikunnan käskyllä täytäntöönpanosta sekä soveltamisesta kumottiin vastaavista asioista vuonna 1966 sekä sen jälkeen erillisillä käsky-lehdillä annetut määräykset. Uudet ohjeet perustuivat 29.5.1981 annettuun asetukseen puolustusvoimien sotilas- ja virkapuvuista. Siinä myös kumottiin lopullisesti vuoden 1930 virkapukuohjesään-
to kaikilta siihen asti jäänteinä säilyneiltä osiltaan.

Miekan asema tai käyttö ei vielä näiden ohjeiden vuoksi muuttunut siihenastisesta. Asetuksessa kuitenkin tehtiin mahdolliseksi se, että tästä lähtien virkapukuasioita saatettiin valmistella ja niistä päättää entistä pienemmässä piirissä. Sotilaspuvun kokoonpanoa, käyttöä yms. tähän liittyviä seikkoja koskevat määräykset antoivat vastaisuudessa puolustusministeriö taikka puolustusvoimain komentaja tai Pääesikunta siten kuin siitä erikseen säädettiin. Valmistelevana ja lausuntoja antavana elimenä asetuksen alaan kuuluvissa asioissa puolustusministeriön apuna oli erikseen nimettävä puolustusvoimien sotilas- ja virkapukuneuvottelukunta. Siihen tuli ministeriön määrätä kolmeksi vuodeksi kerrallaan puheenjohtaja ja tarpeellinen määrä jäseniä.²⁴

Päältäpäin katsoen uusi järjestelmä saattoi näyttää tehokkaalta ja sellainen varmaankin myös oli. Puolustushallinnon toimintaperiaatteita ja sisäisiä valtarakenteita tunteville se saattoi kuitenkin viestittää muutakin. Virkapukuja kantava kenttä ja perinteiden

ym. erityissektorien etuja valvovat asiantuntijatahot voitiin entistä kivuttomammin sivuuttaa valmistelutyössä.

Näin myös useiden asioiden kohdalla tapahtui etenkin 1980-luvun jälkipuoliskolla. Tämän tueksi on runsaasti erilaisia dokumentoitavissa olevia esimerkkejä. Mielikään liittymättömät tapaukset ansainnevat kuitenkin omat jälkiarviointinsa muissa yhteyksissä.

Edellä esitetyt seikat on tuotu esille ja tarkoituksellisesti selostettu hieman kärjekkäästikin siksi, että miekan myöhemmän kohtalon sekä sen aiheuttamien reaktioiden ymmärtäminen saattaa jäädä muuten vaikeasti ymmärrettäväksi.

Miekan heikentynyt asema 1980-luvulle tultaessa

Yhtenäispäälylstöuudistuksen toteuttamisen jälkeen Suomen puolustusvoimissa vakinaisesti palvelevien sotilashenkilöiden mieskohtaiseen pukuvarustukseen kuului enää vain yksi sivuasetyyppi: leijonakahvalla varustettu suorateräinen upseerimiekka m/19. Tuppia tälle sensijaan oli kahdenlaisia: merivoimissa messinkiheiloilla varustettuja nahkatuppia ja muilla maavoimien suoria mustia metallituppia.

Toimiupseereita kouluttavissa sotilasopetuslaitoksissa pidettiin kuitenkin valtion omistamina jakovarusteina oppilaiden paraatiym. käyttöä varten tarkoitettuja entisiä aliupseerimiekköjä. Näitä kutsuttiin oppilasmiekoiksi.

Siirryttäessä 1980-luvulle miekan käyttö oli suuresti vähentynyt ja miekkamallisto supistunut pieneksi siitä, mitä se oli mahtavimmillaan ollut puoli vuosisataa aikaisemmin. Tänä asteittaisen kiihtymisen ajanjaksona miekasta oli kuitenkin ehtinyt tulla sotilashenkilöiden arvostama ja perinteiden jatkuvuutta symbolisoiva varusesine. Oma miekka oli mukana palvelusuran tärkeissä tilanteissa — se seurasi sotilasta arkun päällä vielä viimeisellä matkalla.

Näissä olosuhteissa, joissa miekka yhä kiistattomasti sai osakseen haltijansa arvostuksen ja toimi muutenkin jo minimitasolle rationalisoitujen pukuperinteiden piirissä lähes viimeisenä aitona

symbolina itsenäisyyden alkuvuosilta, sen tulevaisuuteen säilyminen osoittautui hämmästyttävän kevyeksi kysymykseksi.

Yllättävä poistotuomio

Kaiken tästä eteenpäin tapahtuneen taustalla näyttää saatavilla olevien asiakirjojen perusteella olevan se, että jonkun riittävän arvovaltaisen päätöksentekijän mielestä kantahenkilökunnan nahkavyön m/27 tuli olla väriltään musta eikä ruskea. Ajattelutapa on ymmärrettävissä siltä pohjalta, että paraatipuvun muiden nahkavarusteiden — vyön ja hansikkaiden — väriero saappaisiin tai kenkiin ei ollut toivottava. Vaikka jalkineet kieltämättä olivat mustina eriväriset kuin vyö, tämän ”tyylivirheen” kanssa oli kuitenkin eletty jo yli kuusikymmentä vuotta. Asiasta ei aiemmin ollut ilmennyt yleistä tyytymättömyyttä eikä selvästi kanavoitunutta painetta muutoksenteleeseen kentän taholta.

Suurelle osalle puolustusvoimien henkilöstöä tuli siten yllätyksenä tieto siitä, että Pääesikunnan vuonna 1984 laatimissa sotilas- ja virkapukumääräyksissä (SVPM) nahkavyön väri oli muutettu ruskeasta mustaksi. Uusi varusesine oli nimikkeeltään musta nahkavyö m/84. Siirtymävaiheeksi sen tulemiselle koko puolustusvoimien paraatipukua käyttävän kantahenkilöstön varustukseen vyön m/27 tilalle oli määrätty aika vuoteen 1990 saakka.

Kun muutos oli käskytetty, kevättalvella 1985 Pääesikunnassa havaittiinkin, että sen läpiviemisellä tulisi olemaan laajoja ja ennakolta uskottuja suurempia kustannuksia aiheuttavia seurannaisvaikutuksia. Vyön henkilökohtaiseen pukuvarustukseensa tarvitsemien perushankintamenot laskettiin valtiolle yli 1,3 miljoonaksi markaksi. Lisäksi noin 200 000 markkaa laskettiin tarvittavan mustien nahkavöiden hankkimiseen joukko-osastojen ja sotilasopetuslaitosten varastoihin erilaisia koulutus- sekä perinnetilaisuuksia varten. Samalla kävi ilmi, että ruskeiden nahkavöiden maalauksella mustiksi ei asiantuntijoiden mukaan tulisi saavuttamaan onnistunutta tulosta.

Puolustusvoimain komentajalle, Pääesikunnan päällikölle, kou-

lutuspäällikölle ja komentopäällikölle lähettämässään muistiossa huoltopäällikkö puntaroi tilanteen ratkaisumahdollisuuksia. Mustan vyön ostattaminen henkilökunnalle heikommin kompensoituna uushankintana tulisi arvion mukaan aiheuttamaan negatiivista arvostelua. Valtion täysimääräisesti tukema perushankinta taas olisi liian kallis toimenpide.

Näiden negatiivisten seikkojen välttämiseksi nähtiin kaksi vaihtoehtomallia:

1. Puolustusvoimille hankitaan mustia vöitä koko tarpeen mukaisesti noin 10.000 kappaletta ja niitä lainataan henkilökunnalle aina tarvittaessa. Tällöin kuitenkin henkilökohtaiseen pukujärjestelmään kuuluva miekka jäisi "torsoksi" ilman omistusyötä, mikä todettiin "tunneseikaksi miinuspuolelle".
2. Poistetaan nahkavyö ja miekka pakollisten ja virkapukuavustuksen piiriin kuuluvien esineiden luettelosta. Kun puolustusvoimille hankittaisiin lippu- ja kunniavartioissa sekä sotakouluissa tarvittavat mustat vyöt ja miekat, kustannukset valtiolle olisivat noin 700 000 markkaa. Samalla kuitenkin säästettäisiin vuosittain jatkuvasti noin 300 000 markkaa henkilökunnan virkapukuavustuksista. Säästöllä katsottiin voitavan tukea muita virkapuku-uudistuksia. Lopuksi todettiin miinuspuolen tekijäksi miekan tunnearvo, jonka kuitenkin arvioitiin "teknillisen aikakautemme nuorisolle olevan tuskin suuri". Päin vastoin siviiliväestön uskottiin kokevan asian rationaalisena ja siten puolustusvoimien imagon kannalta myönteisenä toimenpiteenä.

Huoltopäällikkö toivoi ratkaisua mahdollisimman nopeasti, koska seuraava kadettikurssi, johon aiempaa pukuvarusteiden tukimnettelyä voitaisiin jo tarkistaa, oli päättyvä elokuussa 1985.²⁵

Ratkaisua lähdettiin viemään nopeasti lävitse vaihtoehdon numero 2 pohjalta. Pääesikunnan taloushuolto-osasto teki 1.4.1985 puolustusministeriölle nahkavyön, miekankannattimen ja miekan henkilökohtaisesta pukuvarustuksesta sekä virkapukuavustuksen piiristä poistamista koskevan muutosesityksen. Puolustusvoimain

komentajan ilmoitettiin hyväksyneen esityksen. Liitteenä oli muistio, jossa esitettiin päätöksen jälkeen käskytettäväksi miekan ja nahkavyön poistaminen paraatiasusta kantahenkilöstöä koulutettavia neljää sotilasopetuslaitosta lukuunottamatta. Samoin tietyissä ilmoittautumistilanteissa paraatipuku tuli muuttaa palvelusasuksi.²⁶

Varsin epäohjonmukaisesti ja keinotekoisesti muistiossa myös esitettiin toimenpiteellä saavutettavaksi eduksi 0,6—1,35 miljoonaa markkaa, joka saataisiin sillä, ettei mustia nahkavöitä m/84 jouduttaisi rahoittamaan henkilökunnan hankinnoissa. Tyhjästä luodun uuden ”muotivarusteen” massahankinnan toteuttamatta jättäminen laskettiin säästökseksi Suomen valtiolle (?). Vain vajaan vuoden ikäinen musta nahkavyö poistettiin sille alunperin tarkoitusta käytöstä lähes saman tien. Saman kohtalon saivat ilman omaa syytään myös vanhat perinteikkäät varusesineet, miekka ja kannatin.

Toukokuun alussa 1985 Pääesikunnan taloushuolto-osasto lähetti suureen jakeluun eräänlaisen selityksen tekeillä olevista muutoksista. Siinä todettiin muiden asioiden jälkeen, että miekan käyttö on vähentynyt ”joukkojen esiintyessä paraatissa melko usein maastoasuisina”(!) ja tullee edelleen vähenemään asukokonaisuuden m/83 käyttöönoton myötä. Siksi miekan ja uuden, SVPM:n mukaisen mustan nahkavyön hankintaa jokaiselle päällystään kuuluvalla ei pidetty enää tarkoituksenmukaisena.²⁷

Lopullinen päätös asiassa oli tällöin kuitenkin jo ehditty tehdä. Esittelyssä puolustusministerille tämä hyväksyi puolustusvoimien sotilas- ja virkapuvuista annetun asetuksen (367/81) täytäntöönpanosta ja soveltamisesta annetun päätöksen/26.1.1983 nojalla Pääesikunnan esityksen poistaa puolustusvoimien kantahenkilökunnan henkilökohtaisten sotilasarasujen kokoonpanoista mm. seuraavat varusteet:

- nahkavyö m/27,
- merivoimien nahkavyö m/30,
- nahkavyö m/84,
- miekka tupsuineen m/22,
- miekankannatin m/51,

- miekankannatin m/30,
- vastaavat juhla-asujen varusteet.

Vastaavat nimikkeet päätettiin samalla poistaa valtion virkapukuavustuksesta annetun asetuksen (850/69) 12 §:n nojalla perushankintana korvattavien pukineiden luettelosta. Päätökset astuivat voimaan 1.7.1985.²⁸

Miekan käyttö ammattisotilaiden henkilökohtaisena varusteena päättyi siten kesäkuun lopussa 1985. Syksyllä valmistunut kadettikurssi ei enää saanut upseerin perusvarustukseensa miekkaa, nahkavyötä eikä kannatinta. Kenraalimajuri Paul von Gerichin vuonna 1921 tiukasti vastustama ”hännättömien koirien” aikakausi oli alkanut.

Kentän tuomio

Miekan poistamispäätöksen tultua yleiseen tietoisuuteen se aiheutti suomalaisen upseerikunnan piirissä ainutkertaisen voimakkaan tunnereaktion. Upseeriliiton julkaisemaan Sotilasaikakauslehteen saapui postitse ennen kokematon määrä jyrkkiä vastakirjoituksia jäsenkunnan keskuudesta.²⁹ Näistä vain muutama julkaistiin.

Myös reserviläiset huolestuivat tilanteesta. Valtion pukutehtaalla varastoituina olleet miekat myytiin nopeasti loppuun ja yhtiön henkilökunnan kertoman mukaan jatkotilauksia ei enää tämän jälkeen tultais tekemään.³⁰ Asiaa tuohon aikaan seuranneen oli vaikea välttyä mielikuvalta, että miekkaan liittyvä keskustelu haluttiin sen käytön lopettaneiden piirin taholta haudata mahdollisimman nopeasti puolustusvoimien etua vahingoittavana arvovaltaky-symyksenä.

Tämä lienee ymmärrettävää, mutta samalla olisi toivonut hänen tai niiden, jotka aikanaan keksivät idean nahkavyön m/27 mustaksi muuttamisesta, menevän itseensä ja ajattelevan mitkä olivat tämän toisarvoisen makuasian kaikki seuraukset maanpuolustuksen sekä sen perinteiden vaalimisen kentässä.

Miekan poistamista kohtaan syntyneet reaktiot osoittivat varsin selvästi, että päätöksiä tehtäessä millään tasolla ei voida ohittaa

maanpuolustukseen liittyviä arvoja, asenteita ja tunneseikkoja. Miekkapäätös oli vain yksi niistä varsin pienessä piirissä nopeasti ja ilman perusteellista asiantuntijoiden kuulemista tai lausunkierrosta valmistelluista ja toteutetuista ratkaisuksista, joita 1980-luvulla tehtiin perinteiden alalla niiden merkitystä aliarvioiden tai niihin korostetun teknokraattisesti suhtautuen.

Kysymyksen toivottu uudelleenarviointi

Perinteitä henkilötasolla ylläpitävän asemansa menettämisestä huolimatta suomalainen sotilasmiekkä oli vielä vuonna 1990 elin-kelpoinen. Nuorten upseerien ja reserviläisten taholta hinnalla mil-lä hyvänsä esiin tuodun ostohalukkuuden vuoksi Valtion Pukuteh-das ryhtyi tauon jälkeen sittenkin hankkimaan myyntiin uusia miekkaeriä Saksasta. Tämä välivaihe ei kuitenkaan tule kestä-mään pitkään. Viimeistään silloin, kun miekan sotilasuralle val-mistuessaan saaneet siirtyvät reserviin, perinne on vaarassa katke-ta valtion kuittausmiekkasuunnitelmista huolimatta.

Moni seikka oli kuitenkin muuttunut asian uudelleenarviointia puoltavaksi. Vuonna 1990 tehtävään määrätty uusi puolustusvoi-main komentaja amiraali Jan Klenberg on Kadettikunnan Kylki-rauta-lehdelle antamassaan haastattelussa todennut, että ”miekka-päätös oli ilmeisesti virhe; silloinen huoltopäällikkö ja puolustusvoi-mien johto joutuivat yllätetyiksi kun upseerit heräsivät kokemaan miekan menetyksen vakavana tappiona.”³¹ Tällä lausunnolla ikään kuin vahvistettiin sitä upseeriston keskuudessa yleisenä vallinnut-ta käsitystä, että miekkapäätöksissä kaikki edellytykset eivät olleet kohdallaan. On kunnioitettavaa, että puolustusvoimien johdossa-kin virheen mahdollisuus on otettu avoimesti esille jo silloin kun asia saattaisi olla vielä korjattavissa.

Pääesikunnan taloushuolto-osaston laatimien laskelmien mu-kaan koko puolustusvoimien vahvuuksiin tuli kuulua vuonna 1989 noin 2 500 miekkaa³². Uusia miekkahankintoja tehtiin samanaikai-sesti valtiolle. Suhtautuminen miekan käyttöä kohtaan oli selvästi muuttumassa entistä positiivisemmaksi. Toivoa asian uudelleenar-

voimisesta ja perinteisen sivuaseen saamisesta takaisin henkilökohtaisen pukuvarustuksen piiriin ei ollut vielä täysin menetetty.

Lähdeviitteet

1. Suomen Tasavallan sotajoukkojen Ylipäällikön päiväkäsky N:o 43, 18.4.1918, Sotamuseo.
2. Suomen senaatin sota-asiaintoimituskunnan käskylehti N:o 3, 15.7.1918, SMus.
3. Sota-asiaintoimituskunta N:o 57.18.Y.1, Salainen, 30.8.1918, SARk 65/2201 D5—E1.
4. Valtionhoitajan päätös koskeva Valtakunnan sotavoimien virkapukuja. Annettu Helsingissä 30. päivänä kesäkuuta 1919. Sotamuseo.
5. Määräykset armeijan upseerien virkapukujen käytöstä, Liite S.M.n käskylehteen N:o 18, 1919, Sotamuseo.
6. Ranskasta kesällä 1919 hankittua sotamateriaalia koskevat asiakirjat, Sota-arkisto T 4383/8; Walden: ss. 173—176.
7. Sotaväen esikunnan tarkastavan kenraalin kirje 3/21, 18.1.1921, SARk T 11340/18.
8. 2D:n kirje N:o 433/85a sal sotaväen päällikölle 25.1.1921, SARk T 11340/18.
9. Tasavallan Presidentin päätös koskeva Valtakunnan sotavoimien virkapukuja (S.V.), Puolustusministeriön julkaisu, Helsinki 1922, SMus.
10. PLM:n kiertokirje N:o 40/24, KDN:o 1323/1196/ 24.Int.2, 8.5.1924, SARk H 2207/61.
11. Heikki Pohjanpää: Helsingin ratsuväkisuojeluskunta, s. 21.
12. Suojeluskuntain ylipäällikön määräys suojeluskuntajärjestön virkapuvuista, 1921, s. 11; Överbefälhavarens för skyddskårerna bestämmelser angående skyddskårsorganisationens uniformsbeklädnad, 1.3.1925, s. 10.
13. Suojeluskuntain päällikön ohjesääntö suojeluskuntajärjestön virkapuvuista, annettu 13.9.1928, s. 6.
14. Valtakunnan puolustusvoimien virkapukuohjesääntö (V.P.O.), kuvallitteinen ja taulukoineen, Helsinki 1930.
15. Määräykset virkapukuohjesääntöön (V.P.O.) sisältyvien määräysten voimaantulemisesta ja soveltamisesta, Helsinki 1931, s. 5.
16. Muutoksia ja lisäyksiä valtakunnan puolustusvoimien virkapukuohjesääntöön, PLM 1937, s. 2.
17. PM Int-os: Vuonna 1936 ja senjälkeen vahvistetut puolustuslaitoksen henkilökunnan virkapukumääräykset, toinen korjattu ja täydennetty painos, Helsinki 1942, ss. 9—10.
18. Puolustusvoimain Pääesikunnan käskylehti N:o 6, 13.6.1951, kohdat A/7 sekä poistettavat A/9—11 ja B/7—8.
19. Pääesikunnan käskylehti N:o 1, 23.2.1954, 1, 6 mom.
20. Pääesikunnan käskylehti N:o 3, 22.4.1961.
21. Pääesikunnan käskylehti N:o 1, 3.3.1958, s. 4.

22. Luettelo 17.10.1944 poistettaviksi esitetyistä taisteluvälineistä, SARk T 20207/F—19 sal.
23. Puolustusministeriö: Väliaikaiset määräykset sotilasvirkapukujen kokoonpanosta ja käytöstä, N:o 2202/8/Sot/66, 14.4.1966.
24. Asetus puolustusvoimien sotilas- ja virkapuvuista (N:o 1981/367), 29.5.1981.
25. Pääesikunnan huoltopäällikön muistio 23.1.1985.
26. Pääesikunnan taloushuolto-osaston esitys N:o 917/Daa, 1.4.1985 puolustusministeriölle, liiteasiakirjoineen, PÉtalh-os.
27. Pääesikunnan taloushuolto-osaston ilmoitus N:o 1253/Dbc, 13.5.1985.
28. Esittely puolustusministerille 2.5.1985, N:o 232/52/Sot, PLM KD N:o 1216/7i/Sot/1985.
29. Sotilasaikakauslehden päätoimittajan (majuri J. Myyrä) kertomus kirjoittajalle 1986.
30. VPu:n Hämeenlinnan tehtaan myymälänhoitajan kertomus kirjoittajalle syksyllä 1985.
31. Kylkirauta 2/1990, s. 9.
32. Everstiluutnantti Esko Runoisen (Pääesikunnan vaatetustoimiston päällikkö) kertomus kirjoittajalle 29.8.1989.

Summary

THE STORY OF THE SWORD IN THE FINNISH DEFENCE FORCES

When Finland declared its independence and strated to almost create from scratch its own national defence establishment in 1917—18, the traditional, age old role of the sword as a fighting weapon was questionable. Firearms and wholly new methods of warfare made the sword all the more clearly a part of traditions connected with uniform dressing rather than weapons.

In these circumstances Finland had to make its own decisions concerning the role of the sword as part of military equipment. In principle the question was clear: The sword was to be a sidearm in the Finnish Army. The open questions related to various models available, extent of use and sources of acquisition. Some Russian made swords remained in Finland but in insufficient quantities and besides the style of the old oppressor was not particularly appealing to the Finns. Therefore new, original solutions were sought. In the meantime a variety of Russian, German and Swedish swords had to suffice.

The first orders concerning the role of swords with uniforms were issued as early as April 1918. These orders were, however, never promulgated. New orders were confirmed next July. According to them mounted personnel as well all officers of major and above were to use a curved sabre. Other officers were ordered to use a Lappish-

style knife and the rank and file a knife-bayonet. Off duty officers could carry a light sword.

Before new sidearms were manufactured new service uniform regulations covering all services and branches, were issued in the summer 1919. These new regulations concerned also swords. From now on superior officers were to have a straight sword with a lionhilt designed by the artist A. Gallen-Kallela. The sword of the rank and file had a triple knuckle bow. All others were to carry a new knife-bayonet or for those who had rifles, a rifle-bayonet. At first there were different models of knife-bayonets for the officers and the rank and file. In the army the sheath of officers' sword were made of steel, while in the navy it was made of black leather and brass mounts. The light sword retained its position.

Since the most important task at the beginning was to arm the mounted troops swords were procured from abroad. The French army had on offer from its surplus stocks French cavalry sabres m/1822. In the summer of 1919 4 000 of these swords were purchased and delivered to the mounted personnel of the Cavalry Brigade and field artillery. A few years later the cavalry swords were shortened by 12 cm since in use they proved to be too long for the Finnish cavalry. At the same time two bars from the triple knuckle bow were removed. The swords of the rank and file in the cavalry remained in service until the autumn of 1941.

In 1921 it was proposed that excluding the mounted personnel swords could be removed from everyone else. Opposition was however so stern that the use of swords was continued throughout the defence forces.

As regulations for service uniform were renewed in 1922 new stipulations concerning the use of swords were added. Warrant officers were allowed to carry officers' sword but equipped with a smaller sword knot. The blades of all swords in the cavalry were to be curved from now on and the scabbard polished nickel finish.

By 1930 the Warrant officers and the non-commissioned officers received a model which had in the handle a triple knuckle bow without a lion figure. At this point the field artillery continued to carry a sword with a slightly curved blade.

From the middle of 1920s swords were acquired in larger quantities from abroad. Almost without exception Finnish edged weapons were manufactured in the Solingen factories in Germany.

The wearing of swords became established by the beginning of the 1930s though its field use started to decline.

As an arm the significance of the sword remained in the background during the Second World War. Only cavalry rank and file sabres were carried in the war until the autumn of 1941. There are no known reports of use of swords in fighting.

After the war Finnish sword models could not be purchased from Germany for a long time, and therefore several models were deleted.

Miekka kuului suomalaisen ratsuväen atakkiaseistukseen vielä 1930-luvulla.

Cavalry attacking with swords in the 1930s.

By 1947 cavalry was dismounted and cavalry swords for officers or NCOs were no longer required to be worn. The light sword, the artillery's own sword model as well as the knife-bayonet and the naval dirk met the same fate.

The possibilities for the use of swords were diminished with the introduction of new service uniforms. From the 1950s onwards the sword was worn mainly with the parade uniform and only on special occasions with the gala uniform.

Later the warrant officer's sword was also used by some NCOs below that rank.

The officer and NCO unification reform of 1974 eliminated the NCO model. Since the reform the only official type of sword was the straight-bladed officer's sword m/19 which in the navy had a scabbard of black leather and in other services blackened steel.

As the use of swords further diminished and as new uniform styles gained ground the High Command of the Defence Forces decided in May 1985 to remove the sword from the basic equipment of the cadre personnel. After the decision newly graduated officers did not receive a sword with other equipment. Only a few swords remained in units for use in guard of honour duties.

The decision came in for severe criticism from the officer corps and caused plenty of bitterness in the field towards the High Command. Despite the negative response the decision was not revoked. However, Admiral Jan Klenberg who was appointed as the Commander-in-Chief in 1990 has mentioned in public that the decision on the sword had apparently been misguided and its consequences not appreciated. The hope for the return of the sword and all the traditions connected with its use is still alive.

SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y.

Vuoden 1989 toiminnasta

Hallinto

Sotahistoriallisen Seuran hallitukseen ovat kuuluneet varsinaisina jäseninä everstiluutnantti Antti Juutilainen (puheenjohtaja), valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo (varapuheenjohtaja), varatuomari Heikki Pohjolainen, majuri Heikki Pohjanpää, everstiluutnantti Sampo Ahto, apulaisprofessori Ohto Manninen, kommodori Erik Wihtol, toiminnanjohtaja Pentti Parvio ja valtiotieteen maisteri Markku Palokangas. Hallituksen varajäsenenä ovat olleet valtiotieteen tohtori Martti Turtola, everstiluutnantti Ilmari Hakala ja ekonomisti Hannu Taunula, joka on toiminut myös rahastonhoitajana. Seuran sihteerin tehtäviä on hoitanut toimistosihteeriksi Pirjo Pesonen. Hallitus on kokoontunut kuusi kertaa. Kokouksissa on valmisteltu esitelmätilaisuuksia ja retkiin liittyviä järjestelyjä sekä käsitelty julkaisu- ja jäsenasioita.

Seura on ollut edustettuna Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan ja Maanpuolustuslehden Kustannus Oy:n hallituksissa.

Seuraa ovat toimintavuoden aikana taloudellisesti tukeneet Marja ja Terho Rouvinen sekä Maanpuolustuksen Kannatussäätiö.

Jäsentilaisuudet

Toimintavuoden aikana järjestettiin kolme esitelmätilaisuutta. Vuosikokouksessa valtiotieteen maisteri Markku Palokangas esitelmöi aiheesta ”Puolustusvoimissamme 1955—1965 toteutettu kevyen aseistuksen kokonaisuudistus”.

Kevätkokouksessa filosofian lisensiaatti Jukka Kulomaa piti esitelmän ”Sotilaskarkuruus jatkosodan aikana”.

Syyskokouksen aiheena oli puolustusvoimien perinteet. Everstiluutnantti Tapio Skog kertoi ”Miten joukko-osaston komentaja näkee joukkonsa perinteet” ja majuri Olli Ollila valotti ”Perinteiden määräämisperusteita puolustusvoimissa”.

Katajanokan Kasino ja Kaartin Pataljoona tarjosivat tilansa kokouksen käyttöön.

R e t k e t

Kesäretki tehtiin 10—11. kesäkuuta Kaakkois-Suomeen. Retken pääkohteena oli Porrassalmen taistelun 200-vuotisjuhla. Retken muina aiheina olivat tutustuminen rajavartiolaitoksen opetusnäyttelyyn Immolassa, Ilja Repinin taidenäyttelyyn Retretissä ja Jalkaväkimuseoon Mikkelissä. Kerimäellä tutustuttiin puukirkkoon ja yövyttiin Hotelli Herttuan tiloissa, joissa kuultiin kenraaliluutnantti Reino Arimon esitelmä ”Salpa-aseman järvilinjan syntyvaiheista” sekä tutustuttiin hotellin tiloissa olevaan sota-aiheiseen näyttelyyn. Seura laski seppeleen Kerimäen sankarihaudalle.

Seuran puheenjohtajan johtamalle retkelle osallistui 50 henkeä.

J ä s e n i s t ö

Vuonna 1989 Sotahistorialliseen Seuraan on liittynyt 27 uutta jäsentä. Jäsenmäärä oli vuoden päättyessä 419. Kuoleman kautta seuran jäsenistöstä ovat poistuneet johtaja Sven Grahn, toiminnanjohtaja Gunnar Lehti, kanslianeuvos Helge Parmi, kenraaliluutnantti Pentti Multanen, diplomi-insinööri Jussi Nordquist, eversti Yrjö Pohjanvirta ja kapteeni Jouko Pirinen. Vuosikokouksessa hiljennettiin kunnioittamaan poismenneiden muistoa.

J u l k a i s u t o i m i n t a

Sotahistoriallinen Aikakauskirja 8 ilmestyi tammikuun 1990 lopulla. Jakelu suoritettiin helmikuun aikana.

Hallituksen nimeämään julkaisutoimikuntaan ovat kuuluneet eversti Matti Lappalainen (puheenjohtaja), valtiotieteen tohtori Jaakko Ilvessalo, apulaisprofessori Ohto Manninen ja humanististen tieteiden kandidaatti Juhani Halvari ja vt. toimitussihteerinä filosofian kandidaatti Pekka Peltonen.